

Evaluatie en optimalisatie waarderingssystematiek Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Fase 1: Evaluatie

Rapportnummer: V1107
Projectnummer: V13-2630
ISSN: 1573 - 9406
Status en versie: Concept 1.1
In opdracht van: Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB)
Rapportage: W.A.M. Hessing, K.E. Waugh, R.M. van Heeringen, C.A. Visser
Plaats en datum: Amersfoort, 25 oktober 2013

Niets uit dit werk mag worden veelelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, daaronder mede begrepen gehele of gedeeltelijke bewerking van het werk, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Vestigia BV en/of de Stichting Infrastructuur en Kwaliteitsborging Bodembeheer, Gouda

Inhoudsopgave

Ten geleide.....	5
1 Inleiding.....	7
1.1 Aanleiding.....	7
1.2 Opdracht.....	7
1.3 Projectproces.....	8
1.4 Leeswijzer.....	8
1.5 Dankwoord.....	8
2 Opzet van de evaluatie.....	9
2.1 Probleemstelling.....	9
2.2 Vraagstelling.....	10
2.3 Uitwerkplan.....	10
3 Ontstaan en ontwikkeling waarderingssystematiek.....	13
3.1 De periode 1994 tot de eerste versie van de KNA (2000).....	13
3.2 Het KNA-tijdperk (2001-2013).....	15
3.3 Interview Bert Groenewoudt.....	15
4 Identificeren van mogelijke knelpunten en onduidelijkheden.....	17
4.1 Inleiding.....	17
4.2 Opstellen waardering (specificatie VS06).....	17
4.3 KNA-Bijlage IV Waarderen van vindplaatsen.....	17
4.4 Opstellen selectieadvies (specificatie VS07).....	18
4.5 Het nemen van een ‘selectiebesluit’ door de gevoegde overheid.....	19
4.6 De toepassing van de systematiek in de praktijk.....	20
4.7 De begrippen ‘kiezen’, selectiebeleid en selectieagenda.....	21
4.8 Beschrijven van de fysieke kwaliteit van vindplaatsen.....	22
4.9 Inhoudelijke punten van kritiek op de waarderingssystematiek.....	22
4.10 Definities.....	23
5 Quickscan IVO-rapporten met een ‘waardering vindplaats’.....	25
5.1 Inleiding.....	25
5.2 Bevindingen.....	25
5.3 Conclusie.....	27
6 Navragen punten van kritiek bij actoren.....	29
6.1 Inleiding.....	29
6.2 Veldraadpleging.....	29
7 Beschikbare informatie en kennis.....	31
7.1 Inleiding.....	31
7.2 Archis.....	31
7.3 DansEasy.....	32
7.4 Analoge en digitale datasets.....	32
7.5 Voorlopige conclusie.....	33
8 Kaders en werkprocessen uit andere disciplines en vergelijking met het buitenland.....	35
8.1 Gebouwde monumenten en historische geografie.....	35
8.2 Wet bodembeheer.....	35
8.3 Opsporing Conventionele Explosieven (OCE).....	36
8.4 Internationaal.....	36
8.5 Voorlopige conclusies.....	39
9 Formuleren van oplossingsrichtingen.....	41
9.1 Inleiding.....	41
9.2 Knelpunten en oplossingsrichtingen.....	41

9.3	De archeoloog als waardesteller	44
9.4	De bevoegde overheid/de archeoloog als adviseur.....	44
9.5	De initiatiefnemer	45
10	Formuleren van oplossingsrichtingen.....	47
10.1	Conclusies.....	47
10.2	Aanbevelingen	48
	Literatuur	51
	Verklarende woordenlijst.....	55
	Bijlage 1 Diverse waarderingschema's en -tabellen	59
	Bijlage 2 Opmerkingen bij KNA-bijlage IV Waarderen van vindplaatsen.....	67
	Bijlage 3 Waarderingscriteria gebouwd erfgoed	77
	Bijlage 4 Steekproef voor het selecteren van IVO-rapporten met een 'waardering vindplaats'	79

Ten geleide

In 2010 is door de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB) een overkoepelend projectplan gemaakt voor het opstellen van een leidraad voor een integrale benadering van het archeologische vooronderzoek. Doelstelling is uiteindelijk tot een alomvattende Leidraad Inventariserend Veldonderzoek te komen.

Een specifiek onderdeel van het projectplan was de evaluatie en de optimalisatie van de manier waarop archeologische vindplaatsen worden gewaardeerd in de *deelprocessen 3* van het Protocol 4003 Inventariserend Veldonderzoek van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA Landbodems 3.2). Voor de evaluatie en optimalisatie van deze waarderingssystematiek is in 2013 door de SIKB een apart Plan van Aanpak (PvE) opgesteld dat vervolgens door het Centraal College van Deskundigen (CCvD) is vastgesteld en door de SIKB is aanbesteed.

Dit rapport bevat de uitwerking van *fase 1* van dit genoemd PvE en betreft de evaluatie van hoe tot een waardestelling wordt gekomen bij afronding van het vooronderzoek en op welke wijze de waardestelling past in het geheel van de AMZ-proces zoals beschreven in de KNA.

De huidige waarderingssystematiek dateert al van voor het van kracht worden van de KNA in 2001. De hier voorliggende rapportage komt met voorstellen in welke richting verbeteringen kunnen worden aangebracht. De evaluatie dient als startpunt voor een traject dat uiteindelijk moet leiden tot een optimalisatieslag.

Met de evaluatie wordt onder andere de richting aangegeven hoe de validiteit van de meetwaarden die onderdeel uitmaken van de waarderingcriteria (zoals gaafheid, conservering, zeldzaamheid, etc.) beter kunnen worden onderbouwd en gestructureerd. Ook wordt in de evaluatie expliciet aandacht besteed aan hoe de waarderingssystematiek beter kan aansluiten op de protocollen en specificaties in de KNA als geheel, op het Centraal Informatiesysteem (in Archis) en de wensen en behoeften van bevoegde overheden en opdrachtgevers. Daarnaast worden nut en noodzaak van digitale referentie *tools* toegelicht.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

In 2010 is door Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB) een projectplan gemaakt voor het opstellen van een leidraad voor een integrale benadering van het archeologische vooronderzoek.¹ Doelstelling is om uiteindelijk tot een alomvattende Leidraad Inventariserend Veldonderzoek te komen: “Deze leidraad moet de gebruiker ervan in staat stellen om de juiste (combinatie van) methoden en technieken te kiezen om aan de vraagstellingen van het PvE, gericht op het opsporen en/of waarderen van vindplaatsen, te kunnen voldoen.”² Op dit moment zijn verschillende Leidraden in het kader van het vooronderzoek en het behoud *in situ* ontwikkeld (booronderzoek, proefsleuvenonderzoek, geofysische prospectietechnieken en monitoring).³

Een specifiek onderdeel van het Projectplan is de evaluatie en de optimalisatie van de manier waarop archeologische vindplaatsen worden gewaardeerd in de *deelprocessen 3* van het Protocol 4003 Inventariserend Veldonderzoek van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA Landbodems 3.2). De huidige waarderingssystematiek dateert al van voor het in werking treden van de KNA in 2001. De evaluatie dient als basisdocument voor het traject dat uiteindelijk moet leiden tot een optimalisatieslag met betrekking tot de waarderingssystematiek. Met de evaluatie wordt onder andere in beeld gebracht hoe de validiteit van de meetwaarden die aan de waarderingcriteria (zoals gaafheid, conservering, zeldzaamheid, etc.) ten grondslag liggen, verbeterd kan worden. In de evaluatie wordt expliciet ook in beeld gebracht hoe die optimalisatie beter dan nu het geval is, kan beantwoorden aan de bestaande wensen en behoeften van bevoegde overheden en opdrachtgevers. Het raakt daarmee ook aan de structuur van de KNA als geheel.

Voor de evaluatie en optimalisatie van de waarderingssystematiek is door de SIKB een Plan van Aanpak opgesteld dat is vastgesteld door het Centraal College van Deskundigen (CCvD).⁴ Dit rapport bevat de uitwerking van fase 1 van dit plan en betreft de evaluatie van hoe tot een waardestelling wordt gekomen bij afronding van het vooronderzoek en komt met voorstellen in welke richting verbeteringen in de systematiek kunnen worden aangebracht. Bij de uitvoering van het SIKB-project wordt waar relevant inhoudelijk en organisatorisch aangehaakt aan het Actieprogramma archeologie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).⁵

1.2 Opdracht

Via Archweb is door de SIKB in de persoon van mevr. E.N. Wieringa op 16 april 2013 een belangstellingsregistratie uitgezet. Vestigia heeft op 26 april 2013 via een *Letter of interest* aangegeven geïnteresseerd te zijn in het project. Vervolgens heeft het SIKB per brief d.d. 6 mei 2013 via een Plan van Aanpak (PvA) om een offerte verzocht waarna op 27 mei 2013 de opdrachtverlening heeft plaatsgevonden op basis van een voorstel voor de concrete invulling van het PvA. De kaders voor het project en het doel zijn beschreven in het PvA dat is gepubliceerd op de SIKB website.

---

¹ Dit overkoepelende projectplan *PRJ 157 Leidraad Integrale benadering vooronderzoek* is vastgesteld door het CCvD Archeologie op 01-03-2010.

² SIKB 4 oktober 2010: Plan van Aanpak PRJ 157 Leidraad integrale benadering vooronderzoek, 3.

³ Zie www.sikb.nl.

⁴ Deelopdracht II Plan van Aanpak, vastgesteld 18-03-2013.

⁵ www.cultureelerfgoed.nl/archeologiewet.

1.3 Projectproces

Na ontvangst van de schriftelijke gunning op 29 mei is in overleg met de opdrachtgever de definitieve planning van het uitwerkingsplan vastgesteld. Leidend was daarbij de planning tot aan de bespreking van het definitieve concept door de CCvD in september 2013 zoals verwoordt in het PvA van de SIKB:

- Bespreking aanpak met begeleidingscommissie: begin juni;
- Enquête en raadplegen externe deskundigen en disciplines voor 15 juli;
- Conceptrapport gereed: uiterlijk 15 augustus;
- Tweede bijeenkomst begeleidingscommissie: eind augustus;
- Definitief conceptadvies gereed: uiterlijk 2 september;
- Bespreking CCvD 16 september 2013.

Per projectstap is voor het bovenstaande uitwerkingsplan bekeken wie vanuit de eigen expertise binnen Vestigia de betreffende stappen het beste kan uitvoeren, hoeveel inzet minimaal nodig is en hoe de personen samenwerken. De inhoudelijke analyses zijn daarbij merendeels verdeeld tussen de senior adviseurs Robert van Heeringen en Wilfried Hessing, waarvoor Karen Waugh als klankbord gold. Bij Stap 6 is SIKB Bodembeheer geraadpleegd en is ondersteuning gevraagd van ir. H. Koster (RHDHV). De leden van de begeleidingscommissie zijn eveneens als klankbord betrokken bij de uitvoering. Indien functioneel zijn tussenproducten met afzonderlijke leden van de begeleidingscommissie doorgenomen.

1.4 Leeswijzer

Na de inleiding wordt allereerst ingegaan op de probleemstelling en het stappenplan dat bij aanvang is opgesteld (*hoofdstuk 2*). Vervolgens wordt in *hoofdstuk 3* ingegaan op de ontstaansgeschiedenis van de methode voor de waardering van vindplaatsen in Nederland. In *hoofdstuk 4* wordt de KNA langsgelopen op onduidelijkheden en worden knelpunten in de uitvoeringspraktijk benoemd. In *hoofdstuk 5* is kort gekeken hoe in rapportages archeologische monumentenzorg de waarderingssystematiek wordt toegepast, terwijl in *hoofdstuk 6* de verschillende actoren zijn bevraagd over hun ervaringen met het proces van waarderen. De gesignaleerde behoefte aan (digitale) referentiegegevens heeft in *hoofdstuk 7* geleid tot een korte blik op de beschikbaarheid daarvan. Vervolgens is in *hoofdstuk 8* kort gekeken of in andere vakdisciplines bruikbare handvatten voor de verbetering van de waarderingssystematiek voorhanden zijn. Ook is kort een blik over de grens geworpen en verkend hoe met de waardestelling van vindplaatsen in Engeland en Duitsland wordt omgegaan. Uiteindelijk worden in *hoofdstuk 9* oplossingsrichtingen geformuleerd voor optimalisatie van de systematiek en in *hoofdstuk 10* zijn de conclusies en aanbevelingen verwoord.

1.5 Dankwoord

Tussentijds heeft over de vorderingen van de evaluatie en de voorlopige resultaten, afstemming plaatsgevonden met de SIKB en de leden van de begeleidingscommissie. De coördinatie was in handen van Esther Wieringa (SIKB). De begeleidingscommissie bestond verder uit (alfabetisch op achternaam): drs. G. Alders (Cultuurcompagnie Noord-Holland, Alkmaar), drs. E. Ball (Bureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuurhistorie en Cultuurhistorie/BAAC bv, 's-Hertogenbosch), M. van Gelderen (Bouwfonds, namens Vereniging van Nederlandse Projectontwikkelings Maatschappijen/NEPROM) drs. B. Goudswaard (The Missing Link, namens Vereniging van Ondernemers in de Archeologie/Voia), dr. J. Jelsma (De Steekproef, namens de Nederlandse Vereniging van Archeologische Opgravingsbedrijven/NVAO), drs. W. van der Meer (Biax Consult, Zaandam), Dr. E. Rensink (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed/RCE), drs. I. Schuring (gemeente Tiel, namens Convent van Gemeentelijk Archeologen), dr. B. Voormolen (gemeente Katwijk, namens Convent van Gemeentelijk Archeologen), drs. K.L. Winthagen (Provincie Limburg, namens IPO).

2 Opzet van de evaluatie

2.1 Probleemstelling

Op basis van de huidige systematiek (KNA-protocol 4003: Uitwerken IVO-P, deelproces 3.3 en Uitwerken IVO-O, deelproces 3.3; specificatie VS06 en Bijlage IV Waarderen van vindplaatsen) is het mogelijk om na het vooronderzoek in KNA-technische zin tot een waardestelling van een archeologische vindplaats te komen. De uitkomst van deze 'waardering' is de vaststelling of een vindplaats *wel (in situ of ex situ) of niet* behoudenswaardig is. De waardering vormt een cruciaal element in het archeologisch monumentenzorgproces omdat op basis hiervan door de KNA-archeoloog een 'selectieadvies' wordt opgesteld waarin wordt geadviseerd over het al dan niet vervolgen van het archeologisch proces: vrijgeven, fysiek beschermen, opgraven of begeleiden (KNA-protocol 4003: specificatie VS07). Op basis hiervan neemt het bevoegd gezag een standpunt in, het zogenaamde 'selectiebesluit'. De waardestelling, het selectieadvies en -besluit worden hier samen als 'waarderingssystematiek' aangeduid. Toepassing van de systematiek leidt dus niet alleen een archeologisch-inhoudelijk beslismoment binnen het AMZ-proces, maar tevens ook tot een beleidsmatige. Eigenlijk moet de overheid met behulp van de waarderingssystematiek niet alleen in staat gesteld worden de beslissing tot wel of geen 'einde archeologisch proces' te nemen (wel of geen behoudenswaardige vindplaats), maar de waarderingssystematiek moet in het ideale geval ook voldoende houvast bieden voor de verdere inhoudelijke en beleidsmatige afbakening door de bevoegde overheid en de initiatiefnemer van het beoogde (duurzame) behoud *in situ* of het gravende vervolgonderzoek.

De waarderingssystematiek moet dus voldoende 'robuust' zijn. Het op de waardering en selectieadvies gebaseerde selectie*besluit* van de overheid heeft immers grote impact op de maatschappij omdat het voor de initiatiefnemer substantiële kosten voor opgraven, en/of extra randvoorwaarden voor de inrichting van terreinen tot gevolg kan hebben. Bij een transparant en goed besluit treden er daarnaast ook positieve effecten op. Optimalisering van de waarderingssystematiek draagt op planniveau in ieder geval bij aan het vlot en zonder 'ruis' verlopen van het vergunningentrajec en de projectrealisatie. De archeologie zelf zal vaak ook nog eens een kwaliteitsimpuls aan het plan opleveren. Op die manier blijft het draagvlak voor archeologie in de samenleving op peil.

De drie belangrijkste actoren bij het proces van waarden en de uitkomst ervan, - de archeoloog, de overheid en de initiatiefnemer -, acteren uiteraard allen op basis van de in Nederland geldende wetten en regels waaronder de Monumentenwet 1988/Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz) 2007 en de nieuwe Wet ruimtelijke ordening (nWro) 2008. Na het vooronderzoek zal de archeoloog veelal primair geneigd zijn de vindplaats op zijn inhoudelijke potentie (nieuwe informatie /kenniswinst) te beoordelen. De focus van de bevoegde overheid is gericht op het nemen van een juiste en dus rechtmatige beslissing over het vervolg, met mede weging van haar eigen beleidsuitgangspunten en overige maatschappelijke belangen. De initiatiefnemer/opdrachtgever zal vooral letten op onvoorziene oponthoud en op de kosten die gemoeid zijn met behoud *in situ* of verder onderzoek (opgraven). Uiteraard is dit een vereenvoudigde weergave van de complexe werkelijkheid, maar het is duidelijk dat, zelfs als de waardering en het advies binnen de archeologische vakwereld inhoudelijk zo correct en objectief mogelijk worden uitgevoerd, het hele proces onvermijdelijk in het maatschappelijke krachtenveld plaatsvindt.

De uitdaging voor de archeologische professie is dan ook om de waarderingssystematiek zodanig in te richten dat deze voor alle betrokkenen transparant en navolgbaar is, en dat de waardestelling zo veel als maar mogelijk uitgevoerd wordt op basis van verifieerbare en voor iedereen toegankelijke gegevens en uitgangspunten. De waarderingssystematiek binnen de AMZ-cyclus heeft zijn gebruikswaarde weliswaar in de praktijk bewezen, maar er bestaat van de invoering af een breed gedragen 'gevoel' dat het scoren op de criteria een hoge mate van subjectiviteit in zich draagt. Al bij de ontwikkeling van het systeem werd geconstateerd dat 'harde' parameters feitelijk nog ontbreken. Opzet en uitkomsten kunnen sterk gekleurd

worden door het impliciete referentiekader van de archeoloog die de waardering doet ('*expert judgement*').⁶ Dit veroorzaakt in de huidige praktijk niet zozeer problemen, c.q. discussie in het geval van een evidente 'rijke' vindplaats noch bij een 'marginale' vindplaats, maar wel bij de vrij omvangrijke middenmoot van vindplaatsen met een bepaalde, maar vervolgens ook weer niet al te omvangrijke of spectaculaire kenniswinstpotentie.

2.2 Vraagstelling

Bij een korte literatuuranalyse bij aanvang van deze evaluatie, zijn een aantal zaken opgevallen. In de eerste plaats dat terwijl 'waardering' en 'selectie' in principe twee verschillende zaken zijn, verwarring tussen beide begrippen regelmatig optreedt. Ook de inhoud en de functie van de KNA-term 'selectiebesluit' maakt het er niet beter op. In de tweede plaats lijken andere stakeholders dan archeologen zelden publiekelijk hun stem te verheffen als het gaat om waardering (en vervolgens selectie). Het lijkt erop dat waardering en de daaropvolgende selectie vooral iets 'onder archeologen' is. Betrokken overheden zonder eigen deskundigheid lijken zich daar meestal stilzwijgend bij neer te leggen. Bestuurders en lokale politiek komen echter wel in actie wanneer andere maatschappelijke belangen in het geding komen. Als de stem van de initiatiefnemers klinkt, gaat het vrijwel altijd (en terecht) om tijd en geld. Soms wordt dan geschermd met de suggestie dat het proces niet transparant verlopen is, waardoor negatief sentiment in omloop wordt gebracht. Ten slotte duikt dan soms ook de vraag op of de systematiek wel in voldoende mate onderscheidend is, en niet bijna elke vindplaats -indien gewenst - in de categorie behoudenswaardig geplaatst kan worden. Dit soort geluiden lijken de laatste tijd - nu de meeste lokale overheden eigen archeologiebeleid hebben vastgesteld - toe te nemen.

De hoofdpdracht van fase 1 van *SIKB-Deelopdracht II Evaluatie en optimalisatie van de KNA* is dan ook het CCvD te adviseren op welke wijze de gesignaleerde onvolkomenheden opgelost kunnen worden, en de systematiek kan worden geoptimaliseerd.⁷ Daartoe zijn in het PVA een aantal concrete vragen geformuleerd:

- Wat zijn de problemen en kritiekpunten bij het hanteren van de huidige waarderingssystematiek KNA Landbodems;
- Welke factoren liggen aan deze problemen/kritiekpunten ten grondslag;
- Hoe kan/moet bestaande beschikbare kennis worden ingezet ter vergroting van een meer objectieve waardering;
- Hoe kan de systematiek geoptimaliseerd worden in het licht van meer transparantie richting opdrachtgevers;
- Hoe kan de systematiek geoptimaliseerd worden voor gebruik door de bevoegde overheid.

2.3 Uitwerkplan

Bovenstaande probleem- en vraagstelling onderstrepen de complexe rol die archeologische vindplaatsen tegenwoordig soms kunnen spelen bij ruimtelijke vraagstukken en de besluitvorming daarover. Nu de ervaringen met de consequenties van lokaal AMZ-beleid groeien, neemt de behoefte toe aan legitimering en verheldering van toegekende waardering(en). Het oordeel van de deskundige wordt daarbij door andere stakeholders steeds vaker niet meer automatisch geaccepteerd. De uitdaging is de waarderingssystematiek objectiever en begrijpelijker te maken. De indruk bestaat dat in de set van waarden en criteria (belevingsaspecten, fysieke en inhoudelijke criteria) als zodanig geen grote lacunes zitten, maar dat de wijze van toekenning van scores, en het onderlinge hiërarchische verband daartussen (overlap) aanpassing behoeft. Uiteindelijk moet dit leiden tot een helderder beslisboom (proces) en een objectievere validering.

---

⁶ Zie ook de geuite twijfels binnen de beroepsgroep van de verstoorders: Keers *et al.* 2011, 37.

⁷ Fase 2 behelst het uitvoeren van verbeteringen op basis van het advies van fase 1 en besluitvorming door het CCvD. Deze fase behoort niet tot de huidige opdracht.

Gezien de beperkte doorlooptijd van deze fase van het SIKB-project moet dit deelproject gezien worden als een strategisch opgezette verkenning. Dit betekent dat het doel/de doelen, de ingezette methode(n) van onderzoek zo concreet mogelijk zijn afgebakend om op korte termijn een haalbaar en tegelijk helder eindproduct te kunnen genereren, waarover de CCvD kan oordelen. Het werk is daartoe bij aanvang verdeeld over acht onderscheiden stappen. Deze *workbreakdown* is daarnaast tevens bedoeld om in onderling overleg met de SIKB/stuurgroep de vaart en de functionele scherppte binnen de uitvoering van het project te bewaken. Het gaat om de volgende stappen die het uitgangspunt vormde voor de in de volgende hoofdstukken nader uitgewerkte probleemstelling en de voorgestelde oplossingsrichtingen:

- stap 1: Korte terugblik op het ontstaan en de ontwikkeling van de waarderingssystematiek;
- stap 2: Identificeren van mogelijke knelpunten en onduidelijkheden;
- stap 3: Verzamelen en analyseren van uitgewerkte praktijkvoorbeelden van rapporten met een verantwoording van de waardering;
- stap 4: Navragen punten van kritiek bij actoren;
- stap 5: Beschikbare kennis: praktische bruikbaarheid van digitale referentie datasets;
- stap 6: Verkenning mogelijk nuttige kaders en werkprocessen Wet bodembeheer, gebouwde monumenten en internationaal;
- stap 7: Formuleren oplossingsrichtingen op basis van de uitgevoerde inventarisaties en analyses;
- stap 8: Conclusies en aanbevelingen.

De hierna volgende hoofdstukken proberen zoveel mogelijk invulling te geven aan deze acht processtappen.

3 Ontstaan en ontwikkeling waarderingssystematiek

3.1 De periode 1994 tot de eerste versie van de KNA (2000)

In 1994 heeft de toenmalige Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) op verzoek van de gemeente Houten een notitie opgesteld over de waardering en selectie van archeologische vindplaatsen in de VINEX-locatie Houten-Zuid.⁸ Duidelijk was dat door de voorgenomen intensieve woningbouw niet alles *in situ* bewaard kon blijven. De notitie uit 1994 gaat voor het eerst expliciet in op de waardering van vindplaatsen die *in situ* behouden moeten blijven en welke als opgravingswaardig (of evt. niet behoudenswaardig) kunnen worden beoordeeld.⁹ Hierbij wordt gebruik gemaakt van de waarderingcriteria zoals gepubliceerd door Groenewoudt in 1994 (zie hierna). Na de waardering volgt een argumentatie voor de selectie van welke vindplaatsen in aanmerking komen voor een wettelijk beschermde status en welke sites moeten worden opgegraven. De notitie kan daarmee als startpunt gelden voor het huidige denken over waarderen van vindplaatsen en over de waarderingssystematiek.

De uitvoering van het Betuwerouteproject vanuit een aparte projectorganisatie naast de ROB staat aan de basis van de vormgeving van de huidige KNA. In het project dat in 1994 van start ging, worden alle archeologische en beleidsmatige processtappen geëxpliciteerd op een manier die in het kader van projectmanagement in de bouwwereld op dat moment gebruikelijk was. De uitvoering vond plaats in een periode dat ook het 'Verdrag van Malta' werd geïmplementeerd.¹⁰

In beide typescripts die bij de start van het Betuwerouteproject zijn samengesteld wordt in het bijzonder het vraagstuk van selectie van (rijks)beschermenswaardige terreinen aangesneden.¹¹ Hierin worden de drie in de Monumentenwet genoemde criteria voor wettelijke bescherming (schoonheid, betekenis voor de wetenschap en cultuurhistorische waarde) verkend. Over het begrip 'schoonheid' van zichtbare archeologische fenomenen wordt bijvoorbeeld de positie ingenomen dat in beginsel alle zichtbare archeologische objecten voor (rijks)bescherming in aanmerking komen, ongeacht of de oorspronkelijke 'inhoud' van het object feitelijk verdwenen is. In het bijbehorende Stroommodel bij de selectiespecificatie is een plaats ingeruimd voor het (laten) uitvoeren van een Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO)¹² om de noodzakelijke gegevens voor een goede waardestelling te verzamelen die de basis vormt voor een verantwoorde selectie.

Over de periode 1996 tot en met 1999 zijn op tientallen vindplaatsen in het tracé dergelijke AAO's uitgevoerd. In alle standaardrapporten is steeds systematisch een beschrijving van de fysieke kwaliteit opgenomen volgens een vast aantal vastgestelde parameters (karakter, conservering en gaafheid) in een bijlage-tabel en in een hoofdstuk getiteld 'Waardering'. Een voorbeeld van een dergelijke tabel is hier opgenomen van vindplaats 30 Boog C-Zuid (huisplaatsen uit de Bronstijd; *bijlage 1-1*).¹³

Op basis van de gegevens in de tabel wordt een uitspraak gedaan over de 'behoudenswaardigheid'. Daarbij wordt een 'checklist/controlelijst' gebruikt (zie hierna: Handboek ROB).¹⁴

---

⁸ Van Dockum 1994.

⁹ In drie categorieën: 1. behoudenswaardig, 2. eventueel behoudenswaardig i.v.m. intrasite-analyse of i.v.m. onderzoek door amateurarcheologen, 3. niet behoudenswaardig.

¹⁰ Zie voor een terugblik Goudswaard *et al.* 2006.

¹¹ Goudswaard 1994; Goudswaard *et al.* 1994, Specificatie 2.1 Selectie. Gezien de rijksdienst ging het om de wettelijke taken. Het vraagstuk van de selectie van beschermenswaardige terreinen diende discussiestuk voor inbreng in een interne beleidswerkgroep van de ROB (Werkgroep CMA-SAI-AMK), zie hierna.

¹² Volgend op de Standaard Archeologische Inventarisatie (SAI) en de Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI).

¹³ Jongste/Smit 1998, 115-118 (Bijlage 5); Vindplaats 30.

¹⁴ Op basis hiervan werd een selectie gemaakt voor behoud of verder onderzoek in de 'selectiecommissie' van de ROB, waarbij ook andere criteria een rol speelden (zeldzaamheid, evenwichtige verdeling over perioden, de uitstraling in de maatschappij, budget e.d.).

In 1995 was binnen de ROB een beleidswerkgroep actief die zich bezig hield met een betere stroomlijning van het archeologisch proces.¹⁵ In de rapportage is een hoofdstuk ‘Waardering en Selectie’ opgenomen waarin duidelijk de praktische hand te herkennen van de geestelijke vader van de huidige waarderingssystematiek, B.J. Groenewoudt, die in 1994 net een proefschrift over deze thematiek had afgerond.¹⁶ In het hoofdstuk is een scoretabel opgenomen waarin maximaal negen punten kunnen worden gescoord (*bijlage 1-2*). In daarop volgende periode tot ca. 1998 werkt Groenewoudt zijn methode verder uit in opeenvolgende concepten onder de titel *Waardering en selectie van onroerende archeologisch monumenten. Concept 12* van dit document wordt uiteindelijk omgewerkt, ingekort en in 1999 ‘geschikt’ gemaakt voor het gedecentraliseerde archeologiebestel.¹⁷ In het stuk is een scoretabel opgenomen met een maximum aantal punten van 15 (*bijlage 1-3*). Ook worden de waarden, criteria en parameters weergegeven in een lijst (*bijlage 1-4*) en wordt de procedure van afweging in een stroomdiagram weergegeven (*bijlage 1-5*). In het stuk wordt apart ingegaan op de waardering in stedelijk gebied en historische binnensteden. In deze periode verschijnen ook versies over de waarderingssystematiek in het Engels.¹⁸ Synchroon met het werk voor het waarderingkader wordt gewerkt aan discussiestukken en nota’s met betrekking tot selectie (op rijksniveau).¹⁹

In juni 1998 verschijnt het *Handboek van ROB-specificaties* waarin expliciet is vastgelegd wat de aard van de verschillende archeologische producten en werkzaamheden (processen) in het kader van de archeologische monumentenzorg op dat moment waren.²⁰ De reden voor de productie van het Handboek was de verzelfstandiging van de opgravingstak van de ROB waardoor behoefte bestond aan het expliciteren van alle activiteiten in verband de kwaliteitsborging in relatie tot de uitsplitsing van taken en verantwoordelijkheden. In het Handboek komen twee hoofdstukken voor getiteld *Inventarisatie en waardering algemeen* en *Selectie*. In het eerste hoofdstuk wordt Waardering gedefinieerd als “het vaststellen van de zichtbaarheid, gaafheid en conservering van het bodemarchief”. Onder Selectie wordt verstaan “Een nadere waardering van het bodemarchief op grond van maatschappelijke waarden (schoonheid en belevingswaarde) en wetenschappelijke waarden (zeldzaamheid, informatiewaarde, ensemblewaarde en representativiteit)”. In het tweede hoofdstuk worden nog twee begrippen gedefinieerd: het Selectieadvies betreft een advies over de behoudenswaardigheid van één of meer vindplaatsen aan de hand van de (fysieke) kwaliteit en inhoudelijke criteria. En er wordt gesproken over het Selectieproces waarin drie stappen worden onderscheiden. De eerste twee betreffen de bovengenoemde stappen Waardering en Selectie, de derde stap is de selectie in engere zin die plaatsvindt op basis van “inhoudelijke criteria en beleid”. Bovendien is in het hoofdstuk *Selectie* nog een *Bijlage II* opgenomen die een *Controlelijst bevat voor de selectie van vindplaatsen*, die afkomstig is van de Projectgroep Archeologie Betuweroute en de concrete vragen bevat waaraan de fysieke kwaliteit en de wetenschappelijke waarde van een vindplaats op basis van het vooronderzoek wordt ‘afgemeten’ (*bijlage 1-6*). Dit type lijsten komt later bij de advisering door adviesbureaus in aangepaste vorm in selectieadviezen terug, zoals bij de advisering over archeologische vindplaatsen Plangebied De Hoge Woerd te De Meern in 2003 (*bijlage 1-7*).²¹

In 2006 verschijnt de rapportage over het archeologisch onderzoek dat in het tracé van de HSL-Zuid vanaf 1998 heeft plaatsgevonden. Het werk is uitgevoerd conform de methode zoals ontwikkeld in het Betuwerouteproject.²² Tijdens de uitvoeringsperiode vindt de introductie van de KNA plaats en de benamingen voor bijvoorbeeld een Aanvullend Archeologische Onderzoek (AAO) verandert in

---

¹⁵ ROB 1995.

¹⁶ Groenewoudt 1994.

¹⁷ Concept: *Protocol voor de waardering van onroerende archeologische monumenten* (06-04-1999). Daarin zijn tevens de opmerkingen van de Raad voor Cultuur en de reactie van de toenmalige Staatssecretaris voor Cultuur F. van der Ploeg daarop verwerkt.

¹⁸ Groenewoudt/Bloemers 1997; Deeben *et al.* 1999. Merk op de verschillen in de scoringstabellen.

¹⁹ *Voor de kiezen. Bouwstenen voor het selectiebeleid van de ROB 1997-2000* (12-012-1995; 2^e concept); *Selectie van archeologische monumenten* (16-03-1998; 5^e concept).

²⁰ Brinkemper *et al.* 1998.

²¹ Bosman 2003, 19-20 (Oostelijk gebied); vermoedelijk wordt hierop geduid door Bosman/van Roode 2007.

²² Kranendonk *et al.* 2006.

Inventariserend Veldonderzoek, waarderende fase (IVO). Ook de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) wordt voor het eerste als instrument genoemd.

De rol van het bevoegd gezag in het HSL/A16-project werd gelegd bij een Stuurgroep waarin naast de ROB ook de gemeenten Rotterdam en Breda zitting hadden. In het rapport is een beschouwing opgenomen over de stappen in het AMZ-proces.²³ Een verschil met de Betuweroute is de randvoorwaarde dat alleen onderzoek in de te verstoren delen in het tracé mocht worden uitgevoerd, wat in een aantal gevallen tot versnippering van het archeologisch beeld leidde. Over de selectie wordt opgemerkt dat het op basis van voortschrijdend inzicht werd bijgesteld en dat het niet eenvoudig was omdat een algemeen normatief kader en objectieve interventiewaarden ontbraken.

3.2 Het KNA-tijdperk (2001-2013)

In 2001 wordt door vertegenwoordigers van de archeologische beroepsgroep de eerste versie van de KNA opgeleverd. Opeenvolgende versies kenden vooral technische wijzigingen. Op 19 juni 2006 is de KNA versie 3.1 vastgesteld waarbij ook een grondige inhoudelijke herziening plaats vond. De in 2006 opgenomen protocollen, specificaties VS06 en VS07 en Bijlage IV over het waarderen van vindplaatsen worden vrijwel ongewijzigd overgenomen in de huidige versie van de KNA (versie 3.2; 1 november 2010; *bijlage 1-8* en *bijlage 1-9*). Op basis van de in *paragraaf 3.1* geschetste geschiedenis is dus duidelijk dat de methodiek weliswaar terug gaat op eerdere ontwerpen, maar ook dat sommige elementen zijn 'vervallen' en andere zijn 'ingekort'. In de genoemde tijdsperiode 2001-2013 wordt voornamelijk gediscussieerd over the thema 'selectie' in zijn archeologisch-inhoudelijke en maatschappelijke context (zie hierna *paragraaf 4.7*).

In algemene zin blijft het onderwerp van waarderen en selecteren op de rijks agenda van de rechtsopvolger van de ROB, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), staan. Zo verschijnt in 2006 een artikel waarin een lans wordt gebroken voor een betere selectie van nieuwe wettelijk te beschermen monumenten ten behoeve van een representatiever monumentenbestand en een meer landschapsgerichte benadering van waardering en selectie.²⁴ Ook wordt er gewerkt aan een representatiever bestand aan wettelijk beschermde archeologische monumenten.

Daarnaast wordt door de rijksdienst aandacht besteed aan methoden om de fysieke kwaliteit van vindplaatsen te meten en te volgen in de tijd (zie hierna *paragraaf 4.8*) en vindt een vooral technische discussie plaats over de mate waarin bij 'archeologievriendelijk' bouwen verstorende effecten optreden.²⁵ Deze discussie is bijvoorbeeld van belang bij een advies over de keuze tussen (duurzaam) behoud *in situ* of opgraven. Recentelijk wordt met name de waarde van erfgoed in de brede, maatschappij gerichte zin verkend.²⁶ Archeologie komt daarin niet expliciet aan de orde in relatie tot de KNA.

3.3 Interview Bert Groenewoudt

Op 17 juni 2013 is een interview gehouden met dr. B.J. Groenewoudt, werkzaam bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Doel was te vernemen hoe Groenewoudt als grondlegger van de waarderingsystematiek anno 2013 tegen de systematiek aankijkt. Zijn actieve betrokkenheid met de systematiek voor het waarderen van vindplaatsen dateert van vóór het moment waarop de systematiek in de KNA is 'vastgelegd' (zie hierboven). Hij onderschrijft dat de systematiek is uitgedacht vanuit een nationaal perspectief voordat de bevoegdheid tot het nemen van besluiten over het al dan niet behoudenswaardig verklaren van vindplaatsen (grotendeels) naar het gemeentelijke niveau is overgegaan. Hij benadrukt dat het instrument bedoeld is om *intersubjectieve* keuzes beter te onderbouwen. Het is geen wetenschappelijk methode in de strikte betekenis van het woord. De systematiek is opgezet als een pragmatische manier om maatschappelijk verantwoord om te gaan met keuzes in het kader van de archeologische monumentenzorg.

²³ P. van der Kroft/R.F.B. Isarin in: Kranendonk *et al.* 2006, 85-94.

²⁴ Groenewoudt/Peeters 2006, ook als achtergronddocument in de reader op een cultuurbrede RCE-werkconferentie (Burg 2009). Zie voor het onevenwichtige rijksmonumenten bestand: Zoetbrood *et al.* 2006.

²⁵ Huisman *et al.* 2011; zie verder: www.cultureelerfgoed.nl.

²⁶ Van Dommelen/Pen 2013; Bazelmans 2012, 2013.

Zo is de reden om te beginnen met het scoren van de fysieke kwaliteit gelegen in de aanname dat als deze 'goed' is (veel data van goede kwaliteit aanwezig), in principe de potentie voor behoud, - of kenniswinst na onderzoek -, ook goed zullen zijn. Dit is ook de reden waarom er bijvoorbeeld uiteindelijk gekozen is voor een puntenscore op een schaal van drie. In wezen betekent dit: 'slecht/weinig'; 'matig/gemiddeld'; 'goed/veel'. Hij trekt hierbij de parallel met het instrument van de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW), waarin ook een driedeling wordt gehanteerd. Hij constateert dat de Nederlandse archeologie in dit opzicht zowel nationaal als internationaal binnen de erfgoedzorg al behoorlijk voor de troepen uitloopt. Hij kent geen land waar de waardering van archeologische vindplaatsen en de verwachting op het aantreffen van vindplaatsen beleidsmatig zo expliciet wordt benaderd.

Met uitzondering van het artikel in de *Archeobrief* uit 2007, kent Groenewoudt geen formele kritieken. Over de kritiek uit 2007 merkt hij op dat er vanuit een academisch standpunt veel goede observaties in staan, maar dat weinig expliciet wordt ingegaan op de *praktische* uitvoerbaarheid in het kader van de waardering over hoe te komen tot een ja/nee advies over de behoudenswaardigheid van een vindplaats na afloop van het waardestellend onderzoek. Groenewoudt zou al tevreden zijn als de waardstelling in archeologische rapporten uit een goed beargumenteerde en onderbouwde paragraaf bestond waarin expliciet wordt aangegeven hoe tot een waardstelling op basis van de waarderingssystematiek is gekomen. Hij beoordeelt veel waarderingen en selectieadviezen als slecht onderbouwd. Als willekeurig voorbeeld noemt hij het criterium 'zeldzaamheid' waarbij niet wordt aangegeven welk ruimtelijk referentiekader is gebruikt. Hij is het eens met de stelling dat de parameters beter gedefinieerd kunnen worden en dat deze ook - indien mogelijk - op gemeentelijk niveau kunnen worden toegesneden, mits dan ook een kwalitatief en kwantitatief goed gemeentelijk of regionaal referentiekader beschikbaar is.

Hoewel hij constateert dat een integrale gebiedsgerichte cultuurhistorische benadering momenteel tot in de haarvaten van de RCE is doorgedrongen, betwijfelt hij of het ontwikkelen van eenzelfde waarderingssystematiek voor alle erfgoed domeinen een haalbare kaart is, en ook of dat zinvol en noodzakelijk is. Op zich hoeft dat een verdere integratie van de omgang met cultureel erfgoed natuurlijk geenszins in de weg te staan.

Aan gebiedsgericht waarden binnen het archeologiedomein is binnen de RCE in het recente verleden wel aandacht besteed, maar aan deze benadering wordt op dit moment niet verder gewerkt.²⁷ Momenteel bereidt de RCE wel een publicatie voor waarin de cultuurhistorische waarde van erfgoed in brede zin wordt verkend en waarin ook de rol van de deskundige waardesteller aan de orde komt.²⁸ Kennis nemen van de opvattingen over de rol van de deskundige waardesteller kunnen van belang zijn gezien de discussie hierover verderop in dit rapport.

De conclusie van het gesprek is dat naar zijn mening de systematiek vanuit een rijks perspectief is ontwikkeld en zijn praktische bruikbaarheid heeft bewezen, maar dat hij dan wel deskundig en goed onderbouwd moet worden toegepast. Daarnaast zijn er ongetwijfeld verbeteringen aan te brengen onder invloed van nieuw beleid en kunnen criteria preciezer worden omschreven. Gewaakt moet echter worden voor de illusie dat het daarmee een technische invuloefening wordt; het deskundig oordeel van de waardesteller zal naar zijn mening niet kunnen worden gemist.

---

²⁷ Rooijen, C. van, 2008: *Een methode voor het waarden van archeologische gebieden binnen de archeologische monumentenzorg*, Amersfoort (RCE, intern document, 21-11-2008).

²⁸ *De cultuurhistorische waarde van erfgoed vanuit het perspectief van de (deskundige) waardesteller. De waarde van erfgoed in Nederland.*

4 Identificeren van mogelijke knelpunten en onduidelijkheden

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het identificeren van mogelijke knelpunten en onduidelijkheden, en op het nagaan van punten van kritiek door het bekijken van de KNA zelf en wat is opgeschreven en gezegd over de toepassing van de waarderingsystematiek in de praktijk. In de volgende paragrafen wordt eerst ingegaan op de afzonderlijke onderdelen van de KNA. Vervolgens komen op basis van literatuurstudie discussies en observaties over het gebruik van de systematiek in de beroepspraktijk aan de orde. Ook is navraag gedaan bij archeologen, vertegenwoordigers van het bevoegd gezag en initiatiefnemers ('verstoorders'). In het volgende hoofdstuk, *hoofdstuk 5*, wordt gekeken naar de praktijk van het waarderen en het opstellen van selectieadviezen door het analyseren van basisrapportages. Gezien de projectopdracht is niet expliciet de plaats van de waarderingsystematiek in het ruimtelijke ordeningsproces verkend. Hierbij gaat het dan bijvoorbeeld over het moment dat het selectiebesluit wordt genomen in relatie tot de nWro en de doorlooptijd omgevingsvergunning.

4.2 Opstellen waardering (specificatie VS06)

Het opstellen van een waardering maakt nu onderdeel uit van Protocol 4003 (Inventariserend Veldonderzoek) dat is opgesplitst in twee delen: IVO-proefsleuvenonderzoek (IVO-P) en IVO-Overig (IVO-O). Zowel in resp. Deelproces 3 (Uitwerken IVO-P) en Deelproces 3 (Uitwerken IVO-O) komt de *activiteit 3.3 (opstellen Standaard rapport en waardering)* voor onder verwijzing naar specificatie VS06. Conform de strekking van het protocol wordt er vanuit gegaan dat altijd het hele proces wordt gevolgd totdat 'voldoende' gegevens over een 'vindplaats' zijn verzameld om tot een waardering te kunnen komen. Voldoende resultaten kunnen overigens al zijn verkregen in de verkennende fase (bijvoorbeeld: plangebied grotendeels verstoord op een klein stukje met sporen na, bijvoorbeeld) of in de karterende fase. Ook kan aanvullend een waarderende fase nodig blijken te zijn. De historisch gegroeide praktijk met betrekking tot de uitvoering van een IVO (verkennend, karterend, evt. aanvullend waarderend) zorgt echter voor veel verwarring omdat er vaak na elke fase een *advies* volgt over wel of geen vervolgonderzoek wordt gegeven. Dit advies zonder formele waardering wordt vaak als 'selectieadvies' voorgelegd aan het bevoegd gezag. Dit is niet conform de huidige KNA. Deze verwarrende praktijk wordt versterkt door de bestaande invulmodules in Archis (zie *paragraaf 7.2*).

Op zich is het natuurlijk logisch en begrijpelijk om de genoemde fasen of 'tussenstappen' af te sluiten met een met het bevoegde gezag af te stemmen 'tussenadvies', want dat voorkomt onzekerheid voor de opdrachtgever over het verloop van het verdere proces. Maar formeel zou het zo moeten zijn dat pas sprake is van een 'echt' selectieadvies als de formele waardering conform specificatie VS06 heeft plaatsgevonden. En dat kan pas als voldoende gegevens daarvoor beschikbaar zijn. Indien dit niet zo is dan is er sprake van prematuur waarden.

Opgemerkt moet hier worden dat feitelijk na *elke* IVO-fase (wanneer wel de maximaal haalbare gegevens zijn verkregen) een (deel van de) waardering - hoe beperkt ook (bijvoorbeeld alleen het aspect fysieke kwaliteit wordt gescoord) - op zich wel uitgevoerd zou kunnen worden, maar dat er dan minimaal eerst wel sprake moet zijn van een vindplaats.

4.3 KNA-Bijlage IV Waarden van vindplaatsen

Zoals in *paragraaf 3.1* uiteengezet is kent het document *Bijlage IV Waarden van vindplaatsen* een lange ontstaansgeschiedenis waarbij op gezette tijden kleine veranderingen zijn aangebracht. De laatste versie is vrijwel ongewijzigd in de KNA opgenomen omdat de prioriteit bij de introductie van de KNA bij andere essentiële - vooral uitvoeringsgerichte - onderdelen van het archeologische proces lag. In *bijlage 2* van dit

rapport wordt de tekst kort nagelopen en voorzien van opmerkingen en observaties.²⁹ Deze observaties vormen mede de basis bij het formuleren van oplossingsrichtingen in *hoofdstuk 9*.

4.4 Opstellen selectieadvies (specificatie VS07)

Het opstellen van een selectieadvies maakt nu onderdeel uit van Protocol 4003 (Inventariserend Veldonderzoek) dat is opgesplitst in twee delen: IVO-proefsleuvenonderzoek (IVO-P) en IVO-Overig (IVO-O). Zowel in resp. Deelproces 3 (Uitwerken IVO-P) en Deelproces 3 (Uitwerken IVO-O) komt de *activiteit 3.4 (opstellen selectieadvies)* voor onder verwijzing naar specificatie VS07.

In specificatie VS07 is de definitie van het begrip *selectieadvies* niet eenduidig omschreven. Er lijkt een interne tegenstrijdigheid in de specificatie te bestaan tussen de Toelichting en de Kwaliteitseisen. In de Toelichting staat in feite dat de uitkomst van de waardering (wel- of niet behoudenswaardig) het selectieadvies is. Bij de Kwaliteitseisen staat dat de gemaakte keuzes moeten worden gemotiveerd. Genoemd worden de keuze tussen behoud (met redengevende beschrijving) of opgraven (met probleem- en doelstelling van het geadviseerde onderzoek).³⁰ Daarbij dient rekening te worden gehouden met het *vastgestelde* archeologische beleid van de bevoegde overheid.³¹

De waardstelling van een vindplaats en het selectieadvies daarover vormt een cruciale processtap in de archeologische monumentenzorg cyclus. De stap formaliseert de status van een vindplaats als behoudenswaardig op basis van een positief selectieadvies en een daaropvolgend selectiebesluit van de bevoegde overheid. Een aspect dat in de KNA onvoldoende uitgewerkt lijkt en daarmee tot verwarring aanleiding geeft, is de relatie met het vervolgproces in het kader van de AMZ-cyclus. Mogelijk komt dit door de (ook interne) onduidelijkheid in de *Toelichting en Kwaliteitseisen* bij het *Opstellen selectieadvies (VS07)*. Uitgaande van de kwaliteitseis van een redengevende omschrijving (bij behoud *in situ*) of probleem- of doelstelling van het geadviseerde onderzoek (bij opgraven) in afstemming van het vastgestelde archeologiebeleid van de betrokken overheid, zou verwacht mogen worden dat het selectieadvies en het daarover genomen formele besluit de basis vormt voor *Protocol 4005 (Fysiek Beschermen)* of *Protocol 4001 (Programma van Eisen)*. In Protocol 4005 wordt alleen vermeld dat het 'selectiebesluit: behoud van een vindplaats' als uitgangspunt dient voor het opstellen van een archeologische visie op beheer en inrichting. In Protocol 4001 wordt in deelspecificatie *PS01 (Kennisnemen van voorliggende gegevens)* wel onder kwaliteitseisen gezegd dat het selectiebesluit in combinatie met andere gegevens moet worden 'verzameld' en dat er kennis van moet worden genomen. Maar in deelspecificatie *PS02 (Formuleren inhoudelijke vraagstelling; motiveren methoden & technieken)* wordt het selectiebesluit (en het selectieadvies) als vertrekpunt niet meer genoemd.

De geschetste situatie zorgt ervoor dat vaak onduidelijk is wat nu het inhoudelijke en het beleidsmatige vertrekpunt bij opdrachtverlening tot het opstellen van archeologische visie op beheer en inrichting of voor een archeologische opgraving of begeleiding is.

Hieronder volgen enkele gedachten over het wegnemen van de knelpunten:

- 1. Verbetering in het archeologische proces zou bereikt kunnen worden door de waardering in combinatie met het selectieadvies los te koppelen van het Protocol 4003 (Inventariserend Veldonderzoek) en bijvoorbeeld als nieuw *Protocol 400x (Waardstelling vindplaats)* vorm te geven. In het rapport moet hieraan dan een apart hoofdstuk worden gewijd. Een stap verder gaande zou dit hoofdstuk zelfs als afzonderlijk document kunnen worden vormgegeven, zodat altijd duidelijk is wanneer een waardstelling is

---

²⁹ Bijlage 2 vormt een integraal onderdeel van de hoofdttekst, maar is voor de leesbaarheid als bijlage vorm gegeven.

³⁰ De opties van Vrijgeven en Archeologische begeleiding worden niet genoemd.

³¹ Rekening houden met andere beleidskeuzes of -prioriteiten is niet toegestaan.

uitgevoerd.³² De gegevens die in het veld zijn verzameld tijdens het inventariserende veldonderzoek, vormen dan nog steeds onderdeel van de rapportage over het veldonderzoek, maar dan in een afsluitend hoofdstuk systematisch samengevat per vindplaats volgens een nader te bepalen format (grotendeels aan de hand van de criteria m.b.t. de fysieke kwaliteit in de huidige waarderingssystematiek).³³

De laatst genoemde geordende (en samengevoegde gegevens bij meerdere vindplaatsen en/of vooronderzoeken) leveren na confrontatie met de criteria voor het bepalen van de inhoudelijke kwaliteit (conform een als handreiking herziene Bijlage IV) de waardestelling(en) op. Op basis hiervan wordt het selectieadvies vormgegeven waarbij ook de beredeneerde voorkeur voor (en in voorkomende gevallen een combinatie van) behoud *in situ* (planaanpassing), opgraven, begeleiden of vrijgeven aan de orde komt in relatie tot het vastgesteld archeologiebeleid en de fysieke/technische (on)mogelijkheden.

Ook bij het niet aantreffen van primaire of secundaire archeologische indicatoren in plangebieden met een in archeologisch opzicht (redelijk) gaaf bodemprofiel met een bepaalde archeologische verwachting, uitgaande van de veronderstelling dat het veldwerk KNA-conform is uitgevoerd, zou het nieuwe *protocol Waardestelling vindplaats* van toepassing moeten zijn.³⁴ Dit geeft expliciet houvast voor initiatiefnemers omdat vergunninghouders en overheden op dit moment al naar gelang de interpretatie van de KNA (of al dan niet formeel vastgesteld archeologiebeleid), tot tegengestelde adviezen of besluiten kunnen komen in relatie tot intacte landschappen.

2. Verwacht mag worden dat van de onder 1. voorgestelde 'opwaardering' van de formele plaats van de waardestelling (waardering en selectieadvies) in het AMZ-proces een kwaliteit verhogende werking uitgaat. De beoordeling van de inhoudelijke kwaliteit van een vindplaats is immers een activiteit die specifieke kennis vereist die niet direct gekoppeld is aan het uitvoeren van 'veldwerk' in strikte zin. De vraag die zich daarbij eveneens voordoet is of van de uitvoerend KNA archeoloog in alle gevallen verwacht mag worden dat hij ook een voldragen selectieadvies kan opstellen. In vergelijking met bijvoorbeeld de eerder beschreven historische situatie rond de waardering en selectie bij de Betuweroute waar in werkgroepverband met de nodige *peer judgement* samenhangende adviezen werden geformuleerd, worden waarderingen en bijbehorende adviezen tegenwoordig in de meeste gevallen door één, hooguit twee archeologen uitgevoerd en is daarna nog nauwelijks sprake van een kritische toets of onafhankelijke beoordeling.

3. Het formele selectiebesluit van de overheid bevat een overweging/verantwoording met betrekking tot de *Waardestelling Vindplaats (met daarin opgenomen de waardering en het selectieadvies)*. Samen met eventuele andere beleidsoverwegingen leidt dit tot een formele beslissing. Dit 'selectiebesluit' zou als fysiek document openbaar toegankelijk en gemakkelijk raadpleegbaar moeten zijn.

4. Beide 'documenten' (*Waardestelling Vindplaats* en *Selectiebesluit*) vormen vervolgens het formele uitgangspunt bij het vervolgen van het archeologisch proces.

4.5 Het nemen van een 'selectiebesluit' door de gevoegde overheid

Allereerst moet worden opgemerkt dat de term *selectiebesluit* niet in wet- en regelgeving voorkomt, maar een term is die alleen in de KNA wordt gebruikt. Het kan vooralsnog dus niet worden gezien als besluit in de zin van de Algemene wet bestuursrecht. Wel zal vaak de 'vertaling' van een genomen beslissing impliciet

---

³² De waardestelling staat dan los van de fase van vooronderzoek. In de huidige praktijk komt het ook steeds vaker voor dat het vooronderzoek door verschillende bedrijven wordt uitgevoerd, hetgeen de uiteindelijke waardestelling slecht 'vindbaar' maakt.

³³ Bijvoorbeeld op basis van een combinatie van de tabellen bijlage 1-1 en bijlage 1-6 (plus uiteraard nieuwe inzichten, mede op basis van dit rapport).

³⁴ In de KNA wordt geen expliciete aandacht geschonken aan dit punt, er is steeds sprake van vindplaatsen en niet van *geen vindplaatsen* of landschappelijk gave gebieden. Uiteraard zal het document dan summier van aard zijn. Het belang zit dan in de transparantie in het proces. Zie ook Schut *et al.* 2013, 90-95.

zijn opgenomen in een besluit over een bestemmingsplan, een omgevingsvergunning of Programma van Eisen.

In Specificatie VS07 wordt niet ingegaan op hoe een *Selectiebesluit* door de bevoegde overheid wordt genomen en of daar bijvoorbeeld een belangenafweging buiten de archeologie aan ten grondslag ligt, wat verondersteld mag worden omdat er ook andere (financiële en politieke) beleidsuitgangspunten in de afweging een rol kunnen spelen. Momenteel is er weinig zicht in hoeverre en op welke wijzen selectiebesluiten worden vastgelegd.³⁵ De besluiten zijn momenteel niet gemakkelijk algemeen raadpleegbaar of opvraagbaar bij een gemeente. Ze worden ook niet geregistreerd in bijvoorbeeld Archis.³⁶

Uiteraard is KNA-specificatie VS07 niet de geëigende plaats om voorwaarden te stellen aan de vorm en inhoud van een (bijvoorbeeld een gemeentelijk) selectiebesluit, maar het is wel van belang om op te merken dat het besluit in feite de formeel geformuleerde argumenten en randvoorwaarden bevat voor bijvoorbeeld behoud *in situ* of voor een op te stellen Programma van Eisen voor een definitief archeologisch onderzoek (opgraving).

4.6 De toepassing van de systematiek in de praktijk

In het rapport in het kader van een nulmeting voor het bepalen van het percentage locaties in Nederland dat na vooronderzoek *in situ* behouden is, wordt door de opstellers ook een paragraaf gewijd aan het volgen van de processtappen van de KNA.³⁷ Eventuele punten van kritiek op de waarderingssystematiek als zodanig worden niet gegeven. Wel zijn in het rapport de volgende observaties opgenomen die bij het doornemen van rapporten zijn gedaan en waarin sprake is, of zou moeten zijn, van het opstellen van een waardering voor een archeologische vindplaats (zie hierna ook *hoofdstuk 5*):

Niet of foutief gebruik van de systematiek

- Opgraven zonder vooronderzoek en het niet opstellen van een waardstelling op locaties waarvoor dat wel mogelijk was;
- Geen waardedering en selectieadvies na uitvoeren van archeologische begeleiding onder protocol proefsleuven;
- Het ontbreken van de waarderingmatrix in combinatie met een niet compleet uitgeschreven waardering;
- Het criterium Representativiteit wordt niet begrepen;
- Het criterium Ensemblewaarde wordt niet begrepen;
- Vindplaatsen van verschillend type en/of periode worden niet afzonderlijk gewaardeerd;
- Prematuur waarden, bijvoorbeeld: na karterend onderzoek waarden met vervolgadvisie voor waarderend onderzoek.

Landschappelijk waarden

Een lastig punt betreft advisering op basis van een relatief gaaf bodempofiel met een archeologische verwachting waarbij geen secundaire of primaire indicatoren zijn aangetroffen. Indien het IVO KNA-technisch goed is uitgevoerd, is in feite een geen-vindplaats-waardering mogelijk en volgt een 'selectieadvies' dat op basis van *absence of evidence* het einde van het archeologische proces inhoudt. Er zijn echter gevallen bekend waarin de bevoegde overheid toch besluit tot vervolgonderzoek op basis van het verkrijgen van *evidence of absence* omdat de aanwezigheid van een archeologische vindplaats niet kon worden uitgesloten.³⁸

---

³⁵ Schute *et al.* 2013, 79..

³⁶ De huidige rubriek 'selectiebesluit' wordt veelal niet juist gebruikt of bevat een parafrasering die formeel weinig houvast biedt.

³⁷ Schute *et al.* 2013, 90-95; als onderdeel van de Erfgoedmonitor ter voorbereiding van de nieuwe Erfgoed Balans door de RCE.

³⁸ Zie ook onder *paragraaf 4.4* onder 1.

4.7 De begrippen 'kiezen', selectiebeleid en selectieagenda

In de archeologische vakwereld wordt veelvuldig gediscussieerd over, en bestaat er verwarring in relatie tot, de begrippen 'kiezen', selectiebeleid' en 'selectieagenda's'. De discussie over genoemde thema's komt bijvoorbeeld aan de orde in verschillende opiniërende artikelen in de *Archeobrief*.³⁹ De KNA kent genoemde termen niet, alleen het in de KNA gedefinieerde begrip 'selectieadvies' en het in de marge genoemde 'selectiebesluit' (zie de discussie de paragrafen hiervoor). Maar dat wil uiteraard niet zeggen dat in de beschreven processen in de KNA in relatie tot de AMZ-cyclus geen andere vormen van selectie of keuzes aan de orde zijn.⁴⁰

Het dispuut draait feitelijk om de vrees van archeologen dat nu de 'archeologie' in de samenleving terecht is gekomen, de 'maatschappij' op niet inhoudelijke gronden meebepaalt over wat wel of niet behouden wordt. Het is immers klip en klaar dat de Monumentenwet niet kan bewerkstelligen dat alle als 'behoudenswaardig' aangemerkte vindplaatsen ook daadwerkelijk *in of ex situ* behouden kunnen worden. De grondgedachte is daarom dat als de archeologische vakwereld zelf geen inhoudelijke prioriteiten stelt ten aanzien van kennisvermeerdering, kennislacunes en belevingsaspecten, door bevoegde overheden en dan met name door gemeenten 'eigen' keuzes op niet inhoudelijke gronden zullen worden gemaakt, louter op basis van financiële en politieke overwegingen.

Dat op archeologisch-inhoudelijke gronden op bepaalde momenten in het proces moet worden gekozen, zullen de meeste archeologen inmiddels wel beamen. Een belangrijke bron van verwarring blijft echter bestaan wanneer discussies niet concreet gerelateerd worden aan de processtappen van de KNA.⁴¹

Formeel geeft de KNA-waarderingssystematiek een advies over de al dan niet behoudenswaardigheid van vindplaatsen. Deze waardestelling, ook een vorm van selectie zo men wil, vindt plaats volgens een bepaalde systematiek die ter discussie kan worden gesteld. Genoemde kritiekpunten (met name op de waardering op inhoudelijke gronden) kunnen zijn meetbaarheid, objectiveerbaarheid, onderbouwing toegekende scores, onderlinge onafhankelijkheid van criteria (zie hierna *paragraaf 4.9*).⁴² Bij het opstellen van het selectieadvies wordt naast de waardestelling rekening gehouden met het vastgestelde archeologische beleid met gestelde prioriteiten van de bevoegde overheid (meestal dus de gemeente).⁴³ Dit beleid kan gebaseerd zijn op bijvoorbeeld gemeentelijke of regionale beleidsnota's,⁴⁴ inventarisaties, archeologiebalansen, onderzoeksagenda's, e.d. In feite gaat het hierbij dus ook om inhoudelijke keuzes, om een vorm van selectie.⁴⁵ Indien de desbetreffende overheid geen beleid heeft ontwikkeld, kan geredeneerd worden dat het beleid van het naast hogere gezag richtinggevend is.⁴⁶

In het uiteindelijk selectiebesluit van de bevoegde overheid kunnen tenslotte nog aanvullende randvoorwaarden meewegen die tot nadere keuzes/vormen van selectie aanleiding geven (financiële en politieke overwegingen). Hierbij is het belangrijk dat archeologen goed op de hoogte van hun rol in dit verband.

Geconcludeerd kan worden dat de discussie vaak is terug te voeren op de confrontatie tussen vakinhoudelijke en maatschappelijke belangen. Een archeoloog kan en moet tegenwoordig binnen dit krachtenveld verschillende posities innemen en al naar gelang zijn functie binnen het bestel een bepaalde taak vervullen voor zijn opdrachtgever, of dit nu een overheid, een particulier of een wetenschappelijke of terrein beherende organisatie is. Dat kan ondanks hetzelfde vertrekpunt - de betreffende vindplaats - nu

---

³⁹ In de *Archeobrief* vanaf ca. 2005 (Isarin *et al.* 2005).

⁴⁰ Zie recentelijk in algemene zin Bonnie 2010.

⁴¹ Willemse/Verhagen 2007; Aten/Van Den Eynde 2008; Groenendijk 2008.

⁴² Willemse/Verhagen 2007.

⁴³ In feite ligt dit beleid ook in handen van archeologen in een andere rol en andere verantwoordelijkheid, werkzaam bij of voor een gemeente of bij een provincie of het rijk.

⁴⁴ Met daarin uiteraard plaats voor historische stads- en dorpskernen, behoud in situ, de rol amateurarcheologen, beleving, publieksbereik, educatie, e.d. Zie bijvoorbeeld: Koot *et al.* 2006.

⁴⁵ Zie voor de huidige onduidelijkheid van de Specificatie VS07 (Opstellen Selectieadvies) *paragraaf 4.4*.

⁴⁶ Uiteraard moet altijd al bij het advies op basis van complementariteit rekening worden gehouden met het beleid van andere overheden.

eenmaal leiden tot tegengestelde conclusies. Zelden is de waarderingssystematiek als zodanig daarbij onderwerp van discussie (zie verder *paragraaf 4.9*), echter wel de omgang daarmee.

4.8 Beschrijven van de fysieke kwaliteit van vindplaatsen

Bij de bespreking van het ontstaan en ontwikkeling van de waardering van vindplaatsen in de periode vóór de eeuwwisseling in *hoofdstuk 3* zijn al schema's langs gekomen waar op een systematische wijze bij een reeks parameters de waarden zijn genoteerd of in een controlelijst zijn vervat. In de schema's is daarbij ook plaats ingeruimd voor een korte beschrijving van het karakter van de vindplaatsen. Op het moment van introductie van de waarderingssystematiek in de KNA, is binnen de ROB verder geëxperimenteerd met het bepalen van de fysieke kwaliteit op basis van een reeks, in groot detail uitgewerkte, parameters. Het ging om onder andere pilot gebieden, zoals De Gouw in Noord-Holland (neolithische nederzettingsterreinen) en Voorne-Putten in Zuid-Holland (voornamelijk huisplaatsen uit de IJzertijd en Romeinse tijd), en het Unesco-monument Schokland in Flevoland.⁴⁷ Het betrof reeds gewaardeerde terreinen waarbij met name gekeken is naar hoe duurzaam behoud *in situ* te realiseren is. Hiertoe zijn ook in het veld actief gegevens over zowel de fysieke kwaliteit van ecofacten als het bodemmilieu verzameld. Het bleek goed mogelijk allerlei meetlatten op te stellen en daarmee een relatieve *intra-site* vergelijking van de fysieke kwaliteit en de 'stabiliteit van de natuurlijke omgeving' uit te voeren. Inmiddels is ook veel kennis aanwezig over de degradatiemechanismen in sporen en materialen.⁴⁸ In 2006 zijn de ervaringen verwerkt om methodisch op non-destructieve wijze de fysieke kwaliteit van (reeds gewaardeerde) vindplaatsen te beschrijven (nulmeting) en de kwaliteit te volgen (monitoring). De methode is uitgegeven als SIKB-Leidraad Standaard Archeologische Monitoring (SAM).⁴⁹ De methode voor het beschrijven van vindplaatsen wordt ook door de Archeologische Monumentwacht gepropageerd en gebruikt bij het beheren van archeologische monumenten met behulp van de ArcheologischeBasisBeschrijving (ABB).⁵⁰

Op de vraag waarom de huidige waarderingspraktijk de Standaard uit 2006 niet als 'inspiratiebron' wordt gebruikt kunnen twee antwoorden worden gegeven. De eerste reden lijkt simpel en ligt in het feit dat de waardering aan het eind van het vooronderzoek komt en als iets wordt gezien dat 'moet' volgens de regels van de KNA. En goed omschreven regels voor het beschrijven van de parameters voor de fysieke kwaliteit in Bijlage IV worden niet gegeven. Zelfs de parameters als zodanig worden alleen in algemene zin aangeduid.

De tweede reden is dat tot op heden behoud *in situ* in het kader van het vooronderzoek uitsluitend wordt opgevat als een economisch alternatief voor opgraven. Behoud wordt bereikt door 'planaanpassing' of 'planologische bescherming'.⁵¹ Voor een *actieve* bemoeienis met een gewaardeerde vindplaats/archeologisch monument naar de toekomst toe, van duurzaam behoud dus, zijn geen regels opgesteld of is geen sprake van een verplichting in de zin van de KNA in relatie tot het vooronderzoek. Duurzaam behoud door *fysiek beschermen* is tot nu nog toe bijna uitsluitend het domein van (natuur)terrein behorende instanties en de 'archeologische monumentenwacht'. Ook betreft het vaak zichtbare archeologie. Indien sprake is van fysiek beschermen, worden daaraan in de KNA wel weer eisen gesteld: Protocol 4005 *Fysiek beschermen*, met de specificaties BS01 *Archeologische visie op inrichting & beheer* en BS02 *Richtlijnen beheer en inrichting*.

4.9 Inhoudelijke punten van kritiek op de waarderingssystematiek

Er is vanaf de introductie van de waarderingssystematiek in de KNA weinig formele kritiek gepubliceerd over de systematiek als zodanig. De meeste discussie is gevoerd over de notie dat niet alles bewaard kan blijven en dat er gekozen moet worden (zie *paragraaf 4.7*). In het artikel *Wikken en wegen met vindplaatsen*

---

⁴⁷ Van Heeringen/Theunissen (red.) 2001, 2002; van Heeringen *et al.* 2004.

⁴⁸ Kars/Smit (red.) 2003; zie ook: www.cultureelerfgoed.nl.

⁴⁹ Smit *et al.* 2006; www.sikb.nl.

⁵⁰ www.archeomw.nl; zie onder: Producten en Diensten.

⁵¹ Dit blijkt ook uit de vragen die de RCE beantwoord wilde zien ten behoeve van de Erfgoedmonitor (Schute *et al.* 2013).

worden echter een aantal formele punten van kritiek gegeven ten aanzien van de KNA-waardering van vindplaatsen.⁵² Het vertrekpunt van het artikel in de *Archeobrief* is de belangstelling van gemeenten en provincies voor het 'product' selectiebeleid uitgaande van de KNA-waarderingsystematiek. De auteurs zijn geen voorstanders van het omvormen van de systematiek tot een *genormeerde* meetlat waarbij het waarderingsinstrument min of automatisch de 'selectieagenda' bepaalt waardoor na afloop geen discussie behoeft plaats te vinden over wat met een vindplaats moet worden gedaan. Zij stellen een andere benadering voor. Daarvoor gaan ze eerst over tot deconstructie van de systematiek. De auteurs vergelijken de waarderingsystematiek met een formele 'multi-criteria-analyse' waarbij aan drie belangrijke voorwaarden moet worden voldaan. De waarde bepalende criteria dienen: 1. meetbaar en objectiveerbaar te zijn; 2. de weging (toekenning van scores of punten) van criteria dient onderbouwd te zijn en 3. het waardeoordeel bij een criterium dient niet af te hangen van de uitkomst bij andere criteria; de meetlaten moeten dus onderling onafhankelijk zijn. Op basis van deze voorwaarden wijzen ze op een aantal naar hun oordeel onvolkomenheden of tegenstrijdigheden: ad 1: er is in de systematiek sprake van subjectieve oordelen, voor criteria gaafheid en conservering geen meetbare definities (voorbeeld 'lage fysieke kwaliteit'); ad 2: de gestapelde besluitvorming is ondoorzichtig, eerst fysieke kwaliteit, daarna inhoudelijke kwaliteit; aan de criteria gaafheid en zeldzaamheid wordt veel gewicht toegekend door de opsteller van de systematiek, maar de weging blijft arbitrair en is niet onder kritiek gesteld en daarmee 'versteend' in de huidige KNA-systematiek.

Vervolgens stellen ze voor de 'selectieagenda' een andere benadering voor waarbij ze een 'waardestelling' propageren uitsluitend gebaseerd op vakinhoudelijke criteria en een besluit over beschermen, opgraven of de-selecteren vervolgens een politiek-maatschappelijk afweging betreft. Deze benadering leidt tot een vijftal op hoog abstractie niveau geformuleerde *uitgangspunten* voor een waarderingsstelsel voor het opstellen van selectieagenda's. Een operationalisering van de uitgangspunten wordt niet gegeven. Opgemerkt moet hier worden dat de auteurs dus feitelijk geen uitspraak doen over de huidige waarderingsystematiek als instrument om de behoudenswaardigheid in termen van 'wel' of 'niet' te bepalen, maar een ander benadering voorstellen waarbij de *potentiële informatiewaarde* of anders gezegd de *verwachte kenniswinst* van een vindplaats het resultaat is. De verdere 'omgang' met de vindplaats wordt vervolgens op beleidsniveau bepaald, waarbij het rijk de 'bottomline' moet voorschrijven en het gemeentelijk ambitieniveau de verdere selectie bepaalt.

4.10 Definities

De KNA bevat in Bijlage IV een verklarende woordenlijst. In het kader van dit rapport is een selectie van de meest belangrijke begrippen opgenomen. Gezien de vaak zeer vakspecifieke begrippen die bij het thema 'waarderen van vindplaatsen' aan de orde zijn, kan al vlug verwarring ontstaan over wat nu met welke term precies wordt bedoeld. Geconstateerd kan worden dat sommige begrippen in de lijst ontbreken, zoals 'waarderen', 'waardesteller'. Andere begrippen kunnen worden aangescherpt. Bij de optimalisatieslag verdient het daarom aanbeveling de lijst te actualiseren. Daarnaast valt te overwegen de definities van de sleutelbegrippen die van belang zijn in het kader van de waarderingsystematiek in het protocol en de handreiking terug te laten komen zodat steeds de vertrekpunten helder zijn.

---

⁵² Willemse/Verhagen 2007. Het artikel geeft overigens geen oplossingen, maar presenteert een ander systeem voor het opstellen van 'selectieagenda's' voor waarbij de *onderzoekswaardigheid* op basis van de *potentiële informatiewaarde* maatgevend is.

5 Quicksan IVO-rapporten met een 'waardering vindplaats'

5.1 Inleiding

Het doel van de quickscan is een eerste kwalitatief zicht te verkrijgen op de omgang met het waarderen van vindplaatsen in de praktijk van de archeologische monumentenzorg. Er is afgezien van het bevragen van bedrijven/diensten die regelmatig waarderungen uitvoeren. Niet alleen liet de benodigde doorlooptijd dit niet toe, maar ook zou niet te voorspellen zijn hoe representatief het resultaat zou zijn en hoe lang de verwerkingstijd. Daarvoor in de plaats is een steekproef genomen met behulp van Archis en DansEasy en is de begeleidingscommissie gevraagd naar voorbeelden. De Archis-steekproef heeft daarnaast waardevolle informatie opgeleverd over de (moeizame) relatie Archis-KNA.

Voor het verkrijgen van rapporten is via Archis een (uiteindelijk) kleine aselechte steekproef van rapporten verspreid over Nederland gegenereerd waarin een waardestelling in de zin van de KNA is opgenomen. De toegepaste methode is verantwoord in *Bijlage 4. Steekproef voor het selecteren van IVO-rapporten met een 'waardering vindplaats'*. Uiteindelijk zijn 23 onderzoeken naar voren gekomen en bekeken, verdeeld over 13 archeologische bedrijven of uitvoerende gemeentelijke diensten en met een brede spreiding over Nederland (8 provincies). De indruk bestaat dat daarmee redelijk goed zicht is verkregen op de praktijk van het waarderen in 'doorsnee' situaties.⁵³ Met 'doorsnee' situaties wordt bedoeld relatief kleine inventariserende veldonderzoeken op 'nieuwe' locaties. Het gaat hier dus niet om voortgezet onderzoek op bekende locaties of om 'topsites', waarbij sprake zal zijn van een hoger ambitieniveau op inhoudelijke en bestuurlijk niveau. De observaties in het recente rapport *Archeologie voor de toekomst* zoals opgenomen in *paragraaf 4.6*, komen allemaal terug in de huidige analyse, wat mede wordt gezien als een indicatie voor de 'betrouwbaarheid'.

Door de leden van de begeleidingscommissie zijn tenslotte nog 13 rapportages aangedragen waarbij de provinciale dekking over Nederland gecompleteerd is en het aantal bedrijven/uitvoerende bedrijven met 4 vergroot is. Bij de dataset gegenereerd op basis van Archis, is dus zicht op de 'grijze' middenmoot, bij de gegevens aangereikt door de commissieleden gaat het veeleer om specifieke vindplaatsen die al 'voorgeselecteerd' of anderszins 'bijzonder' zijn en waar discussie over is met (de adviseur van) het bevoegd gezag of de initiatiefnemer. De voorbeelden kunnen worden gezien als praktijkcasussen. Een specifieke dataset die licht werpt hoe de rijksdienst waardestellingen verricht, wordt gevormd door een set van 28 waardestellingen in het kader van de beschermingsagenda 2013.⁵⁴

5.2 Bevindingen

Met betrekking tot de dataset die is samengesteld op de manier zoals gemeld in *paragraaf 5.1* zijn de onderstaande omissies en onvolkomenheden een of meerdere malen geconstateerd:

Vormgeving en hiërarchie binnen de rapportage

- titel van rapport en/of hoofdstukken/paragrafen zijn verwarrend of dekken de lading niet in relatie tot de processtappen in de KNA, wat invloed heeft op de logische plaats van de waardestelling in het rapport;
- paragrafen of kopjes 'Waardering' en/of 'Selectieadvies' ontbreken, hetgeen afbreuk doet aan de bruikbaarheid en transparantie van het rapport;
- een recapitulatie van de vindplaats (karakter: complextype, datering, setting) ontbreekt;
- een scoringstabel is niet opgenomen. Dit is momenteel weliswaar niet verplicht, maar werkt - indien aanwezig - uitermate functioneel;

---

⁵³ De steekproef zal te klein zijn om recht te doen aan de variatie in archeologische (hoofd)perioden, complextypen, holoceen versus pleistoceen, en de variatie in historische stadskernen.

⁵⁴ Smit *et al.* 2013.

- een deel van de argumentatie in relatie tot de scores is (onbewust?) opgenomen bij de beantwoording van concrete onderzoeksvragen zoals gesteld in het desbetreffende PvE, maar zijn niet opgenomen bij de waardering.

Prematuur waarden

- het scoren van de fysieke kwaliteit voor sporen die worden *verwacht*, er is dan dus geen sprake van een vindplaats;
- de waardering toch uitvoeren, terwijl expliciet wordt aangegeven dat de gegevens onvoldoende zijn.

Onvolledige/onjuiste toepassing

- het scoren op de schaal van 1-3 bij de belevingsaspecten;
- wel met stelligheid een uitspraak doen over een score, maar zonder argumentatie en/of vergelijking met andere sites, gegevenssets, inventarisaties, e.d.;
- wanneer (in zeer incidentele gevallen) een vergelijking met andere vindplaatsen wordt gemaakt, hierbij geen enkele verantwoording of verwijzing naar de relevante literatuur geven;
- in de argumentatie de criteria expliciet onderling van elkaar afhankelijk maken en/of koppelen;
- niet ingaan op de representativiteit bij reële kans/mogelijk advies voor behoud *in situ*;
- na het onderzoeken van een 'vindplaats' waarbij *geen* sporen en vondsten zijn aangetroffen, toch een score voor fysieke kwaliteit geven ('1') en de vindplaats niet behoudenswaardig verklaren;
- een onjuiste interpretatie aan het begrip 'vindplaats' geven, b.v.: geen nederzetting aangetroffen, maar grachtstructuren en paalgaten uit de Nieuwe Tijd ('off-site'), *waarmee* 'inhoudelijke' de kwaliteit als laag wordt betiteld;
- niet of niet navolgbare argumenteren, b.v.: "De aanwezigheid van uitsluitend relatief recente sporen zorgt ervoor dat de inhoudelijke criteria zorgen voor een laag behoudenswaardig oordeel"; of: "De aanwezigheid van nederzettingen in de omgeving uit dezelfde periode (synchroon) als ook uit opeenvolgende perioden (diachroon), zorgt ervoor dat de inhoudelijke criteria leiden tot een behoudenswaardig oordeel." "De vindplaats scoort dus ook 'hoog' op het criterium informatie- en ensemblewaarde";
- de waarderingstabel is op niet duidelijke wijze aangepast met de Waarde: 'Behoudenswaardig'.

Niet waarden

- na het aanleggen van proefsleuven en het aantreffen van een archeologische vindplaats, de vindplaats in één zin 'waarderen conform KNA';
- na het aanleggen van proefsleuven en het vervolgens direct daarna uitvoeren van een opgraving niet vermelden wat de reden is waarom een formele waardering niet is uitgevoerd.

Waarden van meerdere vindplaatsen tegelijkertijd

- het beschrijven van de waardering van vele 'vindplaatsen/locaties' in een landschap en het opstellen van een 'gemiddelde' scoretabel;
- bij elkaar ruimtelijk overlappende vindplaatsen waarvan er één behoudenswaardig is en de andere op voorhand niet, slechts de eerste scoort.

Landschappelijk (globaal) waarden

- preadvies afgeven voor behoud. Wel ingaan op de (verwachte) criteria, maar zonder scores, advies voor vervolgonderzoek;
- interpretatie op basis van archeologische indicatoren (holocene, diep gelegen): (potentiële) vindplaats die vervolgens 'globaal' wordt gewaardeerd op alleen fysieke kwaliteit (uitkomt b.v.: 'in principe behoudenswaardig');

Selectieadvies

- wel waardering uitgevoerd, maar geen selectieadvies opgesteld;
- na (prematuur) waarden een selectieadvies geven om meer gegevens te verzamelen om tot een 'goede' waardering te komen;

- selectieadvies meestal niet expliciet opgesteld, er wordt zelden of nooit verwezen naar gemeentelijk beleid, vaak vermenging van rollen wanneer de uitvoerder onderdeel uitmaakt van het bevoegd gezag (veelal de gemeente);
- vaak geen helder onderscheid tussen selectieadvies in de zin van de KNA en overig 'advies';
- in het Selectieadvies al de uitkomst van het overleg met het bevoegd gezag vermelden, bijvoorbeeld dat het terrein kan worden vrijgegeven;
- verwachtingen wekken, b.v. door de zinsnede: "het selectieadvies dient door de bevoegde overheid te worden omgezet in een selectiebesluit".

5.3 Conclusie

In het algemeen kan worden gesteld dat bij het toepassen van de waarderingsystematiek, alleen al op basis van de geldende KNA-vereisten, zeer veel voor verbetering vatbaar is. Het meest opvallende is dat de scores niet of nauwelijks aan de hand van objectieve of controleerbare vergelijkingsgegevens worden onderbouwd. Meestal is de scoretoekenning voor een redelijk ingevoerde archeologische deskundige nog wel 'invoelbaar', maar als geen enkele argumentatie wordt gegeven of de 'summiere' argumentatie wordt niet met feiten en argumenten onderbouwd of op verkeerde gronden gebaseerd, kan zeker van niet-archeologen niet worden verwacht dat het uiteindelijke advies als 'navolgbaar' of 'betrouwbaar' wordt beoordeeld.

De stellige indruk bij het doornemen van de waarderings- en selectieadviezen is echter wel dat het in de meeste gevallen voor een *archeoloog* uiteindelijk wel navoelbaar is waarom een vindplaats als wel of niet behoudenswaardig wordt aangemerkt.

Wanneer het selectieadvies 'behoudenswaardig' luidt, mag de bevoegde overheid echter minimaal wel over een beargumenteerde waardering kunnen beschikken. Feitelijk is het advies pas de eerste selectiestap waarop het verdere AMZ-proces is gebouwd. Indien dat advies inhoudelijk al niet voldoende 'hard' is, kan dit doorwerken in het verdere proces, met als gevolg (te) veel onnodige maatschappelijke discussie. Dit doet het planproces geen goed en kan uiteindelijk weer op het maatschappelijk draagvlak voor de archeologie terugslaan. Wanneer het een zogenaamd 'negatief selectieadvies' betreft, zal een initiatiefnemer niet zo gauw in actie komen. Maar ook dan geldt dat de bevoegde overheid wel navolgbaar en consequent moet kunnen oordelen, om nog maar niet te spreken van de gevolgen van precedentwerking bij een onzorgvuldig besluit. Omgekeerd is het waarschijnlijk vooral aan de onbekendheid met de materie te wijten, en aan strategische afwegingen buiten de archeologie gelegen, dat initiatiefnemers tot nu toe nog zo weinig bezwaren opwerpen tegen niet, of slecht onderbouwde, 'positieve selectieadviezen'. Ook dit werkt uiteindelijk negatief door op het vertrouwen in het bestel.

Een zorgpunt dat hiermee in verband kan worden gebracht is de kennis en ervaring van de individuele waardesteller(s) met de waarderingsystematiek. Waarderen is wat anders dan opgraven en het is de vraag in hoeverre aan dit specifieke onderdeel in de opleidingen voldoende aandacht wordt besteed. Hetzelfde geldt in wezen ook voor de controlerende en toetsende rol van beleidsarcheologen, die in de praktijk worden geacht in voorkomende gevallen met de waarderende uitvoerders in discussie te gaan bij het beoordelen van rapporten en selectieadviezen. Gewild of ongewild beïnvloeden ook zij daarbij de uiteindelijke waardering.

Uitgaande van de huidige waarderingsmethodiek valt of staat de kwaliteit van de waardering van een vindplaats met de kwaliteit van de onderstaande factoren:

- 1 - de beschikbaarheid van voldoende systematisch verzamelde vindplaatsgegevens om te kunnen waarderen;
- 2 - een zorgvuldige *argumentatie* bij de scores op basis van materie-kennis;
- 3 - het gebruik van actuele (statistische) gebied specifieke vergelijkingsgegevens (op basis van archeologische periode, complextype, landschap, rapporten van opgravingen/inventarisaties/karteringen, etc.);
- 4 - de beschikbaarheid van digitale referentie datasets om punt 3 te kunnen uitvoeren;

- 5 - het niveau van de waardesteller, de (senior) KNA-archeoloog (beschikt hij/zij over aantoonbare kennis van de betreffende periode, complextype, landschap, etc.);
- 6 - de aanwezigheid van voldoende *checks and balances* in de vorm van peer reviews en toezicht waardoor waardestellers aangesproken (kunnen) worden op onbezonnen uitspraken.

Aan de punten 1, 2 en 5 zou zonder al te veel aanpassingen in de bestaande systematiek ook nu al voldaan kunnen worden. Punten 3 en 4 liggen lastiger (zie elders in dit rapport) omdat hiervoor momenteel een extra (onderzoeks)inspanning van de waardeerder(s) wordt vereist die in het huidige competitieve bestel moeilijk realiseerbaar is. Voor een goede vergelijking is daarnaast ook de vrije beschikbaarheid en toegankelijkheid van betrouwbare referentiedatasets een absolute voorwaarde. Er kan niet worden verwacht dat de uitvoerder voor iedere te waardenen vindplaats een 'eigen' referentie dataset ontwikkelt. Dat laat overigens onverlet dat de waardesteller ook in de huidige situatie nog steeds wel een zekere verantwoordelijkheid heeft om hiernaar actief op zoek te gaan.

In relatie tot de punten 5 en 6 is het wellicht ook een gewetensvraag of we binnen het huidige sterk gedecentraliseerde en versnipperde bestel wellicht niet het bijna onmogelijke van individuele archeologen verwachten als het gaat om het goed waardenen van vrijwel elk type vindplaats. In tegenstelling tot de eerder beschreven wijze van waardenen ten tijde van de ontwikkeling van de waarderingsystematiek - binnen een grote kennisorganisatie, door een werkgroep bestaande uit verschillende vak- en materiaalspecialisten, - met de nodige intercollegiale en *peer reviews* -, worden de meeste waarderungen tegenwoordig uitgevoerd door één of hooguit twee gekwalificeerde veldarcheologen in een kleine commerciële- of lokale overheidssetting. Van hen wordt verwacht dat zij het hele spectrum aan archeologische vindplaatsen kunnen overzien.

Terwijl een vorm toezicht of democratische controle afwezig is, verwachten we ook nog eens dat deze waardestellers in hun streven naar objectiviteit op consciëntieuze wijze weerstand weten te bieden aan de commerciële of politiek-bestuurlijke belangen van de eigen organisatie, het eigen belang als ingehuurde contractant of zzp-er, persoonlijke onderzoeksinteresse of andere vormen van introspectie. In dit verband is de recente uitspraak van een wethouder uit een middelgrote gemeente misschien ook wel illustratief: "bestaan er ook archeologen die wel eens zeggen dat een bepaalde vindplaats niet belangrijk is?"

6 Navragen punten van kritiek bij actoren

6.1 Inleiding

Om de waarderingssystematiek te kunnen optimaliseren is het belangrijk zicht te hebben op de werkelijk 'fundamentele' kritiek op het systeem vanuit de optiek van de drie verschillende actoren. Bij aanvang van het project was het de bedoeling de in *hoofdstuk 4* gesignaleerde observaties in de vorm van enquêtevragen voor te leggen aan vertegenwoordigers van de drie actoren (archeologen, bevoegd gezag, initiatiefnemers). Aangezien al spoedig bleek dat de materie (nog) complexer is dan bij aanvang gedacht, is bij wijze van experiment in de 'wandelgangen' navraag gedaan bij een willekeurig aantal collega-archeologen en bij leden van de begeleidingscommissie.

Dit heeft het voortschrijdend inzicht opgeleverd dat de waarderingssystematiek als zo ingewikkeld wordt ervaren dat niet op voorhand meer bruikbare 'punten van kritiek' worden verwacht dan die al naar boven zijn gekomen bij de *desktop* analyse. Wel zijn zeer interessante praktijkcasussen naar voren gebracht, die in meer of mindere mate de worsteling met de materie bevestigen.

In overleg met de projectcoördinator SIKB is uiteindelijk besloten eerst de visie van de CCvD af te wachten alvorens het project op dit punt verder te zetten of af te ronden. Na overleg met de CCvD is vervolgens besloten in november veldraadplegingen te houden, waarvan de resultaten in dit hoofdstuk zullen worden opgenomen.

6.2 Veldraadpleging

7 Beschikbare informatie en kennis

7.1 Inleiding

Zoals uit de analyse in de voorgaande hoofdstukken naar voren is gekomen, is vooral voor de waardering op inhoudelijke criteria behoefte aan relevant en actueel op het waarderen van vindplaatsen toegesneden referentiemateriaal. Momenteel zijn zeer veel puntgegevens te achterhalen via internet (google), maar dat levert in de meeste gevallen uiteraard nuttige informatie op, maar deze is niet zomaar te gebruiken voor bijvoorbeeld een *ruimtelijk* analyse in het kader van het waarderen van vindplaatsen. Met name de beschikbaarheid van digitaal geografisch te modelleren informatie is nog steeds erg beperkt. Als voorbeeld kan gelden de beschikbaarheid van gemeentelijke waarden- en verwachtingenkaarten. In het gunstigste geval zijn de kaarten als pdf te achterhalen op de gemeentelijke website (of op te vragen bij de gemeente), maar de GIS-dataset staat zelden of nooit ter beschikking. In een aantal gevallen kunnen wel kaartlagen interactief op het beeldscherm gegenereerd worden, maar deze kunnen dan vervolgens niet worden geëxporteerd. Dat betekent dat de archeologische waarden en de verwachting op de kaart niet interactief kunnen worden gebruikt bij het waarderen van vindplaatsen. Dit kan alleen 'handmatig' met een grote onnauwkeurigheid en het betekent in de huidige praktijk ook een onverantwoord grote tijdsinvestering. Andere (willekeurige) voorbeelden zijn de beschikbaarheid van de actuele bestemmingsplannen en de positie van de provinciale archeologische monumentenkaarten (AMK's).⁵⁵ Op de website zijn de meeste ruimtelijke plannen digitaal raadpleegbaar, maar slechts zeer ten dele in GIS te exporteren. De AMK's zijn opgenomen in Archis, maar zijn vaak niet meer actueel doordat ze worden 'overruled' door geactualiseerde datasets van gemeentelijke waardenkaarten.⁵⁶

Ook bij veel gemeenten die een gemeentelijk of regionaal archeoloog in dienst hebben is het vaak niet duidelijk over welke gegevens beschikt kan worden (onduidelijke scheiding van beleid en uitvoering). Sommige gemeente beschikken wel over een database gekoppeld aan een GIS-functionaliteit, maar die is dan voor derden niet extern voor analyses beschikbaar.

Hierna worden twee voorbeelden van bekende en goede databases besproken (Archis en DansEasy) en wordt kort gekeken naar andere analoge datasets.

7.2 Archis

Het belangrijkste instrument voor de archeologische beroepsgroep in Nederland is de Archis-database met het daaraan gekoppelde Livelink. Hierbij is sprake van een verplicht gebruik van het daarin ondergebrachte Centraal Informatiesysteem in het kader van het archeologiebestel, bijvoorbeeld bij het uitvoeren van archeologisch (voor)onderzoek. Zo moet archeologisch (voor)onderzoek worden aan- en afgemeld waarbij unieke nummers worden gegenereerd.

Uit Archis is echter niet af te leiden, hetzij via de aanmelding van een archeologisch onderzoek (*Tab Meldingen*: onderzoeksmelding/onderzoeksmeldingsnummer), hetzij via het gereed gemelde onderzoek (*Tab Meldingen*: onderzoek/onderzoeksnummer) of een waardering conform KNA-specificatie VS06 is uitgevoerd of een selectieadvies conform specificatie VS07 is gegeven. Bij het gereed melden van een onderzoek kan door het uitvoerend archeologisch bureau niet verplichte vrije tekst worden ingevuld onder de kopjes 'Selectieadvies', 'Selectiebesluit' en 'Toelichting'. Een tekstveld 'Waardering' is niet aanwezig. Dit leidt er in de praktijk toe dat wanneer Archis wordt geraadpleegd via bijvoorbeeld een *Uitgebreide Rapportage Onderzoeksmelding* (waarbij ook het gereed gemelde *Onderzoek* wordt gegenereerd), er bij alle type onderzoeken al dan niet een 'selectieadvies', een 'selectiebesluit' en een 'toelichting' in de vorm van vrije tekst *kan* zijn opgenomen. Zo ook bijvoorbeeld bij bureauonderzoek en booronderzoek⁵⁷, waarbij onder

⁵⁵ Op bestemmingsplanniveau bijvoorbeeld: www.ruimtelijkeplannen.nl; AMK's in Archis).

⁵⁶ Vaak worden ook de 'vindplaatsen' per waardenkaart opnieuw doorlopend genummerd, waardoor de koppeling met Archis wordt bemoeilijkt.

⁵⁷ In Archis niet uitgesplitst in of het een verkennende, karterende, waarderende fase betreft.

Selectieadvies dan vaak een advies staat voor het nemen van een vervolgstap in het AMZ-proces. Soms staat dan ook onder *Selectiebeluit* iets over het ‘besluit of advies’ van het bevoegde gezag (meestal de gemeente). Soms wordt in de Toelichting een complete literatuurverwijzing opgenomen waaruit bijvoorbeeld kan worden opgemaakt dat het onderzoek een ‘waarderend’ karakter heeft gehad. Aangezien aan de tekstvelden geen eisen zijn gesteld, is de inhoud zeer wisselend en kan op basis daarvan veelal niet worden nagegaan of er sprake is van een KNA-conforme waardering en hoe het selectieadvies tot stand is gekomen. Eventueel kan per geval het rapport via Livelink worden ingezien (indien aanwezig).⁵⁸ Momenteel wordt door de RCE gewerkt aan Archis 3.0.⁵⁹ Waarschijnlijk betekent dit dat een aantal knelpunten opgelost zijn. In principe is de architectuur flexibel aanpasbaar, maar gezien de in dit rapport gesignaleerde problematiek zal bij de feitelijke optimalisatie de (on)mogelijkheden nog nader moeten worden verkend en geoperationaliseerd.⁶⁰

7.3 DansEasy

De DansEasy-database bevat naast onderzoeksgegevens, archeologische onderzoeksrapporten van archeologisch (voor)onderzoek die benaderbaar zijn voor geregistreerde gebruikers. In de database kan (uiteraard) worden gezocht op (delen van) trefwoorden of nummers. Ook hier geldt dat een selectie van rapporten waarin een waardestelling is uitgevoerd niet op eenvoudige wijze kan worden verkregen omdat het begrip slecht gedefinieerd is. Het systeem is wel ‘handmatig’ ruimtelijk bevroegbaar, bijvoorbeeld op de naam van een ‘gemeente’, maar de zekerheid of men ‘alles’ heeft, is uiteraard afhankelijk van het gebruik van in dit geval de juiste (oude of nieuwe!) gemeentenaam. Er kan alleen per rapport worden gedownload. De database is evenwel niet in de eigen GIS-omgeving inzetbaar. De conclusie is dat de database uiterst nuttig kan zijn als bijvoorbeeld bekend is welke rapporten men wil inzien. Veelal zal daarvoor eerst via een ruimtelijke selectie Archis moeten worden geraadpleegd om het juiste rapport te kunnen benaderen.

7.4 Analoge en digitale datasets

Landelijk

Van oudsher zijn archeologen sterk in het maken van verspreidingskaarten van het voorkomen van vindplaatsen of verschijnselen per archeologische periode in verband met een specifieke studie. Vanuit een nationaal beleidsperspectief opgezette referentietabellen/kengetallen, bijvoorbeeld per archeoregio of provincie zijn echter zeldzaam. Voor de archeoregio's is dit landelijk analoog door de RCE in 2006 gedaan op basis van complextypen in de Archis-database.⁶¹ De erfgoedbalans is 2009 gaat echter uit van provinciale overzichten.⁶² De analoge vorm van de overzichten maakt dat ze niet erg geschikt zijn bij het waarderen van vindplaatsen.

Daarnaast zijn vakspecialistische archeozoölogische en archeobotanische databases beschikbaar. De BoneInfo database is een attenderend systeem voor het vinden van archeozoölogische informatie in Nederland. De archeozoölogische complexen (clusters) zijn via de website van de RCE en Livelink benaderbaar. De clusters zijn niet gekoppeld aan het onderzoeksmeldingsnummer maar aan een waarnemingsnummer in Archis. Via BoneInfo wordt men met behulp van zoekleutels geattendeerd op de - deels ‘grijze’ - literatuur over de relatie mens-dier in het verleden van Nederland.

RADAR is een computer database voor botanische macroresten uit opgravingen op Nederlands grondgebied. Met de informatie in RADAR worden gegevens ontsloten over het landschap waarin de mens in het verleden actief was, de planten die daar voor voedingsdoeleinden verzameld werden en de gewassen die men

---

⁵⁸ In de *Uitgebreide Rapportage Onderzoeksmelding* is niet te zien of een rapport in Livelink aanwezig is of niet.

⁵⁹ <http://www.cultureelerfgoed.nl/archis-3/stand-van-zaken>; het streven is het vernieuwde Archis medio 2014 gereed te hebben.

⁶⁰ Op 20 augustus 2013 zijn door de RCE bestanden beschikbaar gesteld. Met dank aan K. Hendriks, programmamanager Kimomo, en P. Zoetbrood, specialist archeologische informatie E-kennis. Deze bestanden zijn doorgenomen.

⁶¹ Zoetbrood *et al.* 2006; met een doorwerking in de *Erfgoedbalans 2009*. In de in 2002 verschenen *Archeologiebalans* wordt ook ingegaan op een semikwantitatieve weging van de kennis en kennislacunes.

⁶² *Erfgoedbalans 2009. Archeologie, monumenten en cultuurlandschap in Nederland*, Amersfoort; ook via www.cultureelerfgoed.nl benaderbaar.

verbouwde. In de database zijn ruim 100.000 records van plantensoorten opgenomen, van 659 verschillende vindplaatsen. De RCE streeft er naar RADAR gekoppeld aan Archis online aan te bieden. Beide databases bevatten vooralsnog alleen specialistische informatie en geven geen weging van het belang of de waarde van archeozoölogische clusters of plantensoortenrecords. Ook deze digitale data kunnen dus niet gemakkelijk worden ingezet bij het waarden van vindplaatsen.

Regionaal

Een aantal provincies is begonnen met het opstellen van provinciale onderzoeksagenda's en bijbehorende kennisproducten te ondersteuning van het eigen provinciale, maar vooral als kwaliteitsimpuls voor het regionale en gemeentelijke archeologiebeleid. Deze producten worden in een aantal gevallen gebaseerd op eigen datasets of bewerkingen van de datasets van anderen. Voorbeelden hiervan zijn de Onderzoeksagenda's van de Provincie Zeeland, Gelderland (verdeeld in drie regio's), Limburg en de regionale kenniskaarten van de Provincie Noord-Holland.⁶³ Een ander voorbeeld is de dataset van de uitgevoerde archeologische en aanverwante geolandschappelijke onderzoeken in de Provincie Flevoland die in het kader van het Project Kennisvermeerdering Hanzelijn in 2012 is ingericht.⁶⁴ Voor al deze datasets geldt dat het blijvend beheer en ontsluiting en toegankelijkheid van deze datasets voor algemeen gebruik in de praktijk een groot probleem vormt.

Gemeentelijk

Op gemeentelijk of lokaal niveau zijn uiteraard, naast de in de inleiding al genoemde waarden-/verwachtingenkaarten en beleidskaarten, soms ook andere datasets beschikbaar en is in een klein aantal gevallen selectiebeleid ontwikkeld. Beleidsmatig is echter vaak niet duidelijk waar bij het waarden en het geven van selectieadviezen van moet worden uitgegaan zodat een uniform vertrekpunt wordt geboden.

7.5 Voorlopige conclusie

Als voorlopige conclusie kan gelden dat veel analoge en digitale informatie in principe beschikbaar is, maar dat deze informatie niet is toegesneden is of gemakkelijk inzetbaar is bij het waarden van vindplaatsen.

---

⁶³ Resp.: Zeeland: Hessing *et al.* 2008; Gelderland, o.a. Boonstra *et al.* 2011; Noord-Holland: Brugman *et al.* 2011..

⁶⁴ Flamman/Waugh 2010.

8 Kaders en werkprocessen uit andere disciplines en vergelijking met het buitenland

8.1 Gebouwde monumenten en historische geografie

Gebouwd erfgoed

De vakgebieden kunst en geschiedenis vormen de basis van de waardering van het gebouwde erfgoed.⁶⁵ Maar daarnaast spelen ook geestelijke, geografische, sociaaleconomische, bestuurlijke en technische ontwikkelingen een rol in de waardering, naast gaafheid en zeldzaamheid. Ieder monument heeft een eigen palet van waarden. De waardering van gebouwd erfgoed is gebaseerd op vijf hoofdcriteria die zijn onderverdeeld in subcriteria: I Cultuurhistorische waarden; II Architectuur- en kunsthistorische waarden, III Situationele en ensemblewaarden, IV Gaafheid en herkenbaarheid, en V Zeldzaamheid (*bijlage 3*). In de *Handreiking cultuurhistorie in m.e.r. en MKBA* uit 2009 is een poging ondernomen de criteria voor het gebouwd erfgoed te 'ordenen' naar de waarderingssystematiek in de archeologie.⁶⁶ Opgemerkt kan worden dat dit inderdaad goeddeels mogelijk lijkt, wat erop wijst dat de beide sets criteria onderling overeenkomsten vertonen. De ordening is echter anders en bij het gebouwd erfgoed is geen sprake van een systematiek waarmee via een score tot een uitspraak over de behoudenswaardigheid van een gebouwd monument (op rijksniveau) kan worden gekomen.

Een aantal gemeenten heeft in het verlengde van de landelijke criteria voor Rijksmonumenten een eigen waarderingssystematiek en soms ook selectiebeleid ontwikkeld voor gemeentelijk (gebouwde) monumenten. Meestal gaat het daarbij om aspecten die als kenmerkend voor de van lokale of regionale identiteit worden beschouwd. Ook hier ontbreken juist ook weer de objectieve criteria, wat ook bij aanwijzingsprocedures van gemeentelijke monumenten bij eigenaren tot vergelijkbare frustraties leidt als bij initiatiefnemers die geconfronteerd worden met 'behoudenswaardige' vindplaatsen.

Historische geografie

Hoewel historisch-geografische relicten beter in de archeologische waarderingssystematiek lijken te passen zoals is op te maken uit bovengenoemde *Handreiking*, wordt in dit domein voornamelijk nog geen waarderingssystematiek toegepast om tot een rangorde in de waardering van cultuurhistorische fenomenen te komen. Wel zijn al lang (inter)nationale waarden op basis van kenmerkendheid ontsloten in CultGIS.⁶⁷ Uiteraard zijn er talrijke al dan niet 'gewaardeerde' objectverzamelingen online beschikbaar, bijvoorbeeld op provinciaal niveau in de vorm van cultuurhistorische waardenkaarten⁶⁸ en op lokaal niveau een groeiend aantal gemeentelijk cultuurhistorische inventarisaties, waaraan soms ook objecten- en elementencatalogi zijn gekoppeld met een (voorlopige) waardering op basis van vooraf geformuleerde uitgangspunten, die redelijk vaak ook nog archeologisch geïnspireerd zijn.⁶⁹

8.2 Wet bodembeheer

In het milieukundig bodemonderzoek en in de bodemsanering op basis van de Wet bodembescherming uit het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw (Wbb; in 1995 uitgebreid m.b.t. bodemsanering) worden al langere tijd streef- (achtergrond-) en interventiewaarden gehanteerd. Deze aanpak is typisch Nederlands, in Engels sprekende landen worden de lijsten met achtergrondwaarden bijvoorbeeld *Dutch Standards*

---

⁶⁵ <http://www.cultureelerfgoed.nl/monumenten/wetten-en-regelingen/aanwijzen-en-beschermen-van-rijksmonumenten/waarderingscriteria>.

⁶⁶ Zie voor de *Samenvatting*: www.cultureelerfgoed.nl.

⁶⁷ Maar zie de recente discussie over onder andere de digitale beschikbaarheid in: Visser/Renes 2013.

⁶⁸ Zie voor een overzicht bijvoorbeeld: <http://www.cultureelerfgoed.nl/handreiking/erfgoedruimte/home/wettelijk-en-bestuurlijk-kader/provincies-erfgoed>.

⁶⁹ Zie bijvoorbeeld CH inventarisatie De Bilt: Brugman *et al.* 2010.

genoemd en in Duitsland *die Hollandliste*. Het interessante daarbij is ook dat tegenwoordig milieukundig onderzoek wordt getoetst door het bevoegd gezag (gemeente/provincie) op basis van een richtlijn (werkdocument) dat ook door de SIKB/CCvD Bodembeheer is ontwikkeld (Besluitvormings-uitvoeringsmethode WBB; BUM Wbb).

In de archeologie wordt regelmatig gerefereerd aan de mogelijke synergie van archeologisch booronderzoek met die van milieuboringen. Buiten die praktische uitvoeringskwesaties en de uitwisseling van boorgegevens kunnen archeologen echter wellicht ook iets leren van de systematiek en definiëring van taken en rollen tussen overheden, bedrijven, opdrachtgevers en toezichthouders als het gaat om de besluitvorming rond, en verantwoordelijkheid over, interventies.

8.3 Opsporing Conventionele Explosieven (OCE)

Ook bij het explosievenonderzoek wordt in Nederland tegenwoordig gewerkt met een kwaliteitssysteem, vergelijkbare stappen in het proces als opsporing, risicoanalyse, besluitvorming en met een rolverdeling tussen toezichthoudende overheid, gespecialiseerde bedrijven en opdrachtgevers. In sommige opzichten loopt het kwaliteitssysteem merkwaardig genoeg echter nog ver achter bij dat in de archeologie.⁷⁰ Zo wordt in de vigerende beoordelingsrichtlijn nog weinig inhoudelijke aandacht geschonken aan het vooronderzoek (risico-inventarisatie) en met name de kwaliteit van de verzamelde data om tot een gefundeerde risicoanalyse te komen. Bij de huidige evaluatie van het vigerende kwaliteitssysteem wordt de archeologische waarderingsystematiek regelmatig als voorbeeld genoemd.

8.4 Internationaal

In enkele landen om ons heen, waaronder het Verenigd Koninkrijk en Duitsland en in mindere mate Vlaanderen, is eveneens een discussie gaande over objectivering van waardering (en selectie).

Vlaanderen

Wetgeving en beleid op het gebied van bescherming en onderzoek van archeologische vindplaatsen (sites) is in het federale België op gewestelijk niveau geregeld. Binnen het gewest Vlaanderen wordt al vele jaren gewerkt aan de verdere implementatie van het Verdrag van Valletta, via de aanpassing van het Decreet Onroerend Erfgoed - vergelijkbaar met onze Monumentenwet. De laatste versie hiervan is op juli 2013 door het Vlaamse parlement aangenomen en wacht nu op bekrachtiging door de Vlaamse regering.⁷¹ Veel procedures en operationele eisen met betrekking tot het proces van archeologische monumentenzorg en de rolverdeling tussen bevoegde overheid, initiatiefnemer en archeologische partijen (gekwalficeerde uitvoeringsbedrijven, erfgoedorganisaties) zijn op de keper beschouwd goeddeels vergelijkbaar met die in Nederland, zij het dat er in detail wel accentverschillen zijn.

Een van die verschillen betreft ook in de nieuwe systematiek de centrale rol van de gewestelijke (Vlaamse) overheid bij het vaststellen van wat wij in Nederland selectiebesluiten zouden noemen. In Vlaanderen is nu vastgelegd dat -indien ruimtelijke ingrepen een bepaalde grens overschrijden - via de ruimtelijke vergunningsprocedure archeologisch vooronderzoek op lokaal niveau moet worden geïnitieerd. Hierbij worden steeds vaker archeologische bedrijven ingeschakeld die bij gravend onderzoek over een vergunning dienen te beschikken. Op basis van de uitkomsten van een dergelijk onderzoek schrijft een erkend archeoloog of het erkende archeologische bedrijf een *Archeologienota*. In die nota - die een vergelijkbare status heeft als het Nederlandse selectieadvies - wordt onderbouwd advies gegeven over het belang van de aangetroffen archeologie en of en hoe ingezet wordt op behoud en/of verder onderzoek. In het kader van de *Archeologienota* is dus ook een waardering opgenomen.

---

⁷⁰ Zie Sueur/Hessing 2007.

⁷¹ Zie voor diverse toelichtingen de wensite van het Agentschap Onroerend Erfgoed Vlaanderen. www.onroerenderfgoed.be

Belangrijk verschil met Nederland is dat die nota niet door de lokale overheid (vergunningverlener) wordt bekrachtigd, maar door het (Gewestelijke) Agentschap voor Onroerend Erfgoed, die zo nodig nadere eisen kan stellen of de nota afwijzen.

Voor het eigenlijke waarden hanteert het Agentschap Onroerend Erfgoed vergelijkbare criteria als in Nederland:

- Inhoudelijke waarde:
  - zeldzaamheid
  - representativiteit
  - wetenschappelijk potentieel

- Vormelijke waarde:
  - context
  - bewaartoestand

- Belevingswaarde:
  - waarneembaarheid
  - herinnering

Er werd of wordt echter veel minder gewerkt met formele scores met puntentoekenning. Wel is er in rapportages sprake van een schriftelijke toelichting waaruit meestal duidelijk wordt waarom een *site* op een bepaald criterium hoger dan gemiddeld scoort.

In de oude (nu nog net bestaande) systematiek was de rol van het Agentschap zowel opsteller van de waardering en het selectieadvies als die van beslisser. In die zin is er in de nieuwe Vlaamse systematiek meer ruimte gecreëerd voor de initiatiefnemer en de lokale overheid. De Vlaamse overheid vindt echter dat een vorm van onafhankelijk deskundig toezicht op dit soort besluiten onontbeerlijk blijft. Zowel vanuit initiatiefnemers als lokale overheden worden de nodige tegengeluiden gegeven, waarbij met name gepleit wordt voor een grotere rol van Intergemeentelijke Onroerend Erfgoed Diensten (nu vaak nog Intergemeentelijke Archeologische Diensten) bij de besluitvorming over archeologisch onderzoek.

Duitsland

Ook in Duitsland zijn wetgeving en beleid op het gebied van bescherming en onderzoek van archeologische vindplaatsen (sites) vooral op federaal - Bundeslanderniveau - geregeld. Voor de vergelijking met de situatie in Duitsland hebben wij ons gericht op de deelstaat Nordrheinland-Westfalen (NRW), grenzend aan een groot deel van ons land.⁷²

Ook in NRW, net als in een aantal andere deelstaten van Duitsland, is de regelgeving op het gebied van de archeologie op dit moment onder revisie. Doelstelling is om de afstemming van het archeologisch proces op de processen in de ruimtelijke ordening en vergunningverlening te verbeteren. Hoewel ook in NRW het veroorzakerprincipe geldig is en overheden en initiatiefnemers bij grote ruimtelijke ingrepen rekening dienen te houden met archeologische waarden, zijn proces, rolverdeling en regelgeving niet altijd evengoed op elkaar afgestemd. Dit leidt tot soms stroperige procedures tussen lokale en landelijke (landesniveau) overheden en zeer uiteenlopende werkwijzen op lokaal gebied en grote onderlinge verschillen bij grensoverschrijdende projecten. Recent doorgevoerde wijzigingen zullen met name moeten leiden tot minder directe bemoeienis van (centrale) overheidsdiensten met de uitvoering (scheiding beleid, toezicht en uitvoering) en grotere rol van lokale overheden en voor particulier initiatief.

---

⁷² Deze informatie is voor een belangrijk deel gebaseerd op telefonische interviews met Prof.dr. J. Kunow, directeur van het Rheinisch Amt für Bodendenkmalpflege (RAB) en Dr. Nora Strack, hoofd afdeling prospectie van de RAB.

Belangrijk verschil tussen de regelgeving op praktisch vlak tussen NRW en Nederland is op dit moment dat archeologische vindplaatsen na ontdekking (vaststelling) in principe al bescherming genieten. Er bestaat dus in feite geen verschil tussen een archeologische vindplaats en een (beschermde) monument. De verantwoordelijk over de omgang met een dergelijk vindplaats berust dan ook direct bij de centrale overheidsdienst in NRW is dat het Rheinisches Amt für Bodendenkmalpflege (RAB) in Bonn. Voor zover bekend bestaat er in Duitsland - en zeker niet in NRW - geen waarderingssystematiek voor archeologische vindplaatsen zoals wij die in Nederland kennen. Er is ook geen formele procedure die leidt tot een bepaalde uitkomst of grenswaarden. Wel zetten betrokken instanties (op lokaal of Landesniveau) bepaalde stappen bij de beoordeling die in de kern vergelijkbaar zijn met - en veelal dezelfde ingrediënten bevatten als - in Nederland. Expert judgement en de autoriteit van de RAB zijn echter doorslaggevend. Het beleid van de RAB voor bedreigde vindplaatsen richt zich in eerste instantie op *Umplanung*, het wijzigen van de uitvoeringsplannen waardoor vindplaatsen kunnen worden ingepast. Duitsland kent bepaalde belastingregelingen waardoor initiatiefnemers een tegemoetkoming kunnen krijgen voor de kosten van planwijzigingen. Als het gaat om de kosten van archeologisch onderzoek in het kader van bouw- en andere ruimtelijke initiatieven wordt wel gekeken naar kosten van de archeologische maatregelen in relatie tot de waarde van de vindplaats. Van de RAB wordt dus verwacht dat zij het proportionaliteitsbeginsel in haar oordeel betreft. Daarnaast kunnen ook de aard en economisch belang van bepaalde projecten - bijvoorbeeld infrastructurele projecten en grondstoffenwinning - de mogelijkheden tot *Umplanung* en onderzoekskosten limiteren.

Bij de uitvoering van vooronderzoek, dat in de praktijk in NRW steeds vaker door commerciële bedrijven wordt uitgevoerd, is het niet gebruikelijk dat deze partijen een waardering opstellen of selectieadvies opstellen. Sterker nog, dit wordt door de RAB en andere overheidsinstanties niet op prijs gesteld. Waardering en selectie en het voorschrijven van vervolgstappen worden gezien als de ondeelbare taak van de aangewezen overheidsinstantie (onder democratische controle).

Verenigd Koninkrijk⁷³

In tegenstelling tot de situatie in Vlaanderen en de verschillende Bundeslander in Duitsland is de rol van de centrale overheid bij het waarderen en selecteren van (nieuwe) archeologische vindplaatsen veel geringer. Als het gaat om het bepalen van eventuele vervolgstappen voor archeologische vindplaatsen is de betrokken overheid in het Verenigd Koninkrijk (VK) meestal de lokale of regionale overheid (district, c.q. county) met de eigen *curator* (bijvoorbeeld de county archaeologist). De landelijke overheid in de vorm van het "agentschap" English Heritage speelt hierin hoegenaamd geen rol (meer).⁷⁴ Wel is er de - enigszins andere - procedure voor het aanwijzen en beheren van archeologische monumenten (*Designated Sites*) waarin wel een duidelijke rol voor English Heritage is weggelegd.

Het VK heeft een traditie waarin het archeologisch proces grotendeels is vormgegeven door de archeologische professie zelf via *standards and guidance*, en minder wordt bepaald door gedetailleerde wet- en regelgeving. Hetzelfde geldt overigens ook voor de regelgeving op het gebied van de ruimtelijke ordening. Binnen die laatste bestaat overigens al een veel langere traditie dan in Nederland (en de rest van Europa) om tijdig rekening te houden met archeologische waarden en deze - indien nodig - eerst op te sporen.

Het proces van opsporen, waarderen, adviseren en besluiten verloopt in VK in opeenvolgende stappen die in de uitvoering en qua actoren goed vergelijkbaar zijn met die in Nederland (het Nederlandse AMZ-proces is in opzet immers sterk geïnspireerd door het Engelse). Opvallend - of misschien juist ook niet gezien de Engelse traditie - is het ontbreken van een algemeen aanvaarde en uitgeschreven formele procedure voor waarderen en selecteren met criteria en scores. Wel worden betrokken archeologen bij het uitvoeren van hun vooronderzoek (in Engels: *evaluations*) geacht de professionele standaarden en richtlijnen te volgen van

---

⁷³ Met dank aan dr. G. Wait, directeur van Nexus Archaeological Consultants UK.

⁷⁴ Wel financiert EH het bijbehorend instrumentarium als onderzoeksagenda's, professionele richtlijnen en aanvullende documenten voor selectie en waardering.

de eigen beroepsgroep (IFA: *Institute for Archaeologists*) en als het om het belang van individuele vindplaatsen of complexen gaat te refereren aan de bestaande *research frameworks* (onze onderzoeksagenda's).

Als we de Engelse *standards* en *guidances* van de IFA en English Heritage vergelijken met die van Nederland dan zien we enerzijds dat die meer ruimte laten voor expert judgement als het gaat om het beoordelen individuele vindplaatsen, maar anderzijds veel stringenter en specifiekere zijn met betrekking tot de beoogde kwaliteit van de uitvoering. Onderzoeksagenda's vormen in VK een belangrijk referentiekader bij de waardering van nieuwe vindplaatsen. Deze zijn vooral regionaal van opzet, zijn veelal veel selectiever als het gaat om het leggen van accenten dan onze NOaA, en lijken qua opzet ook meer inspirerend en stimulerend. Rapportages over uitgevoerd (voor)onderzoek door consultants of uitvoerende bedrijven dienen hiernaar uitdrukkelijk te verwijzen, net als naar andere ondersteunende documenten zoals de serie *Archeological Assets*⁷⁵ van EH, maar ook in Engeland geldt dat een formele waardering of selectie-advies door de contractarcheoloog zelf, meestal door de betrokken *curator* niet op prijs wordt gesteld.

Op deze manier wordt er bewust ruimte gecreëerd voor het onderhandelingsproces tussen initiatiefnemer en de betrokken overheid, waarin de archeologie soms een prominente rol kan spelen en zowel de betrokken *curator* als de adviseur van de initiatiefnemer deel van uitmaken.

8.5 Voorlopige conclusies

Hoewel dit onderwerp nog nader kan worden uitgediept, kan worden geconstateerd dat in Nederland in aangrenzende beleidsvelden geen andere waarderingssystematiek operationeel is, waarvan kan worden geleerd. Wel kan van de milieuwereeld worden geleerd dat in ieder geval de gemeentelijke besluitvorming duidelijker gestructureerd kan worden. Voor de archeologie is dit momenteel een aandachtspunt omdat op dit aspect tot nog toe nog weinig aandacht gericht is geweest zoals uit eerdere paragrafen in dit rapport valt op te maken.

In de buurlanden zoals Duitsland en Vlaanderen is omtrent de besluitvorming over de waarde van een archeologische vindplaats en de benodigde vervolgstappen nog steeds een belangrijke rol voor de centrale overheid weggelegd. In het Verenigd Koninkrijk is dat net als in Nederland vrijwel geheel gedelegeerd naar het lokale en regionale niveau. In vrijwel alle landen valt echter op dat als het gaat om waarden en selecteren, weliswaar veel minder procedureel is vastgelegd, maar de betrokken overheid in ieder geval zelf een veel actievere rol speelt bij de voorbereiding van de besluitvorming dan in Nederland.

---

⁷⁵ Dit is een serie referentiedocumenten van kenmerkende soorten archeologische vindplaatsen waarin ingegaan wordt op hun informatiewaarde en specifieke kenmerken als opstap naar bescherming. Zie de website van EH.

9 Formuleren van oplossingsrichtingen

9.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden oplossingsrichtingen geformuleerd op basis van geïnventariseerde knelpunten en beslisfactoren waarbij concrete verbeter- en leerpunten voor de waarderingssystematiek uit het verzamelde materiaal in voorgaande stappen worden geadresseerd. De 'knelpunten' zijn 'naar zwaarte' geordend en per thema wordt aangegeven waarom het een knelpunt is en wordt een oplossingsrichting met een toelichting aangegeven. Vervolgens wordt in drie korte paragrafen iets gezegd over de rol van de drie partijen: waardesteller, overheid en initiatiefnemer.

9.2 Knelpunten en oplossingsrichtingen

1. BIJLAGE IV WAARDEREN VAN VINDPLAATSEN

Knelpunt

De huidige Bijlage IV is ontstaan vóór het in werking treden van de KNA in 2000 (en de Wamz in 2007) en bevat gedateerde passages. De beschrijving van de methode valt met de deur in huis en heeft veel weg van een beknopte samenvatting waardoor hij als 'moeilijk' wordt ervaren. Dit gevoel wordt versterkt doordat de parameters schetsmatig zijn uitgewerkt waardoor de gevraagde toepassing te ruim geïnterpreteerd kan worden of zelfs niet kan worden begrepen. De bijlage lijkt momenteel dan ook in veel gevallen een negatieve invloed op de kwaliteit van de uitgevoerde waardering te hebben.

Oplossingsrichting

Gezien het centrale belang van de waardering binnen de cyclus van de AMZ is het opstellen van een aparte *Handleiding Waardstelling* te overwegen. De huidige evaluatie kan daarvoor als uitgangspunt dienen. De andere geïnventariseerde knelpunten kunnen in de update worden meegenomen. De normering en de scoretabel komen ook voor herziening in aanmerking (zie hierna onder punt 5). Verwacht mag worden dat de toepassing/naleving in kwaliteit toeneemt.

2. PROTOCOL 4003 (INVENTARISEREND VELDONDERZOEK): OPSTELLEN WAARDERING (SPECIFICATIE VS06) EN OPSTELLEN SELECTIEADVIES (SPECIFICATIE VS07) ALGEMEEN

Knelpunt

Op verschillende momenten kunnen tijdens het vooronderzoek voldoende gegevens worden verkregen om een waardering vindplaats uit te voeren. De formele waardering, conform *Bijlage IV Waarderen van Vindplaatsen*, wordt gevolgd door een Selectieadvies. De historisch gegroeide praktijk m.b.t. de uitvoering van een IVO (verkennend, karterend, evt. aanvullend waarderend) zorgt echter voor veel verwarring omdat vaak na elke fase een (tussen)advies voor vervolgonderzoek wordt gegeven en het daarbij dus niet gaat om een formele Waardering Vindplaats en het daarbij behorende Selectieadvies. Deze verwarrende praktijk wordt versterkt doordat in de rapportage (deelproces 3: Uitwerken IVO) geen duidelijk omschreven hiërarchische plaats is ingeruimd voor een Paragraaf Waardering en een Paragraaf Selectieadvies. De verwarring wordt verergerd doordat de invulmodule Onderzoeksmelding in Archis de KNA-systematiek niet helder volgt.

Oplossingsrichtingen

- KNA-Waardering (en Bijlage IV als *nieuwe Handreiking*) en KNA-Selectieadvies onderbrengen in apart Protocol en mogelijk in apart rapportagedocument dat volgt (indien formele waardering is uitgevoerd) op de rapportage over het vooronderzoek;

- Verplichting om altijd aan te geven in de rapportage wanneer het gaat om een '(tussen)advies' voor voortgezet onderzoek. Of dat het gaat om het formeel advies over beëindiging van de AMZ-fase van vooronderzoek. In het laatste geval volgt een Waardering conform KNA specificatie VS06 en een Selectieadvies conform KNA specificatie VS07(in apart document?);
- In de rapportage in ieder geval hoofdstukken/paragrafen verplicht stellen met als titels: Advies vervolgonderzoek, Waardering en Selectieadvies of kiezen voor apart document voor laatste twee hoofdstukken/paragrafen;
- Het Centraal Informatiesysteem in Archis in bovengenoemde zin beter afstemmen op KNA-proces (mogelijk ook beter onderscheiden in aparte 'bestelmodule').

3 DE OVERHEIDSBESLISSING ('SELECTIEBESLUIT')

Knelpunt

Formeel zijn geen eisen gesteld aan de overheidsbeslissing na afronding van het vooronderzoek. Gedacht kan daarbij worden aan het geven van een schriftelijke onderbouwing van de beslissing (al dan niet volgen of wijzigen van het selectieadvies op basis van archeologisch-inhoudelijke en/of bestuurlijke gronden). Ook over de status en openbaarheid van de beslissing, de archivering en externe toegankelijkheid t.b.v. het AMZ-proces) is niets vastgelegd. Dit leidt tot een onduidelijke uitgangssituatie bij beëindiging of voortzetting van het AMZ-proces na de fase van vooronderzoek.

Oplossingsrichting

- Het Selectiebesluit en de daarbij behorende onderbouwing systematisch vastleggen in een document;
- Besteldiscussie voeren (wettelijk regelen?) en de systematische beschikbaarheid waarborgen, liefst in een (eventueel beperkt) centraal informatiesysteem (onder te brengen in Archis?, zie onder punt 2).

4 DE TOEPASSING VAN DE SYSTEMATIEK IN DE PRAKTIJK

Knelpunt

Op basis van een quickscan is geconstateerd dat de kwaliteit van de waarderingen vaak niet van voldoende niveau zijn in relatie tot de KNA-vereisten. Hoewel de verantwoordelijkheid natuurlijk in de eerste plaats bij de professionele waardesteller moet worden gelegd, worden in de huidige rapportage ook serieuze tekortkomingen gesignaleerd in de praktische uitvoering van de waarderingssystematiek en de beschikbaarheid van digitale referentie tools.

Oplossingsrichting

- Indien de dit hoofdstuk aangedragen andere oplossingsrichtingen worden gevolgd, is de verwachting dat de kwaliteit van de waardestelling 'automatisch' zal toenemen doordat de waardesteller een beter instrumentarium tot zijn beschikking krijgt en de waarderingssystematiek een helderdere plaats heeft in het proces.
- Daarnaast zou meer aandacht dienen te worden besteed aan het aspect waarden en selectie binnen de bestaande archeologische opleidingen en met name de meer praktijkgerichte 'bijscholingscursussen'
- Op bestuurlijk niveau - vooral bij gemeentelijke overheden - zou gewerkt moeten worden aan een wat grotere bewustwording omtrent de praktische uitvoering van waardering en selectie, de noodzaak tot zorgvuldigheid en de bestaande risico's en inherente zwakheden binnen het bestel;
- Serieus zou moeten worden nagedacht over een vorm van onafhankelijke arbitrage omtrent selectiebesluiten en de waarderingen die daaraan eventueel ten grondslag liggen. Initiatiefnemers, overheden, maar ook de archeologische sector zelf zou in staat moeten worden gesteld om discutabele uitspraken en beslissingen op hun inhoudelijke consistentie door een onafhankelijke partij te laten toetsen. De bestaande praktijk is dat slechts een klein aantal gevallen van overheidsbeslissingen worden voorgelegd aan de bestuursrechter. Deze gaat meestal voorbij aan de archeologische overwegingen en richt zich alleen op de juridische legitimiteit. Voor belanghebbenden leidt dit vaak tot nogal frustrerende ervaringen en staat een positief-kritisch debat over de verdere ontwikkeling van de waarderingssystematiek in de weg.

5 WAARDERINGSYSTEEM (WAARDE, CRITERIUM, SCORE, ONDERBOUWING)**Knelpunt**

Met betrekking tot de huidige waarderings*systematiek* zijn een aantal knelpunten gesignaleerd. De belangrijkste zijn: 1. het ontbreken van een karakterisering van de vindplaats; 2. de 'prioritaire' waardering op belevingsaspecten; 3. de getrapte waarderingsvolgorde tussen fysieke en inhoudelijke kwaliteit; 4. de onduidelijke verdeling van parameters over de criteria Gaafheid en Conservering met betrekking tot Bodemmilieu; en 5. de waardering op basis van representativiteit.

Oplossingsrichting

Op basis van het kritisch nalopen van KNA-bijlage IV (zie *bijlage 2*) in combinatie met het nieuw gegenereerde inzicht in dit rapport, kan een voorstelrichting worden gedaan om de systematiek aan te passen. Om de gedachten te bepalen is dit vormgegeven in onderstaande tabel:

Karakter vindplaats

Karakter	Criterium	Onderbouwing (kwalitatief)
Vindplaats	complextype	ABR (conform Archis)
	datering/cultuur	ABR (conform Archis)
	korte beschrijving	tekst

Waardering

Waarde	Criterium	Score (kwantitatief)	Onderbouwing (kwalitatief)
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	1-3	tekst
	Conservering	1-3	tekst
	Bodemmilieu	1-3	tekst
Vereist:		5 of meer	
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	1-3	tekst
	Informatiewaarde	1-3	tekst
	Ensemblewaarde	1-3	tekst
Vereist:		5 of meer	
In principe in aanmerking komend voor behoud:		10 of meer	

Selectieadvies

Adviesaspecten	Uitwerking	Score (kwantitatief)	Onderbouwing (kwalitatief)
Waardering	Uitkomst waardering	(niet), 6-9 of 10-18	tekst
Representativiteit (bij mogelijk behoud)	Kenmerkendheid	-	tekst
	Vergelijkbare sites	-	tekst
	Verwachting op vergelijkbare sites	-	tekst
Belevingsaspecten	Schoonheid	-	tekst
	Herinneringswaarde	-	tekst
Archeologiebeleid	Gemeente	-	tekst
	Provincie	-	tekst
	Rijk	-	tekst
	Overig	-	tekst

6 WAARDERINGSSYSTEEM (CRITERIA FYSIEKE KWALITEIT, ONDERBOUWING)

Knelpunt

Bij de fysieke kwaliteit ontbreekt een systematisch inzicht in de parameters en hoe ze moeten worden geïnventariseerd, bijvoorbeeld alleen aan- of afwezigheid, in percentages of in relatieve zin (weinig, gemiddeld, veel).

Oplossingsrichting

In de evaluatie wordt geopteerd de driedeling in de scores te handhaven. Maar bij de fysieke gaafheid kan wel door middel van de beantwoording van een set vragen systematisch inzicht worden verworven. Dit maakt evenwel een argumentatie per criterium/parameter niet overbodig. De criteria kunnen beter worden bepaald op basis van in het afgelopen decennium uitgevoerde veldstudies, dit geldt zeker voor aspecten van het (nieuwe) criterium bodemilieu (zie hiervoor en bijlage 2).

7 WAARDERINGSSYSTEEM (CRITERIA INHOUDELIJKE KWALITEIT, ONDERBOUWING)

Knelpunt

Bij de criteria voor de inhoudelijke kwaliteit gaat het voornamelijk om het ontbreken van digitale datasets waarmee actuele vergelijkingsgegevens kunnen worden gegeneerd.

Oplossingsrichting

In de evaluatie wordt geopteerd de driedeling in de scores te handhaven. Maar om de waardering in het huidige bestel efficiënt te kunnen uitvoeren moeten voor de kwalitatieve/kwantitatieve en tekstuele onderbouwing referentie tools worden ontwikkeld. De ontwikkeling van dergelijke tools moet in directe relatie tot de nationale kennisinfrastructuur worden gezien en in die zin heeft de rijksoverheid/RCE een specifieke verantwoordelijkheid voor en regiefunctie bij de organisatie van de kwaliteitszorg en informatievoorziening binnen het bestel (Archis).

7 DEFINITIES

Knelpunt

In de KNA worden veel termen gebruikt die zeer specifiek alleen van toepassing zijn binnen het archeologische bestel, denk alleen al aan de termen 'waardering', 'waarderingssystematiek', 'selectieadvies' en 'selectiebesluit'. De huidige verklarende woordenlijst is op onderdelen niet precies genoeg, ook ontbreken er definities.

Oplossingsrichting

Het beter verwoorden van de met name voor de waarderingssystematiek cruciale definities en deze ook in het (nieuwe) protocol en/of handreiking opnemen zodat geen misverstanden kunnen optreden.

9.3 De archeoloog als waardesteller

De archeoloog als professioneel waardesteller kan zijn activiteit in het huidige bestel alleen goed uitoefenen als er voldoende digitale ontsluitingsmogelijkheden zijn van actuele archeologische informatie in een digitale geografische omgeving. Archis en DansEasy kunnen daarin een belangrijke rol spelen, mits specifiek vanuit de in dit rapport signaleerde problematiek actie wordt ondernomen om tot verbetering te komen.

9.4 De bevoegde overheid/de archeoloog als adviseur

Het allerbelangrijkste is dat de bevoegde overheid een openbaar raadpleegbaar/traceerbare, en zeker bij het afwijken van het selectieadvies, beargumenteerde beslissing neemt op het door de waardesteller

aangedragen selectieadvies. Dit besluit vormt samen met de waardestelling en het selectieadvies de basis voor het verder archeologische proces.

9.5 De initiatiefnemer

Voor de initiatiefnemer geldt dat als de observaties en aanbevelingen worden gevolgd, er sprake zal zijn van een veel transparanter systeem. Verwacht mag worden dat dit bijdraagt aan het vlotter verlopen van het archeologisch proces en dat, mocht er onverhoopt discussie ontstaan, er op basis van argumenten en vanuit beter gedefinieerde rollen en helderder documenten overlegd kan worden.

10 Formuleren van oplossingsrichtingen

10.1 Conclusies

De kracht van de methode voor het waarderen van vindplaatsen zoals die momenteel in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie is opgenomen ligt in de systematische bespreking van een reeks criteria die de kwaliteit van een vindplaats in fysieke en inhoudelijke zin beschrijven. De set criteria heeft zijn praktisch nut en bestaansrecht inmiddels bewezen want ze is ook toepasbaar gebleken in andere cultuurhistorische disciplines zoals het gebouwde erfgoed en de historische geografie. Met behulp van een weging wordt op archeologisch inhoudelijke gronden een eerste selectie maken: wel of niet behoudenswaardig. Deze weging vindt plaats met behulp van een scoringssysteem in combinatie met een argumentatie op basis van vergelijkingsgegevens van andere vindplaatsen. Indien de methode zorgvuldig wordt toegepast en wordt beschreven hoe men tot een bepaalde score komt, is de waardering in principe navolgbaar en kan over de uitkomst met inhoudelijke argumenten worden onderbouwd.

De vraag van de SIKB is nu of de systematiek verder kan worden geoptimaliseerd, waarbij bij de criteria de meetwaarden nauwkeuriger worden omschreven waardoor de scores minder voor discussie vatbaar zijn. Naar het oordeel van de opstellers van dit rapport is het een onrealistisch perspectief dat het systeem uiteindelijk een objectieve invuloefening wordt. Archeologisch (voor)onderzoek genereert geen exacte meetwaarden waardoor - in vergelijking met de milieu- en bouwwereld - interventiewaarden veel lastiger te bepalen zijn. In *paragraaf 10.3* is wel een set aanbevelingen opgenomen die de systematiek toetsbare maken. De rol van de professionele waardesteller die met behulp van expert judgement tot een score komt, zal echter niet kunnen worden gemist.

Bij een quickscan van rapporten waarin de waardering van een vindplaats is uitgevoerd, is gebleken dat de toepassing in de praktijk nog veel te wensen overlaat. Afgezien van kleine omissies en verkeerde interpretaties van wat moet worden gescoord, ontbreekt het vaak aan een geannoteerde tekstuele onderbouwing van de scores waardoor het oordeel blijft steken in een 'mening'. Dit wil overigens niet zeggen dat het eindoordeel niet 'gevoelsmatig' navolgbaar is voor een archeologisch deskundige, want dat is het bijna altijd. Maar het betekent wel dat later in het verdere AMZ-proces veel discussie kan ontstaan tussen archeoloog, bevoegde overheid en initiatiefnemer.

De analyse van de waarderingssystematiek heeft ook duidelijk gemaakt dat er veel verwarring is over de rollen en bijbehorende verantwoordelijkheden van de waardesteller (de archeoloog), de opsteller van het selectieadvies (eveneens de archeoloog), en de bevoegde overheid die uiteindelijk een beslissing (het 'selectiebesluit') neemt over het al dan niet voortzetten van het archeologische monumentenzorgproces. De verwarring is deels te verklaren uit de niet geheel heldere tekstpassages in Bijlage IV van de KNA die in feite zo'n 30 jaar in tijd teruggaan toen 'Malta' nog in de maak was en archeologie grotendeels een rijk verantwoordelijkheid was. Maar ook uit het feit dat archeologen hebben moeten wennen aan het veranderde bestel en de nieuwe plaats van de archeologie in de samenleving.

Een belangrijke pijler in de waarderingssystematiek berust op het gebruik van recente referentiegegevens. Hier blijkt dat de digitale archeologische kennis infrastructuur onvoldoende ontwikkeld is. Dit is bijna zeker een belangrijke reden waarom de onderbouwing te wensen overlaat. Van de archeoloog in de huidige marktsituatie kan niet worden verwacht dat hij per rapport kengetallen genereert. Eenvoudige vragen over zeldzaamheid en representativiteit zouden echter op eenvoudige wijze moeten kunnen worden beantwoord op basis van gedeelde uitgangspunten.

Als eenmaal tot de hierboven beschreven keuze voor behoud of voor het niet behouden van een vindplaats is besloten, dan nog zullen maatschappelijke keuzes aan de orde zijn. Deze keuzes vinden dan echter plaats op het niveau van de bevoegde overheid waarbij de harde realiteit van een integrale maatschappelijke

belangenafweging een grote rol speelt. Archeologische keuzes vereisen soms bestuurlijke moed, vandaar dat juist daar de utopische(?) behoefte aan een volledig objectief en onbetwistbaar waardeoordeel groot is. Dit laat natuurlijk onverlet dat naar optimalisatie van de waarderingsmethodiek moet worden gestreefd. Dit raakt dan tegelijkertijd wel aan de transparantie van het hele AMZ-proces zoals dat nu in de KNA is vormgegeven. Dit betekent dat ook hier naar is gekeken en dat daarvoor mogelijke verbeterpunten kunnen worden geformuleerd.

10.2 Aanbevelingen

De volgende aanbevelingen kunnen worden gegeven op basis van de uitgevoerde verkenning:

Algemeen/bestel

De huidige rapportage betreft fase 1 van de evaluatie van de waarderingsmethodiek. Daarbij is gebleken dat een aanpassing raakt aan het hele bouwwerk van de KNA omdat de waardstelling de stap markeert waarbij 'de archeologie in de maatschappij' terecht komt. Dit betekent dat mogelijk op onderdelen een bredere bestelbespreking gevoerd zal moeten worden en niet alleen kan worden volstaan met een technische uitvoering van de optimalisatie in fase 2 van het project.

Plaats in het proces en de vormgeving

- Alle relevant Protocollen en Specificaties op elkaar afstemmen en kruisverwijzingen checken;
- Een nieuw Protocol Waardstelling invoeren, mogelijk met een aparte rapportageverplichting;
- De huidige Bijlage IV laten herschrijven tot een *Handleiding Waardstelling*;
- Niet sleutelen aan indeling in scores 1-3 maar voorschrijven van een format met vragenlijsten om de gegevens waarop de waardstelling berust te uniformeren;
- De normering (scoretabel) opnemen in resp. deels Specificaties Waardering en deels Selectieadvies;
- Archis optimaliseren in relatie tot het KNA-proces en de bevroegbaarheid van te ontwikkelen referentie tools (RCE heeft hierin minimaal een bestelverantwoordelijkheid in relatie tot de regio);
- Meer aandacht voor waardering en selectie bij de opleiding van archeologen en aandacht voor nascholingscursussen in dit kader;
- Onderzoek naar de mogelijkheid tot inrichting van een onafhankelijke vorm van arbitrage.

Waarderingsmethode algemeen

- Korte samenvatting karakter vindplaats toevoegen (complextype, datering). Zie discussievoorstel nieuw waarderingsstelsel (hierboven);
- Het inrichten van de systematiek volgens een zo min mogelijk getrappt stelsel;
- De Fysieke en Inhoudelijke Kwaliteit nevenschikkend maken, de combinatie van beide leidt tot de waardering;
- De waarde Beleving en het criterium Representativiteit onderbrengen bij Selectieadvies;
- Zichtbare vindplaatsen niet meer als in principe behoudenswaardig aanmerken bij Waardering, maar de waarde 'terug laten komen' bij Selectieadvies;
- De kracht van de huidige systematiek zit in de combinatie van de scoretabel en de *tekstuele argumentatie/onderbouwing*. Naast tekst is een visuele scoretabel uiterst effectief om als samenvatting te dienen. Het verdient dan ook de voorkeur dat deze altijd wordt opgenomen in de rapportage;
- Goede voorbeelden verzamelen en beschikbaar stellen binnen de handreiking;
- Expert meeting organiseren over het waarderingsstelsel historische stedelijke stads- en dorpskernen;
- Het is praktisch om in rapporten die tot een formeel selectieadvies leiden (voldoende gegevens aanwezig om tot een selectieadvies te komen) naast en hoofdstuk met de titel 'Waardering' met een invulstaat ook een hoofdstuk met de kop Selectieadvies verplicht te stellen en, zodat in één oogopslag te zien is dat de systematiek gebruikt is;
- Ook in het geval van beëindiging van het archeologisch proces - wanneer te weinig gegevens zijn verkregen voor een waardering van een vindplaats, uiteraard onder de voorwaarde dat wel de juiste KNA-conforme onderzoeksinspanning is geleverd - zou een formele pro forma waardering en selectieadvies

moeten worden opgesteld. Ook een dergelijk advies zal immers ook door de bevoegde overheid bekrachtigd moeten worden in een selectiebesluit of -beslissing. Het selectieadvies luidt dan om het archeologisch proces te beëindigen, omdat op basis van de toegepaste techniek het niet waarschijnlijk wordt geacht dat zich een vindplaats in het plangebied bevindt. Bij de waardering kan worden toegevoegd bij fysieke kwaliteit: *geen* indicatoren aangetroffen; *onvoldoende* indicatoren aangetroffen, etc.

Waarderingsmethode fysieke kwaliteit

- Bodemmilieu toevoegen als criterium met een score (daartoe ondermeer de criteria Gaafheid en Conservering 'opschonen');
- Onderscheid maken op basis van oxidatie-reductie zone in vindplaatsen in een natte en droge context;
- Parameters nauwkeuriger her benoemen via een checklijst met toelichting;

Waarderingsmethode inhoudelijke kwaliteit

- Het ontwikkelen van digitale referentie tools, afhankelijk van complextype en datering. Dit zal betekenen dat het geografisch referentiegebied kan variëren al naar gelang de combinatie complextype-datering.

Literatuur

- ATEN, N./G. VAN DEN EYNDE, 2008: Kiezen zonder pijn, *Archeobrief*12, nr. 2 (juni), 19-22.
- BAZELMANS, J., 2012: Erf-*goed*: waarde in meervoud, *Vitruvius* 20 (juli 2012), 14-20.
- BAZELMANS, J., 2013: Waarde in meervoud, in: Van Dommelen/Pen 2013, 13-24.
- BONNIE, R., 2010: Behoud ex situ of in situ. Waarom vergelijken we niet eens?, *Archeobrief*14, nr.4 (december), 10-17.
- BOONSTRA, M.K./R.M. VAN HEERINGEN/R. SCHIJVERS, 2011: *Provincie Gelderland. Provinciaal Archeologisch Kader. Kennisagenda Archeologie Oost-Gelderland*, Amersfoort (Vestigia-rapport V752).
- BOSMAN, A., 2003: *Selectieadvies archeologische vindplaatsen Pangebied De Hoge Woerd te De Meern*, Woerden.
- BOSMAN, A./S. VAN ROODE, 2007: Waardering voor het verleden. Het selectiebeleid in de praktijk, *Archeobrief* 11, nr. 3 (september), 14-17.
- BRINKKEMPER, O./M.C. EERDEN/K. VAN DER GRAAF/R.M. VAN HEERINGEN/A.A. KERKHOVEN/M.C. KOSIAN/H.J.M. MEIJERS/J.H.M. PEETERS/I.M. ROORDA/H. SARFATIJ/I.A. SCHUTE, 1998: Handboek van ROB-specificaties, Amersfoort (typescript Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, eerste editie).
- BRUGMAN, B.A./W.A.M. HESSING/J.A.F.A. TIMMERMANS, 2010: *Cultuurhistorische Hoofdstructuur gemeente Het Bilt*, St. Annaparochie.
- BRUGMAN, B.A./R.M. VAN HEERINGEN, R. SCHRIJVERS/P.C. VOS, 2011: *Tien regionale kaarten van het gelaagde archeologische landschap als onderlegger voor de structuurvisie van de provincie Noord-Holland Achtergronddocument*, Amersfoort (Vestigia-rapport V810).
- DEEBEN, J./B.J. GROENEWOUDT/D.P. HALLEWAS/W.J.H. WILLEMS, 1999: Proposals for a practical system of significance evaluation in archaeological heritage management, *European Journal of Archaeology* 2(2), 177-199.
- DOMBURG, M. VAN/C. PEEN/P. SCHUT, 2010: *"Mag het iets minder zijn". Aanpassing van de ondergrens voor archeologisch onderzoek bij bouw en aanlegvergunningen en bestemmingsplanwijzigingen*, z.pl. (gemeenten Barneveld, Nijkerk, Schepenzael, Wageningen; interne notitie).
- DOMMELEN, S. VAN/C.-J. PEN (RED.), 2013: *Cultureel erfgoed op waarde geschat. Economische waardering, verevening en erfgoedbeleid*, Den Haag.
- END, A. VAN DEN/L. JANSSEN/R. BONNIE, 2010: Behouden of opgraven? Pleidooi voor een betere afweging, *Archeobrief* 14, nr. 2 (juni), 9-12.
- FLAMMAN, J.F./K.E. WAUGH, 2010: *Programma Kennisontwikkeling Archeologie Hanzelijn*, Amersfoort (Vestigia-rapport V852).
- GOUDSWAARD, B., 1994: *Plan van Aanpak Project Betuweroute ROB*, Amersfoort (typescript versie 2; december 1994).
- GOUDSWAARD, B./H. VAN DER BEEK/R. KROES, 2006: *Malta in de maak. Archeologisch management tijdens het Betuwerouteproject*, Amersfoort (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 101).
- GOUDSWAARD, B./N. VAN DER LOON/D. FOLMER, 1994: *Handboek specificaties*, Amersfoort (Project Betuweroute ROB; typescript versie 1.0; 7-12-1994).
- GROENENDIJK, M., 2008A: Verstandskiezen: over selectie in binnensteden, *Archeobrief*12, nr. 1 (maart), 21-28.
- GROENENDIJK, M., 2008B: Kiezen zonder pijn? Een reactie, *Archeobrief*12, nr. 2 (juni), 23.
- GROENEWOUDT, B.J. 1994: Prospectie, waardering en selectie van archeologische vindplaatsen: een beleidsmatige verkenning van middelen en mogelijkheden, *Nederlandse Archeologische Rapporten* 17.
- GROENEWOUDT, B.J. 1999: *Protocol voor de waardering van onroerende archeologische monumenten*, Amersfoort (typescript ROB).
- GROENEWOUDT, B.J./J.H.F. BLOEMERS, 1997: Dealing with significance: Concepts, Strategies and Priorities for Archaeological Heritage Management in the Netherlands, in: W.J.H. Willems/H. Kars/D.P. Hallewas, (eds.), *Archaeological Heritage Management in the Netherlands. Fifty Years of State Service for Archaeological Investigations*, Assen/Amersfoort, 119-172.
- GROENEWOUDT, B.J./J.H.M. PEETERS, 2006: Assessment and Selection in Archaeological Heritage Management in the Netherlands. Past and Future, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 46, 159-170.

- GROOT, T. DE/A. KOEKLKOREN/M. LOBBES/B.I. SMIT, 2011: Effecten van vrijstellingen voor archeologisch erfgoed, in: Lauwerier *et al.* 2011, 85-135.
- HEERINGEN, R.M. VAN/E.M. THEUNISSEN (RED.), 2001: *Kwaliteitsbepalend onderzoek ten behoeve van duurzaam behoud van neolithische terreinen in West-Friesland en de Kop van Noord-Holland, Deel 1 Waardstelling*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 21).
- HEERINGEN, R.M. VAN/E.M. THEUNISSEN (RED.), 2002: *Desiccation of the Archaeological Landscape at Voorne-Putten*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 25).
- HEERINGEN, R.M. VAN/G.V. MAURO/A. SMIT, 2004: *A pilot study on the monitoring of the physical quality of three archaeological sites at the UNESCO World Heritage Site at Schokland, Province of Flevoland, The Netherlands*, and Amersfoort (Nederlandse Archeologische Reapportion 26).
- HESSING, W.A.M./M.M.M. ALKEMADE/ M. GEERTS/R.M. VAN HEERINGEN/R. SCHRIJVERS/R.M. VAN DIERENDONCK, 2008: *Archeologie naar deltagoogte. Een onderzoek naar de Zeeuwse archeologiebeoefening*, Amersfoort.
- HESSING, W.A.M./W.J. WEERHEIJM/R. SCHRIJVERS, 2009: *Advies met betrekking tot de vrijstellingsgrenzen voor archeologisch onderzoek in de gemeente Duiven*, Amersfoort (Vestigia-rapport V644).
- HUISMAN, D.J. ET AL, 2011: *De invloed van bouwwerkzaamheden op archeologische vindplaatsen*, Amersfoort (rapport; www.cultureelerfgoed.nl).
- ISARIN, R./A. BOSMAN/B. GOUDSWAARD/H. VAN DER BEEK, 2005: *Kiespijn: het gebruik van selectieagenda's in de Nederlandse archeologie*, *Archeobrief*9, nr. 3 (september), 14-16.
- JANSSEN, L.J.T./I.M.J. VELTHUIS/M. VORENHOUT/B. VAN OS, 2013: *In situ behoud van archeologie: naar een beter keuzemodel*, *Vitruvius* 22, (januari 2013), 19-23.
- JONGSTE, P.F.B./E. SMITS, 1998: *Aanvullend Archeologisch Onderzoek in het tracé van de Betuweroute, vindplaats 29-31 en 45, Geldermalsen/De Bogen*, Amersfoort (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 35).
- KARS, H./A. SMIT, 2003: *Handleiding fysiek behoud archeologisch erfgoed. Degradatiemechanismen in sporen en materialen. Monitoring van de condities van het bodemarchief*, Amsterdam (Geoarchaeological & Bioarchaeological Studies 1).
- KEERS, G./H. VAN DER REIJDEN/H. VAN ROSSUM, 2011: *Ruimte voor archeologie. Themaveldrapportages evaluatie Wamz*, Amsterdam.
- KOK, R., 2006: Op zoek naar het verborgen verhaal. Beschouwingen over de beleving van archeologische terreinen in Nederland, *Archeobrief*10, nr. 3 (september), 4-13.
- KOOISTRA, L., 2006: De zin van botanische waardstellingen in het voortraject, *Archeobrief*10, nr. 2 (juni), 16-19.
- KOOT, C./T. BUIKEMA/B. VAN PUFFELEN/R. TERLUIN/J. VERDUIN, 2006: Archeologische monumentenzorg. De paden op en de stads- en dorpskernen in, *Archeobrief*10, nr. 3 (september), 14-19.
- KRANENDONK, P/P. VAN DER KROFT/J. LANZING/B.H.F.M. MEIJLINK (RED.), 2006: *Witte vlekken ingekleurd: archeologie in het tracé van de HSL-Zuid*, Amersfoort (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 113).
- LAUWERIER, R.C.G.M./T. DE GROOT/B.J.H. VAN OS/L. THEUNISSEN (RED.), 2011: *Vragen over Malta. Onderzoek naar de effectiviteit van de onderzoeksketen, sluipende degradatie en de effecten van vrijstellingen*, Amersfoort (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 196).
- LUINGE, R.A.C., 2011: *Bouwen, ruimte en archeologie. Een uitleg over het juridische kader van de archeologie*, Gouda (Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer).
- REIJDEN, H. VAN DER/G. KEERS/H. VAN ROSSUM, 2011: *Ruimte voor archeologie. Synthese van de themaveldrapportages*, Amsterdam (rapport).
- ROB, 1995: *Van CMA naar SAI en AMK. Inventarisatie, waardering en selectie van archeologische monumenten*, Amersfoort (typescript 27-06-1995).
- SCHUTE, I.A./M.E. LOBBES/ M. VERBRUGGEN, 2011: *Wie wat bewaard, die heeft wat. Kanttekeningen bij de werking van de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz)*, Weesp (RAAP-rapport 2525).
- SCHUTE, I.A./M.E. LOBBES/R. KROES/M. VERBRUGGEN, 2013: *Archeologie in de toekomst. Kwantitatieve analyse van het behoud van archeologische waarden (2007-2011)*, Weesp (RAAP-rapport 2618).
- SMIT, A./R.M. VAN HEERINGEN/E.M. THEUNISSEN, 2006: *Standaard Archeologische Monitoring (SAM). Richtlijnen voor het non-destructief beschrijven en volgen van de fysieke kwaliteit van archeologische vindplaatsen*, Gouda (SIKB Leidraad Standaard Archeologische Monitoring/SAM), versie 1.0 november 2006).

- SMIT, B.I./J. DEEBEN/J. VAN DOESBURG/E. RENSINK/M. TER SCHEGGET/E.M. THEUNISSEN (RED.), 2013: Beschermingsprogramma archeologie 2013, Amersfoort (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 213).
- TOLSMA, J., 2004: Milieukundigen en archeologen. De verschillen en overeenkomsten, *Archeobrief* 9 (voorjaar), 6-8.
- VERHAGEN, J.G.M./M.P. DEFILET, 2009: Oppervlaktegrenzen bij archeologisch onderzoek. Criteria voor vrijstelling verdienen betere onderbouwing, *Archeobrief* 13, nr. 4, 8-14.
- VISSER, J.S./H. RENES, 2013: De moeizame weg naar digitale informatievoorziening over het historische landschap, *Vitruvius* 6, 24 (juli 2013), 10-14.
- VOS, A., 2005: Waardstellende verkenningen onder water, *Archeobrief* 9, nr. 4 (december), 6-11.
- Wansleeben, M., 2005: Duurzame beschikbaarheid van digitale opgravingsgegevens, *Archeobrief* 9, nr. 3 (september), 6-11.
- VERHAGEN, J.G.M./M.P. DEFILET, 2009: Oppervlaktegrenzen bij archeologisch onderzoek. Criteria voor vrijstelling verdienen betere onderbouwing, *Archeobrief* 13, nr. 4 (december), 8-14.
- WILLEMSE, N.W./M.H.J.M. KOCKEN, 2012: *Archeologie met beleid. Praktisch afwegingskader voor archeologiebeleid in de Regio Achterhoek. Schakel 1: Ondergrenzen*, Weesp (RAAP-rapport 2501). Relevante selectie artikelen Archeo-brieven.
- WILLEMSE, N./P. VERHAGEN, 2007: Wikken en wegen met vindplaatsen, *Archeobrief* 11, nr. 2 (juni), 27-34.
- ZOETBROOD, P.A.M./C.A.M. VAN ROOIJEN/R.C.G.M. LAUWERIER/G. VAN HAAFF/E. VAN AS, 2006: *Uit Balans. Wordingsgeschiedenis en analyse van het bestand van wettelijk beschermde archeologische monumenten*, Amersfoort.

Verklarende woordenlijst

Toelichting: niet geautoriseerde lijst ter oriëntatie, geselecteerd en deels licht gewijzigd op basis van Deel II, Bijlage VI Verklarende woordenlijst in KNA versie 3.2; (.): betekent een doorverwijzing, dit begrip wordt elders in de lijst verklaard.

ARCHEOLOGISCHE MONITORING Het periodiek volgen van de fysieke kwaliteit van een archeologische vindplaats, meestal volgend op een *nulmeting*.

ARCHEOLOGISCHE MONUMENTEN KAART (AMK); een (.) archeologische beleidskaart met een overzicht van alle bekende beschermde archeologische (.) monumenten en overige (.) behoudenswaardige locaties in een bepaald gebied.

ARCHEOLOGISCH BELEID Door een overheid vastgesteld kader voor de wijze waarop zij wil omgaan met haar zorgplicht ten aanzien van archeologische waarden in haar gebied, eventueel aangevuld met verdergaande bepalingen ten aanzien van selectieprioriteiten, een beleidskaart, etc. (. bevoegde overheid, . selectie).

ARCHEOLOGISCHE BELEIDSKAART Kaart met een ruimtelijke presentatie van het te voeren beleid, vastgesteld door de (.) bevoegde overheid.

ARCHEOLOGISCHE MONUMENTENKAART geeft een overzicht van gewaardeerde archeologische terreinen in vier categorieën: 1) Archeologische waarde, 2) Hoge archeologische waarde, 3) Zeer hoge archeologische waarde en 4) Zeer hoge archeologische waarde beschermd. De AMK is de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de provincies, en wordt beheerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

ARCHEOLOGISCHE VERWACHTING Het vermoeden over het voorkomen van (de aard, omvang en kwaliteit van) archeologische waarden in het onderzoeksgebied.

ARCHEOLOGISCHE WAARDE Vindplaats (.) of vondst (.) met een oudheidkundige waarde. Het betreft hier met name archeologische relictten in hun oorspronkelijke ruimtelijke context. Zowel grote complexen/ structuren zoals nederzettingsterreinen, als afzonderlijke vondsten kunnen met deze term worden aangeduid.

ARCHIS (ARCHIS) ARCHEologisch Informatie Systeem. Het door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed beheerde archeologisch informatie systeem, met informatie over o.a. (.) onderzoeksmeldingen, (.) complexen en (.) monumenten. De informatie kan via een GIS module in kaartlagen zichtbaar worden gemaakt. Archis II is de huidige versie van Archis.

ARTIKEL 46-MELDING De op basis van artikel 46 van de monumentenwet wettelijk voorgeschreven onderzoeksaanmelding en onderzoeksafmelding bij Archis (. onderzoeksmelding).

BEHEER Onder beheermaatregelen worden verstaan alle regelmatig te treffen maatregelen, die noodzakelijk zijn om ervoor te zorgen dat (.) archeologische monumenten die in een goede staat verkeren dat ook blijven. Beheer bestaat uit schouwen, uitvoeren van onderhoud en eventueel (.) monitoren. Het gaat hier om het treffen van maatregelen op de lange termijn.

BEHOUD *IN SITU* In het huidige spraakgebruik wordt hiermee het behoud van een vindplaats bedoeld door middel van planaanpassing of planologische bescherming (zie ook *duurzaam behoud in situ*).

BEHOUDENSWAARDIGHEID De resultante van de verschillende stappen van de waardering, waarbij wordt vastgesteld of een vindplaats al dan niet voor duurzaam behoud in aanmerking komt (. waardering, . selectie).

BEVOEGDE OVERHEID De overheid (gemeente, provincie, rijk) die o.a. de regels toepast m.b.t. in casu de archeologie: een archeologisch beleid (.) vaststelt, het (.) selectiebesluit neemt, in sommige gevallen het Programma van Eisen opstelt c.q. laat opstellen en/of ermee instemt en/of deze impliciet goedkeurt.

BODEMINGREEP Alle grondwerkzaamheden/ activiteiten die een effect hebben op het voortbestaan van archeologische waarden *in situ*, ook wel bodemverstoring genoemd.

BUREAUONDERZOEK Het verwerven van informatie, aan de hand van bestaande bronnen, over bekende of verwachte archeologische waarden, binnen een omschreven gebied, resulterend in een gespecificeerde verwachting.

CENTRAAL INFORMATIESYSTEEM Het op landelijk niveau beheerd systeem waarin de basisinformatie en verwijzingen naar de gegevens verzameld tijdens het voortraject, opgraven, archeologische begeleiding, beschermen en deponeren worden opgeslagen. Voor zover daartoe een wettelijke regeling wordt getroffen (informatieplicht), dient het systeem ook voor het registreren van overheidsbesluiten ten aanzien van archeologische waarden. Het centraal informatiesysteem is niet hetzelfde als (.) Archis, maar wordt geoperationaliseerd in (.) Archis II.

CIS-CODE Het landelijke registratienummer ten behoeve van archeologisch onderzoek, uitgegeven door het Centraal Informatiesysteem. Dit nummer dient op alle vondsten en documentatiemateriaal vermeld te worden. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed noemt dit het (.) onderzoeksmeldingsnummer, en geeft het af na een Artikel 46-melding. Inmiddels is deze naam vervangen door: onderzoeksmeldingsnummer (OM-nummer).

COMPLEX Een verzameling in tijd en ruimte geassocieerde vondsten en/of grondsporen.

COMPLEXTYPE Interpretatie van een specifieke vondst en/of grondspoor of een groep daarvan, geeft aan in welke systeemcontext (complex) een vondst of grondspoor heeft gefunctioneerd.

DEGRADATIE Kwaliteitsverlies van het materiaal als gevolg van een verandering van de fysische en chemische eigenschappen van de omgeving.

DUURZAAM BEHOUD IN SITU Van duurzaam behoud *in situ* kan worden gesproken wanneer een vindplaats actief wordt beheerd op basis van een vorm van archeologische monitoring.

FYSIEK BESCHERMEN Het doel van Fysiek Beschermen is het duurzaam in stand houden van archeologische waarden *in situ* als bron van kennis en beleving. Het streven is het (verdere) verval van archeologische waarden tegen te gaan en aangerichte schade, zo mogelijk, te herstellen. Het gaat hierbij zowel om natuurlijke degradatie als om kunstmatige verstoringen (zoals de aanleg van infrastructuur of het verlagen van grondwaterpeilen).

IKAW Indicatieve kaart van Archeologische Waarden, een door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geproduceerde kaart op landelijk niveau met de verwachte relatieve of absolute dichtheid van (bepaalde) archeologische verschijnselen in de bodem.

INITIATIEFNEMER De persoon of organisatie (particulier of overheidsinstantie) die het initiatief neemt tot de bodemverstoringende activiteit waarbij archeologische waarden (.) kunnen worden aangetast en die een

vergunning heeft aangevraagd. Bij het voldoen aan de daarbij door de bevoegde overheid (.) gestelde eisen ten aanzien van de archeologie, wordt de initiatiefnemer opdrachtgever (.).

INVENTARISEREND VELDONDERZOEK Het verwerven van (extra) informatie over bekende of verwachte (.) archeologische waarden binnen een (.) onderzoeksgebied, als aanvulling op en toetsing van de (.) archeologische verwachting, gebaseerd op het bureauonderzoek middels waarnemingen in het veld.

LEIDRAAD Naast de KNA bestaande set van in principe vrijwillig te gebruiken (inhoudelijke) documenten. Te beschouwen als best practices.

MONUMENT 1) Alle vóór ten minste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde; 2) terreinen welke van algemeen belang zijn wegens daar aanwezige zaken als bedoeld in 1). NB Archeologisch monument: de monumenten bedoeld in 2) (overgenomen uit de herziene Monumentenwet 1988, artikel 1 onder b en c).

NATIONALE ONDERZOEKSAGENDA ARCHEOLOGIE De NOaA geeft inzicht in de actuele thema's en vragen die in de huidige archeologische discussie centraal staan en waaraan nieuw uitvoerend onderzoek een bijdrage kan leveren. In de NOaA wordt soms ook aangegeven wat de meest geschikte onderzoeksmethoden zijn voor de beantwoording van deze vragen; hij verduidelijkt de potentiële relaties tussen uitvoerend onderzoek en vigerende onderzoeksprogramma's en hij geeft inzicht in het belang van specialistisch onderzoek (bijv. van specifieke materiaalcategorieën). De NOaA kan ingezet worden als instrument voor het opstellen van onderzoeksplannen, de selectie en waardering van vindplaatsen en het opstellen van (.) Programma's van Eisen Het is een gemeenschappelijk product van het hele archeologisch veld (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Universiteiten, Bedrijfsleven, Gemeentelijke archeologen).

ONDERZOEKSMELDING Melding van een archeologisch onderzoek in Archis II op basis van artikel 46 van de Monumentenwet. Er wordt daarom ook wel gesproken van een artikel 46-melding.

ONDERZOEKSMELDINGSNUMMER (OM-NUMMER) Een uniek nummer dat door Archis wordt gegenereerd bij het invoeren van een onderzoeksmelding. Dit nummer werd ook wel (.) CIS-code genoemd. De CIS-code is een verouderde KNA-term die in Archis niet voorkomt.

OPDRACHTGEVER Persoon of instantie in wiens opdracht werk wordt uitgevoerd in het kader van de archeologische monumentenzorg (.). Voor de aannemer (.) is dit de initiatiefnemer (.) van het plan, die op basis van een vergunning verplicht gesteld is tot het laten uitvoeren van archeologische werkzaamheden. Voor de onderaannemer (.) is dit de aannemer.

OPGRAVEN/ OPGRAVING De ontsluiting van een vindplaats (.) met als doel de informatie te verzamelen en vast te leggen die nodig is voor het beantwoorden van de in het Programma van Eisen (.) verwoorde onderzoeksvra(a)g(en) en het behalen van de onderzoeksdoelstellingen.

PROTOCOL Protocollen zijn een uitwerking van een beoordelingsrichtlijn (. Beoordelingsrichtlijn). Een KNA protocol bevat de beschrijving (proces, product en specificaties) van de eisen waaraan activiteiten moeten voldoen.

SELECTIEADVIES Archeologisch inhoudelijk advies over de behoudenswaardigheid van een vindplaats. Dit wordt opgesteld aan de hand van de waarderingscriteria(.).

SELECTIEBESLUIT Een gemotiveerd besluit van de bevoegde overheid tot het al dan niet behouden van een bepaalde (.) archeologische vindplaats. Het besluit leidt tot het al dan niet, of onder voorwaarden, vrijgeven van een terrein of te nemen archeologische maatregelen. Wanneer er bij het vooronderzoek in het geheel

geen vindplaatsen zijn aangetroffen, of het terrein is geheel verstoord, wordt dit ook in een selectiebesluit meegenomen: het terrein wordt dan vrijgegeven.

SITE Een plaats waar in het verleden menselijke activiteiten hebben plaatsgevonden.

TYPE MONUMENT Vindplaats (.) van een bepaalde aard zoals een nederzetting, grafveld etc. (. monument).

Veroorzaker De initiatiefnemer (.) van een bodemversturende activiteit die een vergunning aanvraagt.

VERSTORING Aantasting van een gebied met (.) archeologische waarden. Dit verschijnsel kan zich voordoen: door erosie, afgraving of egalisatie, door (diepe) bewerking van de bovengrond, door zetting als gevolg van ophoging, door verdroging en verzuring.

VERWACHTINGSKAART Een kaart waarop verwachtingen met betrekking tot de situering en mate van voorkomen van nog onbekende vindplaatsen zijn weergegeven in termen van vlakken en zones (. archeologische beleidskaart).

VINDPLAATS Een ruimtelijk begrensd gebied waarbinnen zich archeologische informatie bevindt (zie ook . monument, . type monument, . archeologische waarde).

VONDST Alle soorten mobilia: roerende of roerend geraakte onderdelen van onroerende goederen afkomstig van archeologisch veldwerk of uit bestaande collecties.

VONDSTCOMPLEX Verzameling van alle vondsten uit één archeologische context.

WETTELIJKE BESCHERMING De aanwijzing van archeologische monumenten op grond van de Monumentenwet 1988.

NULMETING Het beschrijven van de fysieke kwaliteit van een archeologische vindplaats in relatie tot het omringende milieu volgens een vooraf gedefinieerde set parameters met bijbehorende meetmethoden. Op basis van een nulmeting kan het degradatieproces worden gevolgd, zie *archeologische monitoring*.

This text was set using the following freely available font software:

Allerta	Copyright (c) 2010, Matt McInerney (http://pixelspread.com), with Reserved Font Name Allerta.
Inconsolata_dz	Copyright (c) 2006, Raph Levien (http://www.levien.com), with Reserved Font Name <Inconsolata>. Copyright (c) 2009, David Zhou (http://blog.nodnod.net/) with Reserved Font Name <Inconsolata_dz>.
Molengo_Vestigia	Copyright (c) 2007, Denis Moyogo Jacquerye, with Reserved Font Name <Molengo>. Copyright (c) 2011, Vestigia BV Archeologie & Cultuurhistorie (www.vestigia.nl), with Reserved Font Name <Molengo_Vestigia>; available at www.vestigia.nl/fonts .

This Font Software is licensed under the SIL Open Font License, Version 1.1.
The license is available with a FAQ at: <http://scripts.sil.org/OFL>

Bijlage 1 Diverse waarderingsschema's en -tabellen

Bijlage 1-1 Beschrijving parameters Betuweroute vindplaats 30 naar Jongste/Smit 1998, 115-118 (Bijlage 5).

Vindplaats 30	
Karakter	Huisplaats(en)
Parameters	Waarnemingen
<ul style="list-style-type: none"> - Vondstcategorieën - Vondststrooiing - Antropogene grondsporen - Aanwezigheid fosfaat - Omvang vindplaats - Landschappelijke situering - Bewonings-/activiteitsfasen 	<ul style="list-style-type: none"> - Verbrande leem, aardewerk, vuursteen, natuursteen, verbrand en onverbrand bot, houtskool, (subrecente) onverkoolde botanische resten, verkoolde botanische resten. - Dikte vondstlaag: maximaal 30 cm. Vondstdichtheid in centrum: 284,6 (318,9 g) vondsten/m². - Afvalkuilen, paalsporen, standgreppel. - Niet onderzocht. - 140 x 80 m. - Vindplaatsen ligt op komafzettingen boven crevasseafzettingen - Eén langdurige of meer bewoningsfasen vanaf het Laat-Neolithicum tot en met de Midden-Bronstijd.
Kwaliteit	Goed
Parameters	Waarnemingen
<p>Conservering</p> <ul style="list-style-type: none"> - Conservering artefacten - Conservering ecofacten 	<p>Redelijk tot goed.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aardewerk verveerd en gefragmenteerd, natuursteen en vuursteen goed bewaard. - Onverkoolde botanische resten aanwezig (waarschijnlijk subrecent). Verkoolde botanische resten aanwezig. - Onverbrand en verbrand bot redelijk tot goed geconserveerd, wel gefragmenteerd.
<p>Gaafheid</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aanwezigheid structuurresten - Gaafheid structuren - Ruimtelijke gaafheid - Is stratigrafie intact? - Zijn de mobilia nog <i>in situ</i>? - Ruimtelijke relatie tussen de mobilia onderling - Ruimtelijke relatie tussen de mobilia en de structuurresten 	<p>Goed</p> <ul style="list-style-type: none"> - Structuurresten zijn aanwezig. - Structuren zijn redelijk gaaf. - Vindplaats wordt doorsneden door sloten. - De vondstlaag is afgetopt. - Ja. - Geen uitspraak mogelijk. - Vondstdichtheid is het grootst in putten waarin structuurresten aanwezig zijn (put 2 en 3).

Bijlage 1-2 Waardebepaling in de Nota Van CMA naar SAI en AMK (1995).

CRITERIA	SCORES		
	<i>Hoog</i>	<i>Midden</i>	<i>Laag</i>
<u>Kwaliteit:</u>			
1. Gaafheid (horizontaal + vertikaal)	3	2	1
2. Conservering	3	2	1 (2)
<u>Overige:</u>			
3. Zeldzaamheid	1	-	-
4. Landschappelijke context	1	-	-
5. Archeologische context	1	-	-

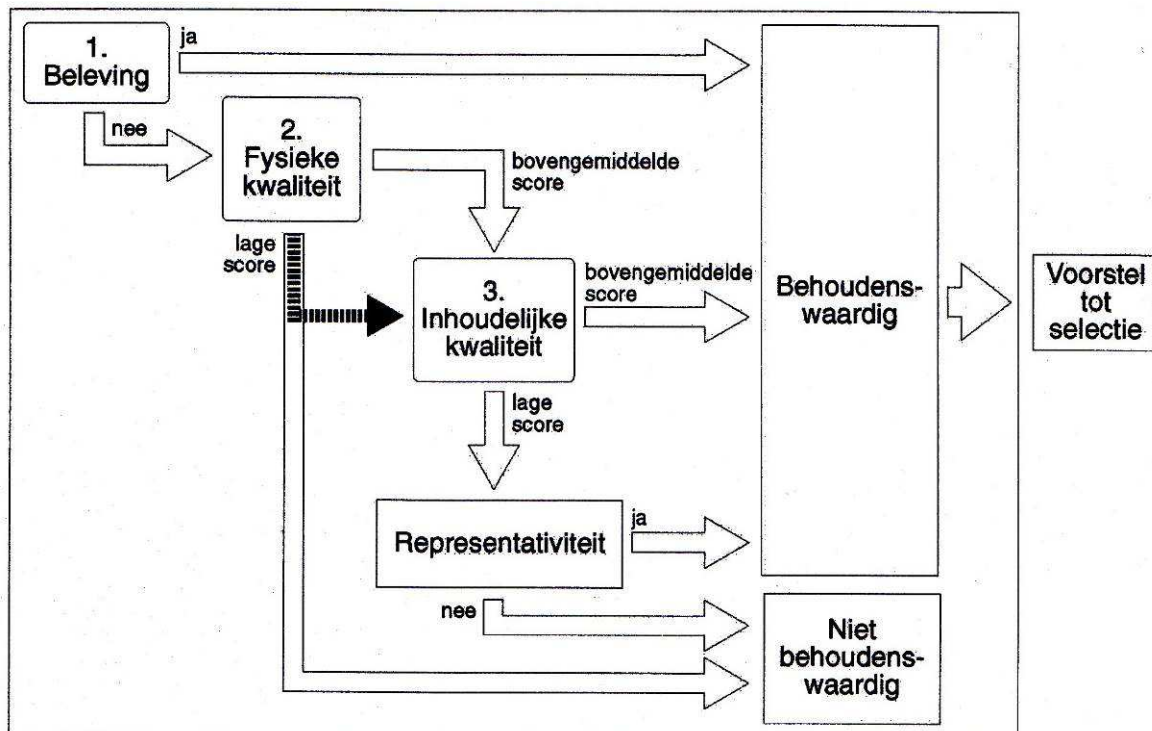
Bijlage 1-3 Scoretabel (Protocol 1999).

Waarden	Criteria	Scores		
		<i>Hoog</i>	<i>Midden</i>	<i>Laag</i>
Beleving	Schoonheid	N.v.t.		
	Herinneringswaarde	N.v.t.		
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	3	2	1
	Conservering	3	2	1(2)
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	3	2	1
	Informatiewaarde	3	2	1
	Ensemblewaarde	3	2	1
	Representativiteit	N.v.t.		

Bijlage 1-4 Lijst met waarden, criteria en parameters (Protocol 1999).

Waarden	Criteria	Parameters
Beleving	Schoonheid	<ul style="list-style-type: none"> - Zichtbaarheid vanaf het maaiveld als landschapselement - Vorm en structuur - Relatie met omgeving
	Herinneringswaarde	<ul style="list-style-type: none"> - Verbondenheid met feitelijke historische gebeurtenis - Associatie met toegeschreven kwaliteit of betekenis
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	<ul style="list-style-type: none"> - Aanwezigheid sporen - Gaafheid sporen - Ruimtelijke gaafheid - Stratigrafie intact - Mobilia in situ - Ruimtelijke relatie tussen mobilia onderling - Ruimtelijke relatie tussen mobilia en sporen - Aanwezigheid antropogeen biochemisch residu - Stabiliteit van de natuurlijke omgeving
	Conservering	<ul style="list-style-type: none"> - Conservering artefacten (metaal/Overig) - Conservering organisch materiaal
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	<ul style="list-style-type: none"> - Het aantal vergelijkbare monumenten (complextypen) van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode, binnen dezelfde archeoregio, waarvan de aanwezigheid is vastgesteld - Idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart (indien mogelijk/vereist)
	Informatiewaarde	<ul style="list-style-type: none"> - Opgraving/onderzoek van vergelijkbare monumenten binnen dezelfde archeoregio (minder/meer dan 5 jaar geleden; volledig/partieel) - Recent en systematisch onderzoek in de betreffende archeoregio - Recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeologische periode - Passend binnen vastgesteld onderzoeksprogramma van universitair instituut, ROB of anderen
	Ensemblewaarde	<ul style="list-style-type: none"> - Synchronie context (voorkomen van monumenten uit dezelfde periode binnen de microregio) - Diachrone context (voorkomen van monumenten uit opeenvolgende perioden binnen de microregio) - Landschappelijke context (fysisch- en historisch-geografische gaafheid van het contemporaine landschap) - Aanwezigheid van contemporaine organische sedimenten in de directe omgeving
	Representativiteit	<ul style="list-style-type: none"> - Kenmerkendheid voor een bepaald gebied en/of periode - Het aantal vergelijkbare monumenten van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd - Idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart

Bijlage 1-5 Stroomschema met procedure van afweging (Protocol 1999).

Bijlage 1-6 Handboek ROB-specificaties (1998), Bijlage II: Controlelijst bevat voor de selectie van vindplaatsen.

criterium	Aandachtveld	Controlevragen (mbt het vindplaatsgedeelte binnen het tracé)	ja	nee	deels	onbekend	niet v. toepassing	Toelichting
Gaafheid	Vertikaal	Zijn de bewonings-/gebruiksperiodes op de vindplaats stratigrafisch gescheiden?						
		Is studie van de aanwezige bewonings-/gebruiksperiodes mogelijk?						
		Is de laagopvolging vrij van stratigrafische hiaten?						
		Is de archeologische laag van ernstige erosie gevrijwaard?						
		Zijn oppervlakkige grondsporen opgemerkt?						
Gaafheid	Horizontaal	Is de vindplaats vrij van ingrijpende verstoringen?						
		Is de kern van de vindplaats vrij van ingrijpende verstoringen?						
Conservering	Potentieel	Ligt de archeologische laag/sporen in de permanent gereduceerde zone?						
		Ligt de archeologische laag/sporen in de oxidatie-reductie zone?						
		Is de archeologische laag/sporen kalkhoudend en/of afgedekt door een kalkhoudende laag?						
Conservering	Botanie	Zijn bodemchemische resten in/onder de archeologische laag opgemerkt?						
		Is in de archeologische laag/sporen onverkooid hout opgemerkt?						
Conservering	Zoölogie	Zijn in de archeologische laag/sporen onverkooid zaden opgemerkt?						
		Zijn in de archeologische laag/sporen verkooid zaden opgemerkt?						
		Is het botanisch materiaal goed determineerbaar?						
Conservering	Archeologie	Is het aardewerk grotendeels ongesleten/onverweerd?						
		Is het aardewerk determineerbaar?						
		Zijn de natuurstenen artefacten onverweerd?						
		Is de kleine vuursteenfractie (<4mm) opgemerkt?						
		Zijn de werkkanten van vuurstenen artefacten vrij van natuurlijk patina?						
Zeldzaamheid	Nationaal	Zijn de metalen artefacten determineerbaar?						
		Is dit site-type uit deze periode binnen Nederland beperkt bestudeerd?						
Kennislacune	Regionaal	Is dit site-type uit deze periode binnen de archeoregio (rivierengebied) beperkt bestudeerd?						
		Vult de vindplaats een kennislacune op?						
Archeologische context		Zijn er gepubliceerde globaal gelijktijdige vindplaatsen voor inter-site analyse?						
Landschappelijke context	Biotisch	Is nabij de vindplaats ecologische informatie beschikbaar?						
		Is de bodem potentieel rijk aan paleo-ecologische informatie?						
		Kan paleo-ecologische informatie gedateerd worden mbv de stratigrafie?						
Landschappelijke context	Abiotisch	Kan paleo-ecologische info gekoppeld worden aan bewoning/gebruik?						
		Is de omgeving voor een belangrijk deel karteerbaar?						
Landschappelijke context		Is de omgeving vrij van ingrijpende verstoringen?						
		Zijn er daterende structuren/elementen in de bodem?						
		Is een landschapsreconstructie ten tijde van bewoning/gebruik mogelijk?						

Bijlage 1-7 Controlelijst bij advisering over archeologische vindplaatsen Plangebied De Hoge Woerd te De Meern (Oostelijk gebied, naar Bosman 2003, 19-20).

Gaafheid

criterium	Controlevragen	+	-	+/-	?	nvt	Toelichting
verticaal	Zijn de bewonings-/gebruiksperioden op de vindplaats stratigrafisch gescheiden?	█					Vnl. 1 laag, zelden sporen
	Is vondstmateriaal uit verschillende perioden ook op afzonderlijke hoogten in het profiel aanwezig?		█				
	Is studie van de aanwezige bewonings-/gebruiksperioden mogelijk?	█					
	Is de laagopvolging vrij van stratigrafische hiaten?					█	
	Is de archeologische laag van ernstige erosie gevrijwaard?			█			
horizontaal	Is de vindplaats vrij van ingrijpende verstoringen?		█				
	Is de kern van de vindplaats vrij van ingrijpende verstoringen?	█					
	Is de archeologische laag goed te volgen?	█					

Conservering

criterium	Controlevragen	+	-	+/-	?	nvt	Toelichting
Potentieel	Ligt de archeologische laag/sporen in de permanent gereduceerde zone?		█				
	Ligt de archeologische laag/sporen in de oxidatie-reductie zone?			█			
	Is de archeologische laag/sporen kalkhoudend en/of afgedekt door een kalkhoudende laag?				█		
	Zijn bodemchemische resten in/onder de archeologische laag opgemerkt				█		
Botanie	Is in de archeologische laag/sporen onverkoold hout opgemerkt?		█				
	Zijn in de archeologische laag/sporen onverkoolde zaden opgemerkt?		█				
	Zijn in de archeologische laag/sporen verkoolde zaden opgemerkt?	█					
	Is het botanisch materiaal goed determineerbaar?			█			
Zoölogie	Is in de archeologische laag/sporen onverbrand bot opgemerkt?	█					In O (lagere deel) betere conservatie dan in hoger W I
	Is in de archeologische laag/sporen verbrand	█					

Bijlage 1-7 Controlelijst bij advisering over archeologische vindplaatsen Plangebied De Hoge Woerd te De Meern (vervolg).

	bot opgemerkt?						
	Is het bot materiaal goed determineerbaar?						
	Zijn de gebitselementen gaaf, d.w.z. niet in lamellen uiteengevallen?						In W niet
Archeologie	Is het aardewerk grotendeels ongesleten/onverweerd?						
	Is het aardewerk determineerbaar?						
	Zijn de natuurstenen artefacten onverweerd?						
	Is de kleine vuursteenfractie (<4mm) opgemerkt?						
	Zijn de werkkanten van vuurstenen artefacten vrij van natuurlijke patina?						
	Zijn de metalen artefacten determineerbaar?						

Zeldzaamheid

criterium	Controlevragen	+	-	+/-	?	nvt	Toelichting
Nationaal	Is dit site-type uit deze periode binnen Nederland beperkt bestudeerd?						Randzones van castella slecht bekend
Regionaal	Is dit site-type uit deze periode binnen de archeoregio beperkt bestudeerd?						Alleen infrastructuur in Leidsche Rijn
Kennislacune	Vult de vindplaats een kennislacune op?						

Archeologische context

criterium	Controlevragen	+	-	+/-	?	nvt	Toelichting
Context	Kan de huidige locatie mogelijk aansluiten bij een bestaande vindplaats met vergelijkbare datering binnen 500 m?						Directe relatie met castellum is evident

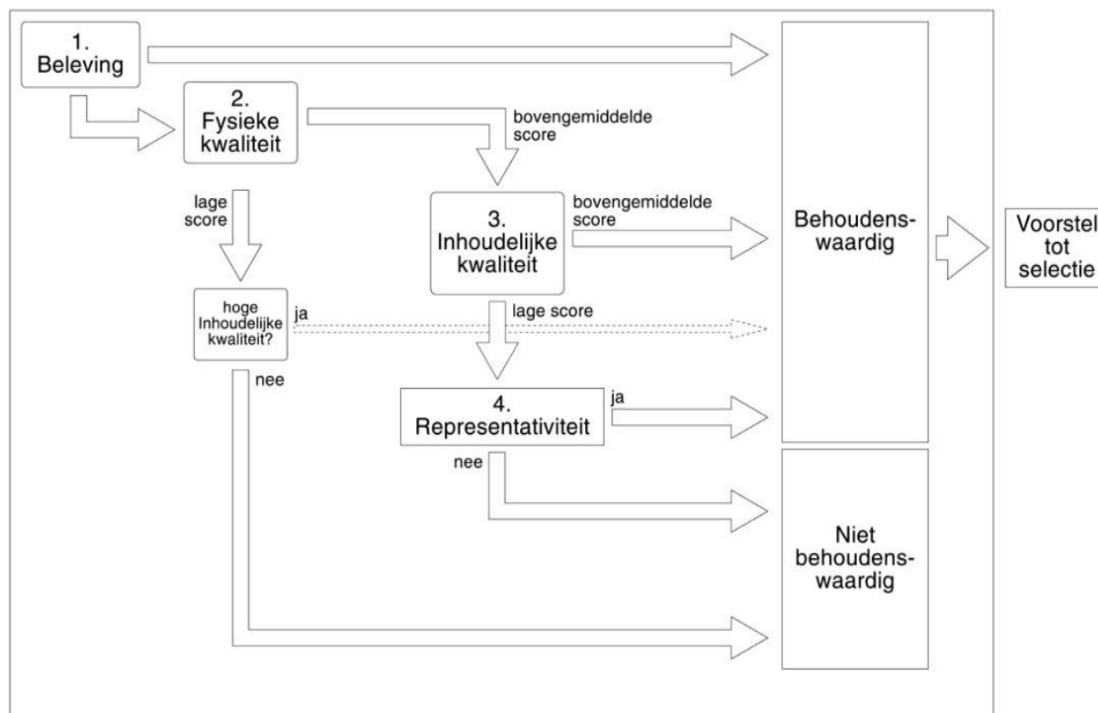
Landschappelijke context

criterium	Controlevragen	+	-	+/-	?	nvt	Toelichting
Biotisch	Is nabij de vindplaats ecologische informatie beschikbaar?						
	Is de bodem potentieel rijk aan paleo-ecologische informatie?						
	Kan paleo-ecologische informatie gedateerd worden m.b.v. de stratigrafie						
	Kan paleo-ecologische informatie gekoppeld worden aan bewoning/gebruik?						
Abiotisch	Is het gebied in een km ² rondom de vindplaats voor tenminste 60% onbebouwd?						Nog wel, maar bij bouw Vinex verandert dat snel

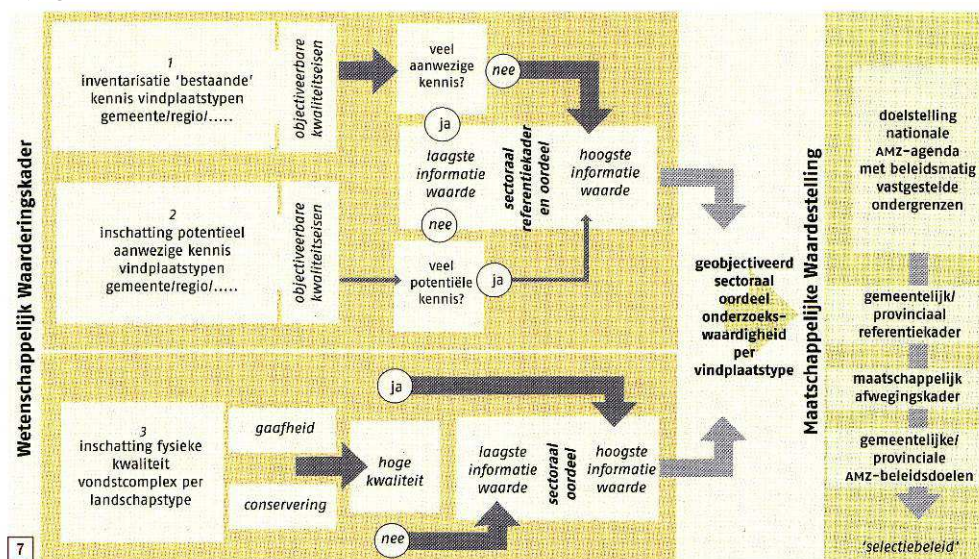
Bijlage 1-8

Waarden	Criteria	Scores		
		Hoog	Midden	Laag
Beleving	Schoonheid	Wordt niet gescoord		
	Herinneringswaarde	Wordt niet gescoord		
Fysieke kwaliteit	Gaafheid	3	2	1
	Conservering	3	2	1
Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid	3	2	1
	Informatiewaarde	3	2	1
	Ensemblewaarde	3	2	1
	Representativiteit	N.v.t.		

Bijlage 1-9

Bijlage 1-10

Bijlage 2 Opmerkingen bij KNA-bijlage IV Waarderen van vindplaatsen

Binnen de kaders is de tekst weergegeven van Bijlage IV Waarderen van vindplaatsen zoals die is opgenomen in de KNA versie 3.2. Na elk kader zijn opmerkingen/overwegingen tussengevoegd die relevant worden geacht voor de huidige evaluatie van de waarderingsystematiek.

KADER 1

Het proces van waarderen

In het onderstaande wordt op korte en schematische wijze het proces weergegeven dat tot een waardestelling leidt, eerst tekstueel en vervolgens in een stroomdiagram.

De toelichting valt 'met de deur in huis' en is schematisch (zie ook *kader 8*); de tabel met een overzicht van de waarden en criteria bevindt zich niet in het document maar in de Specificatie.

Leg ook uit wat bijvoorbeeld in de context van waarderen met een vindplaats wordt bedoeld. Wanneer is iets een vindplaats die waardering behoeft?

KADER 2

Ten eerste wordt nagegaan of vindplaatsen vanwege hun belevingswaarde, op basis van hun schoonheid of herinneringswaarde, als behoudenswaardig getypeerd kunnen worden.

Dit is een voorschot op het aanbrengen van een *a priori* hiërarchie in de waardering (zie hierna *kader 9*).

KADER 3

De vindplaatsen worden vervolgens op hun fysieke kwaliteit beoordeeld. Een monument wordt op basis van fysieke kwaliteit als in principe behoudenswaardig aangemerkt, indien de criteria gaafheid en conservering samen bovengemiddeld (vijf of zes punten) scoren.

Idem. De score hoort thuis bij de waardering, het bepalen van de behoudenswaardigheid is in feite het toepassen van een norm en zou in een apart hoofdstuk moeten worden beargumenteerd.

KADER 4

De beoordeling van de fysieke kwaliteit is gerelateerd aan de archeoregio waarin de vindplaats zich bevindt, op deze wijze wordt de conserveringstoestand in relatie tot de andere relevante sites bekeken. Zo kan in Pleistoceen Nederland een vlakgraf, waar geen botmateriaal, maar nog wel een lijksilhouet aanwezig is, een hoge waardering krijgen, terwijl in Holoceen Nederland de afwezigheid van botmateriaal - wanneer dit wel verwacht mag worden - tot een lage waardering kan leiden.

Dat de beoordeling van de fysieke kwaliteit gerelateerd is aan de archeoregio is een te grove vereenvoudiging. De fysieke kwaliteit is locatie gebonden en met name afhankelijk van de ligging van de oxidatiereductie zone t.o.v. de vindplaats (zie *paragraaf 4.8* en hieronder *kader 12*).

KADER 5

Bij een middelmatige tot lage score (vier punten of minder), wordt naar de inhoudelijke kwaliteitscriteria gekeken om te bepalen of een vindplaats toch behoudenswaardig is. Indien te verwachten is dat op een van de inhoudelijke criteria 'hoog' wordt gescoord, wordt de vindplaats ook in principe behoudenswaardig geacht. Dit 'vangnet' heeft tot doel er voor te zorgen dat terreinen die van beperkte fysieke kwaliteit zijn, maar desondanks inhoudelijk van groot belang, uit de beoordeling vallen.

Het is niet goed in te zien waarom dit *a priori* zo is. Het lijkt redelijk uit te gaan van nevenschiktheid van beide waarden, waarbij een vindplaats voor behoud in aanmerking komt bij een onderling evenwicht tussen scores op zowel fysieke als inhoudelijke criteria. Bij een lage fysieke kwaliteit kan immers, ondanks de hoge inhoudelijke kwaliteit, bij onderzoek de verwachte nieuwe kennis niet of nauwelijks 'geogst' worden. Wel is het voorstelbaar dat beleidsmatig uitzonderingen worden gemaakt. Als voorbeeld kan worden genoemd wanneer sprake is van een vindplaats van de Hamburgercultuur uit het Laat-Paleolithicum. Een dergelijke vindplaats zou *a priori* van rijkswege vanwege zijn zeldzaamheid behoudenswaardig verklaard moeten worden. Ook op gemeentelijk niveau kan beleid worden geformuleerd, maar dan komt dit bij het Selectieadvies aan de orde.

Andersom is ook vreemd omdat bij een hoge fysieke kwaliteit en een lage inhoudelijke kwaliteit het wel zo noodzakelijk is dat de vindplaats behoudenswaardig moet worden verklaard. Tenzij er gemeentelijk archeologiebeleid op dit punt is, dat dan bij het Selectieadvies aan de orde komt.

KADER 6

Vindplaatsen die op grond van hun fysieke kwaliteit als in principe behoudenswaardig zijn aangemerkt, worden vervolgens gewaardeerd op hun inhoudelijke kwaliteit.

- Eerst vindt een afweging plaats op de eerste drie inhoudelijke kwaliteitscriteria; zeldzaamheid, informatiewaarde en ensemblewaarde. Bij een bovengemiddelde score van zeven punten of meer wordt het monument als behoudenswaardig aangemerkt.
- Na deze weging wordt bij vindplaatsen met een lagere inhoudelijke waardering (minder dan zeven punten) nagegaan of het criterium representativiteit van toepassing is. Zo ja, dan wordt een voorstel gedaan voor een als behoudenswaardig aan te merken steekproef per categorie.
- De overige vindplaatsen zijn niet behoudenswaardig.

Het is hier onduidelijk of ook vindplaatsen met een lage fysieke kwaliteit ook nog inhoudelijk worden gewaardeerd. Ook hier een getrapte vermenging van scores en normering. Representativiteit wordt niet gescoord. De beslissing over behoud ligt meer in een representatieve steekproef per 'categorie', waarbij het begrip 'categorie' overigens niet is gedefinieerd.

KADER 7

Hoewel voor sommige vindplaatsen (bv. op grond van beleving) al in een vroeg stadium van het waarderingsproces de behoudenswaardigheid wordt vastgesteld, is het noodzakelijk ook de andere variabelen te scoren. Dit om eventueel de ensemblewaarde van andere sites en/of de representativiteit vast te kunnen stellen. De procedure van afweging kan als volgt in een stroomdiagram worden weergegeven (het proces binnen het kader is de waardestelling, daarna komt het selectieadvies): **Stroomdiagram, zie bijlage 1-9**.

Sommige vindplaatsen?: worden hier ook de vindplaatsen met een hoge fysieke kwaliteit bedoeld?; zie ook *kader 6*.

KADER 8

Operationalisering van de waarderingscriteria

In deze paragraaf wordt de operationalisering van de hiervoor schematisch weergegeven aanpak toegelicht. Alle criteria worden nader gedefinieerd en besproken. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de waardestelling, die bereikt wordt door middel van een systeem tot waardering. Daartoe wordt aan de meeste criteria een meetwaarde toegekend. Om tot een afweging te kunnen komen, wordt daarbij een intervallschaal gehanteerd, waarbij meetwaarden (scores 1, 2 of 3) worden toegekend aan de scores 'laag', 'midden' en 'hoog'.

KADER 9

1. Waardering op belevingsaspecten

De belevingswaarde van een archeologisch monument valt uiteen in twee criteria: 'schoonheid' en 'herinneringswaarde'. Bij beide gaat het vooral om zichtbare vindplaatsen.

Vanaf 1 januari 2012 zijn gemeenten verplicht, vanuit het Besluit ruimtelijke ordening (Bro), cultuurhistorische waarden mee te laten wegen in de totstandkoming van een bestemmingsplan. Dit is al sinds 2007 verplicht voor archeologische waarden. De kernnotie van de Wro - een samenhangende afweging van alle belangen - en de opdracht uit het Bro om "rekening te houden" met "aanwezige cultuurhistorische waarden en in de grond aanwezige of te verwachten monumenten" impliceert allereerst een inventarisatie van deze waarden. Het is immers niet mogelijk om rekening te houden met cultuurhistorische waarden zonder te weten waarover men het heeft.

Het begrip 'zichtbaar archeologisch monument' komt voort uit de traditie van de archeologische monumentenzorg. Het gaat vaak om relatief oude cultuurhistorische objecten, daterend uit de prehistorische tot middeleeuwen, die - indien onderzocht met behulp van archeologische technieken -, nieuwe kennis zullen opleveren. Zichtbare monumenten vormen vaak de 'uithangborden' voor de archeologie omdat daarmee het 'archeologisch verhaal' aansprekend verteld kan worden.

Wat als archeologisch monument wordt gezien wordt nu door de traditie bepaald en kan bijvoorbeeld worden afgelezen aan de onder de Monumentenwet beschermde voorbeelden zoals hunebedden, grafheuvels uit de Bronstijd, terpen en kasteel *terreinen*. Het is dus een kwestie van definitie. Want andere

cultuurhistorische objecten zoals bijvoorbeeld schansen, historische dijken en linies kunnen bij archeologisch onderzoek ook een schat aan nieuwe inzichten opleveren.

Dat betekent dus dat er in principe geen discussie behoeft te worden gevoerd over de 'behoudenswaardigheid' van zichtbare archeologische objecten, maar dat eerst de beleidsmatige vraag aan de orde is wat men er bij een initiatief in de ruimtelijke ordening mee voor heeft. Indien op voorhand wordt gekozen wordt voor behoud, dan hoeft er 'niets' te gebeuren of kan men overgaan tot inpassing of planologische bescherming. Als men een nadere beleidsafweging wenst te maken en meer wil weten over de archeologische waarde, moet gekozen worden voor een bij voorkeur zo non-destructief mogelijke vorm van archeologisch vooronderzoek die wordt afgesloten met een waardestelling en selectieadvies. Op basis daarvan kan door het bevoegde gezag op basis van een 'selectiebesluit' bepaald worden wat verdere moet gebeuren: behoud, een vorm van aanvullend archeologisch onderzoek in combinatie met vrijgeven of geheel vrijgeven. Kiest men voor duurzaam behoud, dan komt fysieke bescherming in beeld (zie *paragraaf 4.8*).

Dit betekent dus dat 'zichtbaarheid' als criterium onderdeel gaat uitmaken van de fysieke kwaliteit van het onderzoeksobject en niet als hiërarchisch element meer de systematiek aanwezig is.

KADER 10

Waardering op belevingsaspecten: *Schoonheid*

De schoonheid is de esthetisch-landschappelijk waarde van een archeologisch monument, die in de zichtbaarheid van de vindplaats tot uiting komt.

Parameters

- Zichtbaarheid vanaf het maaiveld als landschapselement;
- Vorm en structuur;
- Relatie met omgeving.

Operationalisering

Bij dit criterium staat de uiterlijke verschijningsvorm centraal, het gaat om aspecten als zichtbaarheid als landschapselement, samenhang met andere (zichtbare) vindplaatsen of landschapselementen en de landschappelijke entourage.

Met name in historische binnensteden kan men hier denken aan zaken die bovengronds een afspiegeling vormen van de structuur van het bodemarchief en in feite als bovengrondse archeologie (bouwhistorie) gezien kunnen worden. Hier valt te denken aan historische percelering, stratenpatronen e.d.

Wat dit waarderingscriterium een extra belang geeft, is dat het in feite ook om de visuele representatie van het verder onzichtbare archeologische bodemarchief gaat. Visueel waarneembare vindplaatsen vormen een zichtbare herinnering aan het verleden en dienen zoveel mogelijk behouden te blijven, zelfs al is de wetenschappelijke betekenis in bepaalde gevallen gering. In Nederland zijn zichtbare archeologische vindplaatsen, zowel in de vorm van 'positief' (boven de grond) als 'negatief' (uitgegraven) reliëf, relatief schaars. Ondanks het gegeven dat deze vindplaatsen behouden dienen te blijven, is het, met name om goede keuzes te kunnen maken, noodzaak ook op de volgende waarderingscriteria te scoren.

Zie hierboven bij *kader 9* de algemene discussie. De eerste twee parameters betreft feitelijke aspecten van de parameter (bovengrondse) gaafheid en kunnen worden gezien als onderdeel van de fysieke kwaliteit. De derde parameter betreft de archeologische context (zie hierna onder *Ensemblewaarde*).

Waardering op belevingsaspecten: Herinneringswaarde

De herinneringswaarde is de 'herinnering' die het archeologisch monument oproept over het verleden.

Parameters

- Verbondenheid met feitelijke historische gebeurtenis
- Associatie met toegeschreven kwaliteit of betekenis

Operationalisering

Er zijn vindplaatsen die zijn verbonden met een levende herinnering aan het verleden. Het feit dat deze bestaat, duidt er veelal op dat het om een zichtbaar monument gaat, maar dat is niet per definitie noodzakelijk. Ook een plaats zonder zichtbare overblijfselen kan als 'lieu de memoire' voortleven. Daarbij zijn verschillende vormen te onderscheiden:

- Er is een categorie die direct verbonden is met historische gebeurtenissen. Meestal zijn het vindplaatsen van relatief geringe ouderdom waaraan de herinnering altijd is blijven voortleven. In enkele gevallen gaat het om vindplaatsen waarvan de relatie met historische gebeurtenissen van ouder datum door opgravingen en/of ander wetenschappelijk onderzoek is vastgesteld.
- Een tweede categorie betreft vindplaatsen die niet zozeer met feitelijke historische gebeurtenissen zijn verbonden, maar die in de overlevering worden geassocieerd met sagen en legenden, waaraan een religieuze betekenis wordt toegekend, of die om andere redenen een rol spelen in de beleving van het landschap.

In beide gevallen gaat het om vindplaatsen waarvan de herinneringswaarde expliciet kan worden vastgesteld. Dit kan een argument zijn voor behoudenswaardigheid. Deze vindplaatsen doorlopen eveneens de waarderingstappen waarbij de fysieke en inhoudelijke kwaliteit worden beoordeeld. In stedelijk gebied zijn de vindplaatsen op gelijke wijze te waarderen.

Het creëren van een maatschappelijk draagvlak voor de bescherming van archeologische vindplaatsen verloopt in de praktijk veelal door de vindplaatsen met een hoge belevingswaarde als voorbeeld te stellen. Deze objecten staan dan tevens symbool voor de vele niet zichtbare archeologische vindplaatsen.

Dit criterium staat in relatie tot de inhoudelijke kwaliteit. Het heeft een cultuurhistorische dimensie. De waarde zou gezien kunnen worden in relatie tot de beoordeling van de Representativiteit. Mogelijk beter op zijn plaats bij het Selectieadvies.

2. Waardering op fysieke criteria

De fysieke kwaliteit wordt bepaald door de mate waarin archeologische overblijfselen nog intact en in hun oorspronkelijke positie aanwezig zijn. Binnen deze waarde wordt onderscheid gemaakt tussen de criteria gaafheid en conservering. Bij het criterium gaafheid moet ook de stabiliteit van de fysische omgeving in beeld worden gebracht; met name onder water kan de gaafheid van een vindplaats door natuurlijke processen (met name stromingen) snel veranderen.

Door recent onderzoek is nog eens extra duidelijk geworden dat het bodemmilieu van grote invloed is bij de beoordeling van de (potentiële) fysieke kwaliteit van vindplaatsen (zie *paragraaf 4.8*). Dit pleit ervoor van de waarderingen voor *Gaafheid* en *Conservering* parameters die de bodemkundige conserveringsomstandigheden bepalen af te splitsen van parameters die iets zeggen over de archeologische sporen en artefacten/ecofacten als zodanig.⁷⁶ Daarmee ontstaat dan een meer nevenschikkend onderscheid tussen *gaafheid*, *conservering* van sporen en vondsten en de *conserveringsomstandigheden* van het bodemmilieu ter plaatse. Aan dit nieuwe criterium zou dan ook een score van 1-3 toegekend kunnen worden, waarbij op voorhand twee domeinen worden gehanteerd bij het toekennen van de scores voor locaties met een grondwaterspiegel in de nabijheid van de vindplaats/cultuurlaag in het heden of subrecente verleden ('nat'; 'Holoceen') en voor locaties met een sinds lang een diepe grondwaterspiegel ('droog'; 'Pleistoceen').

⁷⁶ Dit geldt met name voor ecofacten, zie ook de discussie over de nut en noodzaak van botanische waarderingen in het inventariserende veldonderzoek: Kooistra 2006; zie over het bodemmilieu tijdens het vooronderzoek recentelijk: Janssen *et al.* 2013.

Waardering op fysieke criteria: *Gaafheid*

Gaafheid is de mate van het niet-verstoord zijn en de stabiliteit van de fysieke omgeving.

Parameters

- Aanwezigheid sporen;
- Gaafheid sporen;
- Ruimtelijke gaafheid;
- Stratigrafie intact;
- Mobilie in situ;
- Ruimtelijke relatie tussen mobilie onderling;
- Ruimtelijke relatie tussen mobilie en sporen;
- Aanwezigheid antropogeen biochemisch residu;
- Stabiliteit van de natuurlijke omgeving.

Operationalisering

Door middel van inventariserend veldonderzoek zijn gegevens verzameld over de fysieke toestand van vindplaatsen. Daarbij wordt enerzijds inzicht verkregen in de kwaliteitsbepalende randvoorwaarden (bijvoorbeeld bodemopbouw, grondwaterpeil etc.), anderzijds wordt concrete informatie over de aanwezigheid, de kwantiteit en de kwaliteit van archeologische informatiebronnen evenals over de omvang van de betreffende vindplaatsen verworven.

De parameters worden alleen opgesomd en zijn heterogeen. Het betreft allereerst de ruimtelijke aanwezigheid van sporen en vondsten en de relatie ten opzichte van elkaar. Daarnaast zijn parameters over de bodem aanwezig (stratigrafie en stabiliteit), die van invloed zijn op de conserveringsomstandigheden. Zie hierboven bij *kader 12*.

KADER 14

Waardering op fysieke criteria: *Conservering*

Met conservering wordt de mate bedoeld waarin archeologisch vondstmateriaal bewaard is gebleven.

Parameters

- Conservering artefacten (metaal/overig);
- Conservering organisch materiaal.

Operationalisering

Door middel van inventariserend veldonderzoek zijn gegevens verzameld over de fysieke toestand van vindplaatsen. Daarbij wordt enerzijds inzicht verkregen in de kwaliteitsbepalende randvoorwaarden (bijvoorbeeld bodemopbouw, grondwaterpeil etc.), anderzijds wordt concrete informatie over de aanwezigheid, de kwantiteit en de kwaliteit van archeologische informatiebronnen evenals over de omvang van de betreffende vindplaatsen verworven.

De conservering betreft de staat waarin artefacten en ecofacten zich bevinden. Het type artefacten dat aanwezig kan zijn (en het materiaal waaruit ze gemaakt), is niet uitgewerkt. In principe gaat het om de materialen zoals genoemd in *KNA-Leidraad Eerste Hulp bij Kwetsbaar Vondstmateriaal*. De bodemopbouw en grondwaterpeil zijn bepalend voor de conserveringsomstandigheden, maar komen als parameters in *kader 14* niet voor, zie hierboven onder *kader 12* en *kader 13*.

KADER 15

3. Waardering op inhoudelijke criteria

Als de bovenstaande stappen in het proces van waardering zijn doorlopen, staat vast welke archeologische vindplaatsen behoudenswaardig zijn op basis van hun zichtbaarheid of, in principe, op basis van hun fysieke toestand. Vervolgens komt de waardering op basis van inhoudelijke kwaliteit. Binnen deze waarde wordt onderscheid gemaakt tussen vier criteria, te weten: zeldzaamheidswaarde; informatiewaarde; ensemblewaarde en representativiteit.

Zeer beknopte inleiding

Waardering op inhoudelijke criteria: Zeldzaamheidswaarde

De zeldzaamheid is de mate waarin een bepaald type monument schaars is (of is geworden) voor een periode of in een gebied.

Parameters

- Het aantal vergelijkbare vindplaatsen van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode, binnen dezelfde archeoregio, waarvan de aanwezigheid is vastgesteld;
- Idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart.

Operationalisering

Zeldzaamheid is een relatief begrip. De beoordeling van zeldzaamheid berust op het huidige inzicht in de inhoud en samenstelling van het bodemarchief. Zeldzaamheid wordt beoordeeld als 'laag' (score 1), indien in de betreffende regio/stad nog een groot aantal vergelijkbare vindplaatsen uit dezelfde periode bewaard zijn gebleven die in een vergelijkbare of betere conditie verkeren. Dit kan worden vastgesteld op basis van feiten (een beschikbare inventarisatie), maar ook op een verwachting, mits deze is gebaseerd op een recente en specifieke verwachtingskaart.

Zeldzaamheid wordt beoordeeld als 'hoog' (score 3), indien het om een uniek monument gaat of als er in de betreffende regio niet of nauwelijks vergelijkbare vindplaatsen bekend zijn. In de overige gevallen volgt een score als 'midden'.

De parameter Zeldzaamheid is zoals gezegd een relatief begrip, het is derhalve van groot belang ten opzichte van welk gebied deze parameter wordt beschouwd. Daarnaast is van belang eerst het karakter van de vindplaats te bepalen (naar complextype en datering). De regio of stad is in *kader 16* slecht gedefinieerd, temeer daar het voorstelbaar is dat het vergelijkingsgebied per vindplaatskarakter erg kan verschillen! Bij het bepalen van de zeldzaamheid van vindplaatsen uit het Laat-Paleolithicum zal mogelijk de archeoregio (of meerdere archeoregio's) als referentiekader dienen, bij een laatmiddeleeuwse boerderijplattegrond de historisch-geografische 'landstreek'.

Een ander groot dilemma is dat geen referentie datasets beschikbaar zijn die als database benaderbaar zijn. Provinciale AMK's zijn is statische zin niet benaderbaar. Dit geldt ook voor gemeentelijke waarden- en verwachtingenkaarten, waarvan de onderliggende gegevens bijna nooit in een GIS-omgeving raadpleegbaar zijn.

Waardering op inhoudelijke criteria: Informatiewaarde

De informatiewaarde is de betekenis van een monument als bron van kennis over het verleden.

Parameters

- Opgraving/onderzoek van vergelijkbare vindplaatsen binnen dezelfde archeoregio (minder/meer dan 5 jaar geleden; volledig/partieel)
- Recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeoregio
- Recent en systematisch onderzoek van de betreffende archeologische periode
- Passend binnen vastgesteld onderzoeksprogramma van universitair instituut of Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Operationalisering

Informatiewaarde wordt bepaald door de mate waarin (een opgraving van) de vindplaats een bijdrage kan leveren aan nieuwe kennisvorming over het verleden. De informatiewaarde wordt mede bepaald door de ensemblewaarde. De informatiewaarde van een monument wordt bepaald door middel van een score, die is gebaseerd op een analyse van kennislacunes en actuele vraagstellingen.

In eerste instantie is bepalend de huidige stand van kennis over vergelijkbare vindplaatsen uit dezelfde periode in dezelfde (archeo)regio. Er zijn verschillende soorten kennislacunes te onderscheiden, die al dan niet gecombineerd kunnen voorkomen:

- Geografische kennislacunes: witte vlekken op de archeologische kaart, d.w.z. gebieden waarvan relatief weinig gegevens bekend zijn;
- Chronologische kennislacunes: tijdvakken en/of perioden waarover we nog relatief slecht geïnformeerd zijn;
- Inhoudelijke of thematische kennislacunes: deze hebben betrekking op uiteenlopende aspecten van de geschiedenis van Nederland.

Als de zeldzaamheid 'hoog' is beoordeeld, is de informatiewaarde veelal ook 'hoog'. De andere scores kunnen verschillen: ook bij veel voorkomende typen van vindplaatsen kunnen kennislacunes bestaan, terwijl anderzijds een monument dat op zeldzaamheid gemiddeld scoort, kan behoren tot een categorie waarover veel informatie voorhanden is.

Bij deze parameter lijkt Nederland als 'wetenschappelijk referentiekader' gekozen te zijn, hetgeen goed voorstelbaar is in het tijdsgewricht waarin de waarderingssystematiek is uitgewerkt. De stand van kennis, geografische, chronologische, inhoudelijke en thematische kennislacunes zijn echter voor wat inhoud en reikwijdte niet gedefinieerd. Ook waar deze lacunes 'gevonden' zouden moeten worden niet.

In de eerste plaats zou het logisch zijn dat het referentiegebied hetzelfde is als die voor de parameter Zeldzaamheid. Ten tweede is het bijna onmogelijk via het raadplegen van een database een eerste selectie van bijvoorbeeld opgravingsrapporten, bij voorkeur bijvoorbeeld gesorteerd op complexiteit en datering, te verkrijgen voor een specifiek gebied (Archis en DansEasy zijn op deze relatief simpele vragen niet voorbereid). Daar staat tegenover dat soms op gemeentelijk niveau al wel een onderzoeksagenda digitaal raadpleegbaar is, bijvoorbeeld de *Integrale onderzoeksagenda Archeologie en Bouwhistorie Leiden*.⁷⁷

⁷⁷ <http://erfgoed.leiden.nl/producten/onderzoek/onderzoeksagenda/>.

Waardering op inhoudelijke criteria: Ensemblewaarde (archeologische en landschappelijke context)

De ensemblewaarde (of contextwaarde) is de meerwaarde die aan een monument wordt toegekend, op grond van de mate waarin sprake is van een archeologische context en van een landschappelijke context.

Parameters

Archeologische context

- Synchronische context (voorkomen van vindplaatsen uit dezelfde periode binnen de microregio);
- Diachrone context (voorkomen van vindplaatsen uit op een volgende perioden binnen de microregio).

Landschappelijke context

- Landschappelijke context (fysisch- en historisch-geografische gaafheid van het contemporaine landschap);
- Aanwezigheid van contemporaine organische sedimenten in de directe omgeving.

Operationalisering

Archeologische context heeft betrekking op de aanwezigheid en de informatiewaarde van andere in de nabije omgeving aanwezige bronnen van archeologische informatie. Het gaat daarbij om de vraag:

- of zich in de nabije omgeving meer vindplaatsen uit dezelfde archeologische periode bevinden, waardoor inter-site analyse mogelijk is;
- of er vindplaatsen voorkomen uit meerdere perioden, waardoor het mogelijk is om de ontwikkeling te bestuderen.

In stedelijk gebied is de archeologische context binnen de historische kernen vrijwel altijd zeer sterk aanwezig. In het voormalig buitengebied, dat nu ingebouwd is, kan dit variëren.

Landschappelijke context is de mate waarin het oorspronkelijke landschap nog aanwezig en/of herkenbaar is, daarbij is ook de aanwezigheid van organische sedimenten in de omgeving van een monument van belang. Deze elementen dragen in hoge mate bij aan de mogelijkheden tot onderzoek van toenmalige landschappen en landgebruik.

In stedelijk gebied is de landschappelijke context, uitzonderingen daargelaten, niet van toepassing of grotendeels verloren gegaan en dus laag. Als dit begrip als stedelijk landschap wordt geïnterpreteerd, dan vallen de waardevolle gebieden onder de historische binnensteden.

De ensemblewaarde wordt bepaald op basis van de 'nabije omgeving'. Relevant is dus niet de (archeo)regio als geheel, maar het archeologisch-landschappelijk samenstel. Een punt van aandacht is hier de archeologische neerslag van de interactie tussen platteland en stad (historische binnensteden). Door de nadere taakverdeling binnen het archeologisch bestel worden de archeologische vindplaatsen in het stedelijk gebied veelal binnen de gemeente gewaardeerd, terwijl het omringende platteland veelal door provincie of rijk wordt gewaardeerd. Er moet voor worden gewaakt dat hierdoor de eerder genoemde interactie wordt ondergewaardeerd.

De ensemblewaarde wordt vastgesteld op basis van beide contexten. In principe wordt uitgegaan van de resultaten van het inventariserend veldonderzoek (incidenteel zal ook een bureauonderzoek al voldoende informatie opleveren). Deze informatie wordt bekeken in combinatie met aanvullende gegevens over de omgeving dan wel de verwachting daarover, gebaseerd op de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) en/of andere verwachtingskaarten. Deze vergelijking levert de basis voor de beoordeling van de landschappelijke context en kan aanvullende overwegingen leveren bij de beoordeling van de archeologische context. Indien beide contexten niet meer in voldoende mate aanwezig zijn, wordt de ensemblewaarde als 'laag' beoordeeld, indien een van beide niet (meer) aanwezig is of beduidend is aangetast, is de beoordeling 'midden', en als beide nog in hoge mate voorhanden zijn, volgt waardering als 'hoog'.

De 'nabij omgeving' is niet gedefinieerd. In principe is Archis goed bruikbaar om over deze parameter iets te zeggen. Niet duidelijk is in hoeverre Archis actueel is in relatie tot de gemeentelijke archeologische waarden en verwachtingskaarten (welke niet altijd digitaal beschikbaar zijn).

Waardering op inhoudelijke criteria: Representativiteit

De representativiteit is de mate waarin een bepaald type monument karakteristiek is voor een periode, dan wel een gebied.

Parameters

- Kenmerkendheid voor een bepaald gebied en/of periode;
- Het aantal vergelijkbare vindplaatsen van goede fysieke kwaliteit uit dezelfde periode binnen dezelfde archeoregio waarvan de aanwezigheid is vastgesteld en waarvan behoud is gegarandeerd;
- Idem, op basis van een recente en specifieke verwachtingskaart.

Operationalisering

Voor het inhoudelijke waardeoordeel is ook het criterium representativiteit van belang, wat alleen relevant is indien bij het uitvoeren van de waardering het vermoeden bestaat dat duurzaam behoud van de vindplaats gerealiseerd kan worden.

De waarde van het oordeel over de representativiteit neemt toe, naarmate meer informatie beschikbaar is over vergelijkbare vindplaatsen uit dezelfde periode en hetzelfde gebied. Er zijn er veel van en er is relatief veel van bekend. Dat betekent dat dergelijke vindplaatsen meestal niet op de eerste drie inhoudelijke criteria (zeldzaamheid, informatie en ensemble) voor selectie in aanmerking zullen komen.

Om wel tot een evenwichtige steekproef te komen, dient in principe - op basis van een inventarisatie per archeoregio/gebied/stad - een waardering op basis van representativiteit plaats te vinden.

In feite gaat het hier om een oordeel dat eerder bij het selectieadvies een rol speelt. Representativiteit met name belangrijk in relatie tot (duurzaam) behoud *in situ*. De mate van representativiteit wordt bepaald ten opzichte van het grondgebied waarover de bevoegde overheid gaat (meestal dus de gemeente). Het rijk heeft een eigen instrument om tot een evenwichtige steekproef te komen (wettelijke bescherming). De provincies kunnen invloed uitoefenen op het selectieadvies door archeologiebeleid te formuleren in hun structuurvisies.

Waardering in stedelijk gebied

In stedelijk gebied gelden omstandigheden die het beoordelen volgens het te behandelen stamien compliceren:

- Er is vaak geen mogelijkheid tot het doorlopen van de in de vorige paragrafen beschreven stappen. De ruimte voor inventariserend veldonderzoek is er vaak niet en de IKAW of andere verwachtingskaarten zijn voor stedelijke gebieden veelal niet aanwezig;
- De economische druk op de grond in stedelijk gebied is vaak hoog;
- De waarde van archeologische terreinen in stedelijk gebied hangt veelal samen met de historische ontwikkeling van de stad. Uit deze, archeologisch gezien, relatief recente periode zijn veelal nog gebouwde vindplaatsen (huizen, kerken, muren e.d.) en structuren (pleinen, grachten, straten e.d.) bewaard gebleven en zichtbaar. De waardering van de archeologische terreinen kan dus niet los worden gezien van deze gelijktijdige of in de tijd opvolgende fenomenen in casu de gehele (historische) stedelijke context.

Er is sprake van een verbijzondering van historische stads-, maar ook dorpskernen. De thematiek wordt hier zeer kort uiteengezet en vraagt om een aparte beschouwing. Hierbij zou het Convent van Gemeentelijk Archeologen (CGA) in samenspraak met de RCE het initiatief kunnen nemen.⁷⁸

⁷⁸ J. Bouwmeester (RCE) beschikt volgens zeggen over een voorbereidende notitie in dit verband.

Dit laatste punt verduidelijkt dat in stedelijk gebied onderscheid moet worden gemaakt tussen enerzijds de historische binnensteden en anderzijds het landelijk gebied dat na circa 1850 is overbouwd. Voor de waardering van de sites in dit laatste gebied gelden, ondanks de extra complicaties, de criteria zoals die in de paragrafen hiervoor zijn behandeld. Waar het gaat om historische binnensteden kan er vanuit worden gegaan dat deze gebieden een samenhangend conglomeraat van archeologische waarden herbergen. In dat opzicht zijn de historische binnensteden in principe behoudenswaardig. Voor de locatie van de historisch belangrijke binnensteden, kan de Archeologische Monumentenkaart (AMK) als basis dienen.

Op microniveau kunnen ook binnen historische binnensteden waardestellingen worden verricht. Deels zullen de criteria hiervoor – met name de fysieke – niet principieel afwijken van de algemeen geldende. Wanneer het gaat om de inhoudelijke criteria kunnen in steden echter extra nuances worden aangebracht. Het spreekt vanzelf dat dit alleen kan, wanneer men over een goed inzicht in het bodemarchief – inclusief verstoringen – op microniveau beschikt en tevens zicht heeft op de historische ontwikkeling, de ligging van bijzondere gebouwen e.d. Op deze wijze kan voor een historische binnenstad een kaart van behoudenswaardige archeologische vindplaatsen worden verkregen. In principe geldt dus de waarderingssystematiek voor gebieden die na circa 1850 overbouwd zijn.

Bijlage 3 Waarderingscriteria gebouwd erfgoed

I Cultuurhistorische waarden

1. belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) culturele, sociaaleconomische en/of bestuurlijke/beleidsmatige en/of geestelijke ontwikkeling(en);
2. belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke en/of historisch-ruimtelijke ontwikkeling;
3. belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) technische en/of typologische ontwikkeling(en);
4. belang van het object/complex wegens innovatieve waarde of pionierskarakter;
5. belang van het object/complex wegens bijzondere herinneringswaarde.

II Architectuur- en kunsthistorische waarden

1. bijzonder belang van het object/complex voor de geschiedenis van de architectuur en/of bouwtechniek;
2. bijzonder belang van het object/complex voor het oeuvre van een bouwmeester, architect ingenieur of kunstenaar;
3. belang van het object/complex wegens de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp;
4. belang van het object/complex wegens het bijzondere materiaalgebruik, de ornamentiek en/of monumentale kunst;
5. belang van het object/complex wegens de bijzondere samenhang tussen exterieur en interieur(onderdelen).

III Situationele en ensemblewaarden

1. betekenis van het object als essentieel (cultuurhistorisch, functioneel en/of architectuurhistorisch en visueel) onderdeel van een complex;
2. a. bijzondere, beeldbepalende betekenis van het object voor het aanzien van zijn omgeving;
b. bijzondere betekenis van het complex voor het aanzien van zijn omgeving, wijk, stad of streek;
3. a. bijzondere betekenis van het complex wegens de hoogwaardige kwaliteit van de bebouwing in relatie tot de onderlinge historisch-ruimtelijke context en in relatie tot de daarbij behorende groenvoorzieningen, wegen, wateren, bodemgesteldheid en/of archeologie;
b. bijzondere betekenis van het object wegens de wijze van verkaveling/ inrichting/voorzieningen.

IV Gaafheid en herkenbaarheid

1. belang van het object/complex wegens de architectonische gaafheid en/of herkenbaarheid van ex- en/of interieur;
2. belang van het object/complex wegens de materiële, technische en/of constructieve gaafheid;
3. belang van het object/complex als nog goed herkenbare uitdrukking van de oorspronkelijke of een belangrijke historische functie;
4. belang van het complex wegens de waardevolle accumulatie van belangwekkende historische bouw- en/of gebruiksfasen;
5. belang van het complex wegens de gaafheid en herkenbaarheid van het gehele ensemble van de samenstellende onderdelen (hoofd- en bijgebouwen, hekwerken, tuinaanleg e.d.);
6. belang van het object/complex in relatie tot de structurele en/of visuele gaafheid van de stedelijke, dorpse of landschappelijke omgeving.

V Zeldzaamheid

1. belang van het object/complex wegens absolute zeldzaamheid in architectuurhistorisch, bouwtechnisch, typologisch of functioneel opzicht;

2. uitzonderlijk belang van het object/complex wegens relatieve zeldzaamheid in relatie tot één of meer van de onder I t/m III genoemde kwaliteiten.

Bijlage 4 Steekproef voor het selecteren van IVO-rapporten met een 'waardering vindplaats'

Om ten behoeve van de evaluatie en optimalisatie van de KNA waarderingssystematiek een indruk te krijgen hoe de waardering van vindplaatsen in archeologische rapportages is uitgevoerd, is onder andere gebruik gemaakt van de Archis-database van de RCE. Daarbij is geprobeerd in de rubriek onderzoeksmeldingen het 'waarderende' onderzoek te bevragen.⁷⁹ De records in deze dataset bevatten geen veld waarin is aangegeven of het bij een vooronderzoek om de verkennende, karterende en waarderende fase gaat. Er is daarom geen eenduidige manier voor het selecteren van alle waarderende onderzoeken uit deze dataset.

In eerste instantie is daarom getracht een selectie te maken door alle onderzoeken te selecteren waarbij de tekst in het veld 'Toelichting Onderzoeksmelding' start met het woord 'waarderend' of 'waardering' door gebruik te maken van het selectiecriterium 'waarder*'. Dit levert een totaal op van 99 onderzoeken. Vanwege het geringe aantal onderzoeken dat op deze manier uit de dataset naar boven komt, is ervoor gekozen om het selectiecriterium te verruimen. Daarbij zijn alle onderzoeken geselecteerd waarbij het woord 'waardering' of 'waarderend' voorkomt ergens in de tekst in het veld 'Toelichting Onderzoeksmelding' door gebruik te maken van het selectiecriterium '*waarder*'. Dit levert een totaal op van 1.199 onderzoeken. Deze selectie is als uitgangspunt genomen.

Om een beeld te krijgen van de actuele stand van zaken, is besloten om onderzoeken te selecteren die zijn uitgevoerd in de periode 2003 tot en met 2012. Omdat de datum-velden voor de aanvang van het onderzoek in de Archis dataset niet uniform zijn ingevuld (soms is alleen een jaar ingevuld en soms dag-maand-jaar) en omdat de datum-velden in de gedownloade Access-database tekstvelden zijn, bleek het niet uitvoerbaar om op basis van jaartal van aanvang onderzoek een selectie te maken van alle onderzoek uitgevoerd in de periode 2003-2012. Om het oudere onderzoek uit de selectie te filteren, is er daarom voor gekozen om alle onderzoeken met een onderzoeksmeldingsnummer lager dan 6.000 buiten beschouwing te laten. Na deze selectie resteren er nog 598 onderzoeken.

Deze 598 onderzoeken zijn in Excel geordend op onderzoeksmeldingsnummer. In een kolom ernaast zijn evenveel willekeurige getallen groter dan of gelijk aan 0 en kleiner dan 1 gegenereerd met behulp van de functie [=ASELECT]. De waarden zijn gekopieerd naar de naastgelegen kolom en deze willekeurig gegenereerde waarden zijn vervolgens geordend oplopend van klein naar groot. Daarna zijn de eerste 100 records geselecteerd. Op deze manier is een aselecte steekproef getrokken van 100 onderzoeksmeldingen.

Vervolgens zijn de 100 onderzoeken uit de aselecte steekproef nader bekeken in de Archis-database en getoetst op vier criteria:

- 1) Is het onderzoek uitgevoerd in de jaren 2003-2012?
- 2) Betreft het een archeologisch veldonderzoek?
- 3) Betreft het een waarderend onderzoek?
- 4) Is het onderzoeksrapport beschikbaar?⁸⁰

Wanneer één of meer van deze vragen negatief beantwoord moest worden, is het onderzoek gedeselecteerd.

Van de 100 onderzoeksmeldingen bleken slechts 18 onderzoeken aan de vier toetsingscriteria te voldoen. De steekproef bevatte veel oudere onderzoeken die op een later tijdstip in Archis zijn ingevoerd. Daarop is van de 1.199 onderzoeken een nieuwe selectie gemaakt waarbij gold: onderzoeksmeldingsnummer >12.000 <50.000. Dit leverde een totaal van 344 geselecteerde onderzoeken op. Hieruit is op de

---

⁷⁹ Archis: data-actualiteit 10 januari 2013.

⁸⁰ Beschikbaarheid is gecontroleerd in Archis Livelink en in DANS EASY.

hierboven beschreven wijze een aselechte steekproef getrokken van 150 onderzoeksmeldingen. Van deze 150 onderzoeksmeldingen bleken er 23 onderzoeken aan de vier toetsingscriteria te voldoen (*tabel 1*). De steekproef bevatte een groot aantal (n=48) onderzoeksmeldingen gerelateerd aan 'herwaarderingsonderzoeken' in het kader van de actualisatie van de Archeologische Monumentenkaarten van de provincies Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland in de periode 2005-2008. Deze waardering betreft echter geen KNA-conforme waardering; de onderzoeken zijn gedeselecteerd. Van de overige onderzoeken was van een groot deel (n=41) geen rapport beschikbaar. Dit betekent dat: (1) in Livelink of in DANS EASY geen documenten aanwezig waren; (2) de documenten aanwezig in DANS EASY nog niet konden worden gedownload (onder embargo tot later datum); of (3) in Livelink of DANS EASY alleen boorbeschrijvingen beschikbaar waren en geen rapport met een beschrijving van de waardering van de vindplaats en een beschrijving van de waarderingsystematiek. Verder bevatte de steekproef 38 onderzoeken die geen waarderende onderzoeken waren. Vaak had dit te maken met het feit dat het voorkomen van het woord 'waarderend' of 'waardering' in de toelichting op de onderzoeksmelding niet van toepassing was op het betreffende onderzoek, maar op het vooronderzoek (in het geval van een opgraving) of op het selectieadvies (in het geval van een inventariserend veldonderzoek, karterende fase). In tenminste 10 gevallen werd echter gesproken over een waarderend onderzoek (ook in de bijbehorende rapportage) terwijl in feite sprake was van een inventariserend veldonderzoek, verkennende en/of karterende fase, waarbij geen vindplaats is aangetroffen en daarom geen sprake geweest kan zijn van een waarderend onderzoek of wel een vindplaats is aangetroffen, maar deze niet is gewaardeerd in het rapport.